नं. ५३३६

गागा भट्ट चिन्तामणिः
तैलिङ्गम्

× × × ×

पत्र. ८६ — सं.

विषय: मीमांसाशास्त्रं

नागाभट्टचिंतामणिः तैलिंगदेशभाषायाम्

५३३६

5336

* 50, 69, 71 Missing

F. = 86.

* तैलंग भाषा

गागामद्द चिन्तामणि:

अध्याय २

భా త   పాం

శ్రీగణేశాయనమః॥ అథినశంవయాతపిశతటివథిశాకెతాం గణాధితదుర్గాసం॥ వెలక్ష్మిరదనలంబాలమెహా
శనినరాభూయాత్॥ సారయజ్ఞవృత్తిశరణంమనోబరంయక్షైపవతశాం॥ తత్కాలాన్వవశాం॥ శిష్యాపాత్రం
మహేశ్వరంశి॥ విశ్వామిత్రకులజః నమభవదేవభట్టి సారాంయగాన్త్రదం శనవకరతాం భజతియోవిశ్వెవశ్వాం
మనఃకర్తే॥ గాగాభట్టి ఇతిప్రథాం దికరాత్త్రాప్తః విమలానలక్ష్మీవహాం సాం చమరిధిం ప్రమథనబిసుతేశ్రీభా
ష్యవిం త్రామంశిం॥ గురుహోరభసమారిలనవముకవిదివ్యాపిశ్రుముప్రమోశనఫలాభవత్సవతి॥ తత్రశనూనదమమః
నహాహనమితిప్రథాం ప్రకతుర్॥ మమెరా దనమెయమితిబిం తంయుర్భుభజనః పంక్షావునతు॥ అథాతోబ్ర
౧ హ్మజిజ్ఞాసా॥ అత్రసూత్రే విషయప్రయోజనశ్రదరావరాశాస్త్రారంభకర్తవ్యతాప్రతిపాదనత్తే॥ కర్తవ్యన
పదార్థవర్ణనే బ్రహ్మజిజ్ఞాసాపదవిచారలక్షణాయాంచవేదాన్తేనశాస్త్రం వేదాన్తవిషయకత్వంమకేనార్థమ్॥ జ్ఞానైభాప్రయో
జనాభావప్రమాఫలహోవిచారః కర్తవ్యః ఇతిసూత్రార్థః॥ తేనవిచారహేతుసూత్రసముదాయరూపశాస్త్ర
స్యార్థమ్ జ్ఞానప్రయోజనకతార్థమ్ విషయతావాక్యా॥ సంబంధోపి ప్రతిపాదనప్రతిపాదకభావః వేదార్థవయస
హేతుకవాచార్థిరవేదనస్థమే గాహాపమువసుదర్శనావదివాకేవభావః సామాన్యతోర్థమ్ జ్ఞానసవిశేషధర్మప్రకా
శకజ్ఞానైభాహేతుతావత్॥ తథావిధ్యమె సతివాక్యేసామాన్యతోర్థమ్ జ్ఞానేనతదుత్తరతదనువ్యవసాయంచధర్మ

౧

స్వరూపకార్యాణుతపెరాదాశథ్వంయుణాం గత్వాణుపపత్తిః॥ కాంపొర్పంతెరాగా భావిపివిషు ౨ శిపారణధృతెవనస్వరూపం
పంతెరాగిత్వాత్ । ౨ యువరూపాంతె । ఉతయెరాగాప్రు॥ కహూర్ధృకతవ్వప్రుతవయుస్తుసంబంధమాత్రలాక్షణికః॥ విషంభుకక్తి నకర్తా
ణుబుపెరత్రిశవరశ్రి ఫ్లితకమున్ । త్వపరోహాం పాం॥ శ్లథితకవున్ । త్వపరత్వపి సావధానయుకమున్ కభావనావిశేషతత్కరణాకభావనా
విధిపెక్తైతస్వవిధైరర్థజ్ఞానకభావనకమితికత్రితః॥ అత్ర సాబధ్యానంయుత్వస్వకాశాకాత్వం స్వత్వం చపరం పరయా
అధవంతు కవిశంయుత్వమునుష్ఠానవిషంయుత్వంచత్రైకవెరత్రుంయుం. తగత్రైకైక్రశాకాపరః సావధానయుశ్లుః తె
సాధనయుణానుష్ఠానయోః స్వపరం పరావరగ్య తిరంతెరా ప్రుత్రితికర్తవ్యపాపెజ్ఞానంయుం. అరాగవతయూవిచారః
ఇతికతన॰ వనవాత్రైవకసంబధ్వత ఇతివిచారకర్తవ్యతాసిద్ధిః। ఏవం చ శ్లాణ్యరంయుం భారవారః తివాభూరథితృ
సా తిరం కవిజాతియెరార్ధం। సంయెరార్ధ। జ్ఞ ఇత్యకలం భద్రము శుద్ధతెరాపవెంతి జ్ఞానవిధూతధతవధా భజ్ఞానత ర
కభజ్ఞ ౨ం రాస్తుత్రి ఉపపత్తైవతె ఇతివాతికారదయుః॥ వితృవరణస్యపైరాక్షణారివిధానపూర్వకం ధకత్రైవకత్రిపి
జాకవ రవిపాంత్రాపిప్రయెరాజకవదర్థజ్ఞానకైతెవసావధానయుస్వైవభావవత్వం తెరాధజ్ఞానకస్వద్రవప్రాతి త్రిప్రతిష్ఠా
వయికత్వవత్వమూకనుష్ఠానపంబికవవమితిలాకసిద్ధః పురుషార్థత్వం ద్రవాచ కవత। అతోయుం విధిః ప్రతిక్రియా
దిరంయుమవత్ అధనంయుక ౨ంయుహూర్థః॥ కవధనయుక ౨ యువుస్వనిపెధెషుసొపయెరాగః। అధవంతు కైవ

జ్ఞానత్వసామాన్యప్రత్యాసత్త్యా సకలధర్మిజ్ఞానజ్ఞానం॥ ధూమత్వసామాన్యప్రత్యాసత్త్యా నిఖిలధూమాదిజ్ఞానవత్॥ తత్
త్రవిషయకత్వేతి క్రమేణ సామాన్యధర్మప్రకారకజ్ఞానస్య విశేషధర్మప్రకారకత్వాప్రయోజకత్వం॥ సామాన్యప్రకా
రధర్మజ్ఞానం జ్ఞాయమానామిత్యనన్తరానారికా॥ తార్కికైస్సాధనతా జ్ఞానజన్యా చ॥ తార్కికజ్ఞానజ్ఞానం చ ధర్మజ్ఞా
నత్వసామాన్యలక్షణప్రత్యాసత్త్వేన తేన బాధితత్వే సిద్ధాధికారితిప్రత్యక్షతః॥ ఇదం చ సూత్రం స్మృతిరూపం సమసామాన్యస్య
యానుగ్రాహకప్రమాణసాపేక్షం తేన ధర్మస్య విధిమూలకం॥ తేనాపి వేదార్థస్య జ్ఞానం తత్ర చ ధర్మజ్ఞానాయ విచారవిధా
నాత్॥ తథా హి సావధానయోధ్యేనత్వవ ఇత్యనంతరం ధర్మస్య కరణాకాంక్షాయాం మధర్మజ్ఞానం భావనా॥ కర్మణస్సుష్ఠావి
యిత్యేవం పురుషార్థత్వాదితి సర్వభావనా॥ అర్థస్యార్థత్వాపత్తేః॥ నాపవర్గగ్రహణం॥ పురుషార్థస్య బంధితావత్॥ ప్రత్యాయ
జ్ఞానాయనాదావర్తత్తదంగీకారేణ లుప్తం తేనాజన్యత్వాపత్తేః॥ భావకరణేతికర్తవ్యతాం గతేరుపపత్తేశ్చ॥ అంగత్వం నాయుజ్ఞ తావాస॥
స్యేవ హా కారితవం॥ తత్ర వేదార్థస్య నవధర్మజ్ఞానార్థత్వేనుపపద్యతే॥ భావకరణేతికర్తవ్యతా ధర్మజ్ఞానోపయోగితావత్॥
స్వగార్థత్వేనాతదనుపయోగాత్॥ వేదార్థస్య న ఇత్యుక్తదృష్టార్థకం అర్థవిషయకవిహితార్థస్య తావత్॥ అ
గాధనం తస్య వదితన్నసుమానాత్॥ అత్రస్తో భావస్య నిత్యనభిచారవాచరాయుమర్థవిషయకత్వేతి॥ విషయం ప్రాధనయనే
వనభిచారవాచరం తద్విహితేతి॥ అతో మధర్మజ్ఞానం భావ్యం॥ వార్థజ్ఞానస్య భావనత్వేలక్షణాదయో విధియుమానాం

దవిధిః తత్సంక్షిధిపఠితాధర్మయోర్విధిః తత్సాపేక్షః కాయాంఽపి జ్ఞాపకేతాశ్వేషాం తత్త్వార్థగతప్రస్తుత్తిః తన్న ధర్మయోర్వి
ధిప్రయుక్తాధర్మయోర్జ్ఞానార్థజ్ఞానేత్రైవర్గికానామేవ అధికారసిద్ధేః యత్తు విధయోరపి నార్థజ్ఞానోపాయాత్వైవర్
తాచ్ఛావలాఘవనహాకృత బ్రాహ్మణాదివరావివక్షవం తత్రిశూద్రాదేరుపకే తత్తత్స్వాధర్మయోర్జ్ఞానార్థజ్ఞానోరూ
పాంగసంపాదనాసమర్థస్య నాధికారః తమర్థాన్వయం యాతేతి సంక్షిధిసిద్ధాపక్షే తత్తత్తత్త్వాస్వారః యదాచ
పర్యయస్వాధర్మాపరవ్యాప్తవయోః ప్రయోజకవానస్యాపి వక్షయాందపక్షే తు సాధనవిధిః అష్టవర్షో బ్రాహ్మణాదపన్న
రా షేతోనాధియాంతేతిశాస్త్రాంతర్యయుత్వేర్స్వాధ్యాయవిధేః సార్థకత్వం కథం తత్తయోరపర్యయసాధన గమ
యుర్యోః ఫలతోర్తత్త్వం యదా ప్రాప్తాగాక్షత్రియవిశాం కాలజ్ఞా పనాయనియమః అతఏవ ధర్మ
పతంతేనేతి ఇతి అర్థయోర్నాత్రాతాభవం త్రిత్రిషిద్ధేర్చత్తత్వతసిద్ధిః అతఏవ దసప్రయోజకత్వం తే
మవసేయం పరిశేషాప్రవృత్తిజనకప్రవర్తనాజ్ఞానం అర్థవాదానాం ప్రాశస్త్యజ్ఞానం మంత్రాణాం విశిష్టార్థ
రూపం స్మార్యం నమస్తే శోభనానుప్రయోగః సంకల్పలాఘవం చ సామాన్యమంత్రాభివ్యక్తిః స్తోత్రాభాసా
సామకాలపూర్తిః ఉపనిషదాం పారలౌకికసంప్రవృత్తిజనకశరీరవ్యతిరిక్తాత్మజ్ఞానం ప్రమజ్ఞానాదివయ

పవిధనథాంకాంర్కవిధియాంశుష్టాదేశఫలమాపున్నయాందిత్వపదశవంయుదైత్రైవశిషిద్ధాథాంకాంర్కశిషధానసుహాదేశప్రత్యవే
యాందితికల్పకాంయాః శిషిధ్ధానధనయుదైప్రవ్రతనయోగాదిత్తిచెద్ద॥తత్రాగతానఅథనయుదైత్రైవశిషిదాథాపుకాంర్క
ప్రతనవెయాందితికల్పకాంత।శబ్రితావతాఅదవషార్థత్వంకాపివింయోగభంగః।యుదెవవిరవయాంకరొంత్తితిహాశ్వం॰అ
3 థాంబ్నాశసనకాంగతాభెంథశంకితుశ్రదెహ్వాపశిషజ్ఞశవబ్నాకార్థవారః॥అస్త్రవాయుతశరొంత్తితిత్రైదిశశపుకంపాంశ
షుర్లిశనవిదాన్వపదలక్షితాథాంబ్నాశవిశేషశంయుపూర్థః సంశగతంచెంథకః ప్రీహింవిధివతంకతథాపిర్రత్యవపూర్వా
వ థాంబ్నాశజుశవతెవక్రైప్రొంత్రిశవతాంయెంకాంధన[illegible]శసాంగతాకానత॥సాంవచ్ఛప్రకరంపిత్నాంకాంవథాన్వయుసైహాన్త్రైశన
తాబదెవతద్గత్రైకతావివక్షంయాంవెదాంశధిత్వతానరింష్పతెశతశస్మాలకత్వశతశస్మాలశత్వం॰త్రశకల్పకాంగారవం॰తెశ
౯ తెశఅబ్రవిధివతఅథాంబ్నాశబ్రకతెవక్రైప్రొంత్రిశవతెతిఅథాంబ్నాశఫలకైవిధివిద్బాశకత్రవనతాక్షేపకఇత్యాన్వయుః।తెశ
థాంబ్నాశపయుక్తంగురుకులవాసొంవిహాంరవరణాంచాథనంయువిశైః ఫలం।యుతవధికాంరశంయువరాప్రతథాహింవ
పసంతెబ్రాహ్మణాంముపశంయాంతక్రిష్మాంరాజశ్వంశరదిత్రైశవమితానవాత్రైన్బ్రాహ్మణాంద్వంగతెవశఅపశంయుశ
విధింయుతెఅష్టవషంబ్రాహ్మణాంముపశంయాంతెతానదివాంకెవషుబ్రాహ్మణాంద్రుష్వత్రైశకా[illegible]ష్టవషవాం

దాకమం॰గలాచరణే ప్రవృత్తిరితి భావః॥ వస్తుతస్తు॥ అతః పరేక అర్థనయుక హేతుతేవ్యక్తిరాక॰ వ్యక్తస్యానవపక్ష ప్రాప్తత్వ
దత్త-శక్తా కథకాన్వపదాత్ అర్థశబ్దాదమం॰గలార్థకః వఘ్నం॰ చ సమాప్తివిఘ్నధ్వం॰సౌ కసతరహేతుత్వేక వితిరితత్వం॰ విధా
యుతేనాతిదర్శ్యాపాదాకనితేం॰యుః॥ చకాన్తికగ్రం॰థకారశం॰ చరణాదావకవయవ్యవతిరేకవనభిచారేణామం॰గలస్యతే
తుత్వేకవిభిక్రసం॰ భవతీతి వాచ్యం॰॥ తవ్యభిచారసనహేతుం॰ త్రిరవ్రుం॰చయుక్తతయాం॰ ప్రతిబం॰ధకహేతుత్వబోధక
తాభావాదిత్యర్థః సమాప్తం॰ మాన్వకమం॰గలత్వేకకారకాత్వకల్పనాదేవతి భావః॥ సమాప్తిమ్ప్రతి భాదివ్యక్తసాధు
[illegible] జనకతయా మం॰గలాజనకవిఘ్నధ్వం॰స [illegible] హేతుత్వేక-తితత్వం॰ మం॰గలత్వవిశిష్టకత॥ అత్రుం॰త్రయం॰ హి
త్రి॥ విఘ్నధ్వం॰సనకభావనతా॥ అపురుషార్థకత్వాత్॥ చ సమాప్తిజనకత్వేకసనపురుషార్థకతా॥ సమాప్త్యావిఘ్నసం॰ స
సర్గాభావస్యైవ జనకతయా ధ్వం॰సస్యాజనకత్వాత్॥ అకనధావిఘ్నాత్యం॰త్రాభావవదాకస్యసమాప్తికసాధనత॥ ఇష్ట
సాధకత్వభావవత్వం॰తేనాకసమాకప్రకారకత్వం॰యుమాత॥ చవిఘ్నసం॰సర్గాభావస్యైవ భావవతా॥ అత్యం॰తాభా
వప్రాగభావం॰తేనా ధ్వం॰సజనకత్వేకసం॰సర్గాభావత్వసన భావవతాకవధైరకత్వాత॥ అతోఽదృష్టద్వారా మం॰గలస్య
విఘ్నప్రతిభాదీనాం॰ దృష్టద్వారా సమాప్తిజనకత్వమితి సమాప్తిసాధకత్వేకవిహితత్వమితి ... వం॰యుదితే ... ఉపపాదకమ్॥ హ్రా
[illegible]నాతేనకముష్యాణాం॰ కరణేతాదృశ ... యుమె తదభిచార ఇతి విభావనతే రాకికాకరప్రతిపత్తికమ్॥ తావతిరిక్తకము॥

భారత (సంశయవిధాసత్ప్రతిధాన్యాత్మక్షేపక్రతువదాహరణ।ప్రాసంగికశుద్ధిరేషా వాక్యనాశానాం అతిరేక।అపవాదికీవా అపేంద్రాణు తాత్పర్యాసప్తమీతిస
దేహసంబంధాతింయం।వసుంగానాం తత్తపకారత్వం।తత్ప్రశిష్టాంపూః సపరాదికర్పుయదాచరా।కల్పసన్శాస్త్రాం
తరసంబంధవిధ్యపసంహరదావరా।జ్ఞానయులభాన్వర్థతాత్పర్యశేషాయదాచరాల।వ్యానకరణాన్నత్రైదికేనాపి
విజ్ఞానదాచరా।భంధనాం వైదికవాక్యపరిపూరణాదాచరా।జైనతిషన్నత్రైదికమున్ప్రయోగంచెయాగితిధ్యానవిజ్ఞా
నదాచరా।అధీతవేదస్యనర్థజ్ఞానోపయోగిత్వాత్।ఏవంచశాస్త్రారంభసిద్ధ్యైర్ధి।అధికరణం పంచాంగం
విషయః సంశయస్తత్రపూర్వపక్షస్తథాత్ర సంప్రయోజనం పంచాంగం శాస్త్రాధికరణం స్మృతం।సంగతిస్తు
కవిచిత్తార్థం।తత్రైత్రం।అథవయఃకిధివిశేషయః।తేరాధ్యనసూత్రం ధర్మాధర్మజ్ఞానఫలకవిచారకర్తవ్యతి
సంశయః।అధ్యయనసనగురుముఖోచ్చారణానుచ్చారణాత్తసనివర్తదమ్యగార్థతాచదర్శనస్నానాంతాదివి
ధ్యానవిధివివిచారకర్తవ్యత ఇతిపూర్వః పక్షః।అత్రయుక్తాన్వధ్యయనవిధేరర్థజ్ఞానపరత్వం తత్తపూర్తస్నవి
చారసంవతర సంభవాదాకర్తవ్యః।స్వనతిస్తవర్థయకరణాకభావనోత్తరకాలస్నానవిధానాదనయా।శ్రవణసహోధా
వివిధిః తః।ప్రయోజనం స్పష్టం।ఏవమగ్రేపాధికరణేశ్రుష్టవ్యం।తథాచ సిద్ధేధర్మజ్ఞానాయ శాస్త్రమారంభణీ
యమితి।తద్వ్యాఖ్యాంచ స్వరూపప్రమాణసహితప్రయోజనవిచారాదాచరాణి అతతచింత్యా।ఏవం సూత్రమకారప్రశ్నేన
నాధమయం చింత్యాంపూః అపిశాస్త్రవిషయతవముక్తం।అత్రత్రైమిక్షేవిస్వాధ్యాయభావశ్రుయతాంకృతాంతో ఫలాదిమంగలం

ప్ర

జేవి ప్రమాణత్వమిత్యుక్త ప్రమాణలక్షణమితి విషయార్థకత్వేసతి శబ్దజన్యవాక్యార్థజ్ఞానజన్య ప్రమాణాశ్రయత్వ॰
ఇతరత్వమితిచింత్రామణిః। అత్ర తాత్పర్యత్వేనతివ్యాప్తివారణాయ సత్యంతం షుపాధికారణాయ విశేష్యం॰
ష్యతిప్రమాణవాక్యేషవతివ్యాప్తివారణాయ శబ్దజత్యతితాద్యర్థసేషవణాయ జ్ఞానజన్యత్వాద్యేవదన్యలక్షణా
నముక్తవయుః॥ అపౌరుషేయవాక్యత్వం అపౌరుషేయత్వం పౌరుషేయభిన్నత్వం పౌరుషేయత్వం చ తావత్పురుషతేంత్ర
పురుషప్రణీతత్వం। సాపత్రవననికరక్తిమశక్యతావతనర్థవిశేషణాత్వాపుఠన్నవణాం భారతేవాన్నప్యేత్ర॥ నాం
శబ్దాజన్యవాక్యార్థగౌణాదపరార్థజ్ఞానజన్యజాతీయత్వం పక్షవణాం భారతేఅవ్యాప్తివారణాయ తజ్జా
తింతంతిపుదభారతాదావసంభవాత॥ నవైన్నైవ శబ్దజన్యవాక్యార్థజ్ఞానజన్యత్వాత్తదుచ్చారణాభా
జన్యవాక్యత్వం। తదర్థధీజన్యవాక్యత్వం। సజాతీయోచ్చారణాపేక్షోచ్చరితజాతీయత్వం॰ వా। న్నతిపు
రాణషవతివ్యాప్తివారణాయ సజాతీయోతిఎతాద్యశపౌరుషేయత్వాభావ స్వవేదనత్వాత॥ తథాచ సిద్ధపౌ
పౌరుషేయం వాక్యం వేదఇతి॥ ఉపపాదయిష్యతే చ। ఉపరిష్టాత॥ అశేషార్థకతం॰ జ యత్నాదాపన్నభిచార
వారణాయుక్తపదం॰ ...లప్రాతేష్వభిచారవారణాయ విహితేతి॥ తత్వంచ విధివిషయభావనాకరణత్వం తే
సకలకార్యకర్తృవిహితక్రియాశ్రవణగుణాదీనాం॰ ధర్మత్వం॰ ఉపాతేఽవిహితక్రియాజన్యత్వం॰ సుపూర్వకృష్ణ

శ్రేయః సాధక

సూతక

తావశ్వంతెంతాదృశశరీరయుమః ॥ అదృష్టకల్పనాగౌరవం తు విషు॥ధర్మః సన్నఫలత్వేవతివం గతిపూర్వోక్తరాం గ్సా
వసం దాయతెస్తులవమిత్తిరిక్త ॥తెరాదనాలక్షణో భూర్ధర్మః ॥అతెక [illegible] త్రిగాధర్మస్యస్వరూపం తత్రపూర్వాశాం తెరా చన్న
త్తెకతావదానగా పూర్వో భయుశిష్టా ధర్మస్తత్వం హాతిః॥ యాగసనక్రింతెంభాశవతరశూప తంతూక్రియాతెన
శిష్టాతేవకవసంకరాత్ ॥అతెరా అపూర్వాశిష్టవసు ఖరాకరాతా తెతెభిదికాధర్మత్వం బారిరితి క్రైయాయికాః
అపూర్వవవుహావకతాపిపియాగాదికతరి ధామిక క[illegible]ఇతిప్రంతెయాగా త్వెరచెం ధితెషసాధకతయాప
యాగాపూర్వో భయుశిష్టాపాథిరేవధర్మస్త్వమితి కేచిత్ ॥ వస్తుతస్తు అతాకికక్రియుః సాధకతేవకవిహిత
క్రియాత్వం విహితత్వం వా ధర్మస్త్వం [illegible] సెరాహూదిషం గతెకవిహితెషతివాన్నప్రిహారశంసు
తకేంజూం త్రం ॥అతాకితవం చ వెరతదుపజ్ఞవిప్రవూర్శతిరిక్తప్రయూర్గగమనతెవసతిప్రమితివిషంయుత్వాంతెర [illegible] యూ॥
తుక్షవిరత్రప్రయోగవిషంయుత్వం శా[illegible]హాశతుదాయు[illegible] తుం హాశాహాతవ ననతెక్రైకదెశత్వంయా అతత్రప్రయోగాపత
త॥[illegible] ఠిషం దిగ్రకత్వవాకనత్వం వారితెరాః॥ సం రెహభావెకతుధనస్తుసనచ వారిపం బావయువివాతక్షప్రయోగే తయా
పక్షతావభిరకేత [illegible] బన్నాసాభావెకఅకైశ్వసాన క్రియాతి ॥అతెరావు త్రతవ బ్రాహ్మణాత్వవాన్నపకహాతివిశిష్టా
వెరతవవివితి కేచిత్ ॥తరపిహారాసావం త్రబ్రాహ్మణాత్వవాన పకపురాసాతెవతివాన్నప్రి కయుక్తం శబ్దతరువ

ఇతి పాతకత్వాభావమాత్రం నతు ధర్మత్వం॥ ఏవ మిష్టసాధనత్వ జ్ఞానస్యానవిరోధః ప్ర[illegible]త్తి రాగతోఽపి జ్ఞానస
తసనప్రమాణం. తత్ర తత్రాత్ర తావన్నైయాయికత్వమిష్టత్వ తత్ర ధర్మత్వం। అత్రాపి తత్ర ధర్మత్వం విధిబోధితార్థతాంకిక
ఇష్టసాధనత్వమధర్మత్వం॥ ఇతి తత్ర పదార్థత్వం॥ సర్వకర్తవ్యతాకం సాధనం॥ ఏతావతైవ నిశ్రేయసాధన
త్రయాధర్మత్వం। యాగాదేః యాగాదేరవస్థాయాం యద్యత్ర యదీయతేయః। తస్యాం తదానీమవస్థాయాం తత్ర
ఫలముపాత్తమత ఇతి చేన్నాత॥ అతః సిద్ధం క్రియాదీనాం ధర్మస్వరూపత్వం ఏతత్ప్రతికరణాం చేతః॥ తత్రాపి ప్రాధా[illegible]
న్యేన విధినిషేధౌ॥ స్మృతౌ యయో విధిః తేన చ కథం తాంకికః శ్రేయః సాధనమితి॥ ఇతి చేత్ అత్రైవ చేత్॥ విధి జ్ఞానాది
ప్రవర్తక ప్రవృత్తి న్యాయతస్తీ విధి జ్ఞానం ప్రవృత్తే[illegible] సాధన క్రియాకం॥ సాధకస్యేష్టసాధనత్వ ప్రకారకేణ జ్ఞానాపా
చికీర్షాయత్న జ్ఞానం చ విధి విధి జన్యత్వే॥ తత్రేష్టసాధనత్వం కృతిసాధనత్వం బలవదనిష్టాననుబంధిత్వ జ్ఞానం
అకృతరాభావే ప్రవృత్త్యజనకాత్॥ అతో విధి జ్ఞానే స్వతంత్రతయ జ్ఞానజనకాత్ తత్రత్యేపి శక్తిః॥ ప్రవృత్తే
ష్టతదుపగతత్వక్రియ సంబంధః॥ అన్వయ త్రితాం విధేయ ధాతుర్థేఽపి చ యాగాదివిష్ట సాధనతా
మూర్ధాభిషిక్త ప్రామాణ్యం మితి చేత్॥ మీమాంసకాస్తు విధిః ప్రవర్తనాయాం శక్తిః శబ్దజన్య ప్రవృత్త్యా ప్రవర్త
నా జ్ఞానప్రవర్తి [illegible] మతే కంప్రవర్తనాయా మి[illegible] ప్రవర్తనా యత్తవసు చేత్॥ చేత్

6

మితనపాత్రం ॥ధృవ(ష్ణరద్రిక్త(శాదితాన శాలాక్ష్మాశికప్రంతెూగః॥ఏవంచయుజైకయుజ్ఞవుయుజంతదెవా
స్త్రిధవహాశితి॥ఇహ్మాన్వహాశరవహాహిం॥స్త్రాధాకసావధావయుకవు(తం॥అయుం హుపరవెూదవెూఁయుదెవా
దెనాత్మరశ(రమితి॥రిధాఁరగాషష్ణనపిసంగళ్తె॥రద్రైవంశినకధవు(తావపత్రిం॥క్షవాపత॥ప్రాగావింవెూగరహా
పహిం॥సాయహాః శ్రావకఫలతెవర్శ్వెకహిం॥సాతావభూవాకషెధాప్రువుత్రేరధవు(తావయెూగాతః రదవుత్తం॥హిం
సాహాఫలమితెషాంభిశాత్తెభ్ననవ్వరూపతః॥సాహిప్రాగావియెూగాతిశ్రావరప్రత్రాసినతుఫ్క(యురిచప్రా
గావింవెూగాకుకూలవానపారసహిం॥సాత్వవపెంతుతెతదాఅదృష్టాదావరకవానపారస్వహిం॥సావాఖత॥
శినకతరభావః సుణివచః॥అస్తువాహిం॥సాత్వంతథాపవగీకషెమిాంయహిం॥సావదివధెంయుతంయహాకషెధాప్ర
వుత్రెః॥ధవు(తెూవపతత్రిః॥యహాగెరాగాదంగెవైథిప్రువుత్రిం॥వానదిప్రాభూకరవచరం॥రువక్త్రరతావదహాదెంయుం
యుదిచతత్ర హిం॥సాతావభూవెపవదృష్టాదావరకకురణకుకూలవావరసన భిచారితెవ్రఅభిచారవుతిరం సా
చత్రిభిక్వత్రైవిశికుధవరిణిస్త్రతావభిచారసనకషిత్తంయహావత్రాధవు(త్వం॥భూవనతె॥తదాతస్వాకవరహావెూర
ధవువెూవికక్షతిః అతాకికవదైవవిహాహధుమిథానాచనవఃషెధత్వపిధవు(త్వం॥వానవతతెూతననవిహాహా
వహాత్రసార(తయహాతభూవాత॥అతవచవం॥చారతాసావహాం॥ిరపాతరా

గ్నావచ్ఛిన్నం సగౌరవం లక్షణగతత్వేన శాబ్దీగతార్థగంతవ్యేనోపపత్తేః । ఇష్టసాధనతాంశవిశేషణతయా ధర్మప్రమాణానోపవ
త్తేశ్చ । యది లక్ష్యసమానాధికరణాన్యావచ్ఛేదకాపూర్వవృత్తిజ్ఞానవిషయవిషయకత్వరూపసమానాధికరణ[illegible]కత్వం విభావ్యతే
తదా సుతరాం స్మారకత్వేఽపి ప్రామాణ్యేనానుపపత్తిః । ఏవం నామార్థం సప్రకారక[illegible]ప్రమితిజనకత్వే ప్రామాణ్యం । ఏతన్నవి
త్రపరిష్టిః । ధర్మే వేదః ప్రమాణమితి సూత్రం । తత్ర ధర్మే చ వర్తి నేతి పరీక్షా । ప్రత్యక్షాదీనాం ధర్మప్రమాణత్వసంభవే ఉపపా
దాచ తాప్రియత ఇత్యర్థః । కిం నామ ప్రామాణ్యం ప్రమాకరణత్వం । [illegible]కిం ప్రమాత్వం । ఉచ్యతే । యథార్థానుభవత్వం ।
యథార్థత్వం చ తద్వద్విశేష్యకత్వే సతి తత్ప్రకారకజ్ఞానత్వం । ప్రమారాజతయవిశేష్యకత్వాంతః రజతవిశేష్యకద్రవ్య
త్వప్రకారకజ్ఞానే రజతప్రమాత్వాపాదకం తత్ప్రమాత్వమితి । రజతరంగయో రంగతరంగప్రతీతేః ప్రమాత్వాపత్తేః
జ్ఞానే శేవరత ద్వ్యవిశేష్యకత్వతత్ప్రకారకత్వయోరపి సత్వాదితి చాభవం । తద్వద్విశేష్యకత్వావచ్ఛిన్నతత్ప్రకారక[illegible]సన్న
వివక్షితం । తత్రాపి యోర్నసంబంధేనతద్వత్వం తేన [illegible] తత్ప్రకారకత్వం బోధ్యం । అతో నానుపపత్తిః రాఘవకలాహిం
చిన్ఛి ఇతి జ్ఞానే అతివ్యాప్తి ప్రసంగః । ఏవం పాకరక్త ఇదానీం శ్యామ ఇతి రూపవానితి ప్రతీతేః ప్రమాత్వప్రసంగః । యద్వచ్ఛిన్నే తన్నవి
వక్షితతావత్ । రూపప్రకారకతాయాం । తత్కాలావచ్ఛిన్నరూపవద్విశేష్యకతావచ్ఛేదకత్వాత్ । అత్రేదం అయం విశా
తానపామప్త్యాం తదసంబంధావచ్ఛిన్నసంబంధార్థకత్వవదత్రాపి సంబంధార్థకతాయదవాన్యాతమేవ ప్రమా

త్ర ఇష్టసాధనత్వ●జ్ఞానస్యైవ ప్రవర్తకత్వం॥ అనిష్టసాధనేపి అబాలాయ ప్రేరితోహం కరోమీత్యనుభవాత్ ప్రవర్తనా
చ పరనిష్ఠప్రవృత్తిహేతుప్ర●వర్తకధర్మః ప్రవర్తకధర్మత్వం చాహమేనం ప్రవర్తయామీతి వచస్తత్రస్యైవ ప్రవర్తయతి
నాహమిత్యాదిప్రతీతిసాక్షికం ఖ్యాపకస్య స్వనిష్ఠప్రవృత్తిహేతుత్వేన ప్రవర్తనాత్వవారణాయ పరనిష్ఠేతి ప్రవృత్తివిశేష
ణాం॥ అబాలస్య తావదివారణాంతు ప్రవృత్తిహేతురితి॥ ప్రవృత్తిహేతుత్వం జ్ఞానాదివారణాయ ధర్మత్వం సవేతత్వం బోధనం॥ నచ
ధర్మో॥ లోకే ఇష్టాదిరూపః తేనైతు తరసంభవా● జ్ఞానాదిష్వ్యాప్తా రతా●కల్పనేతి॥ ప్రవృత్తిజనకత్వం చ ప్రవృత్తివిషంతు
ష్టసాధనతాజ్ఞానస్యాననుభావకతావచ్ఛిన్నేష్టసాధనతాబోధకత్వాత్ప్రత్యక్షం విధేః ప్రామాణ్యం॥ ఏతత్ప్రవృత్తిత్వేనాభావనయంతు
నాదిస్మృతికల్పనేతి॥ ఏవమర్థవాదానామపి ఇష్టసాధనయాగవిశేషణకలక్షితప్రాశస్త్యప్రకారకప్రతీతిజనకత్వేన భావనా ఋ
విశేషణప్రాశస్త్యాదిప్రతీతిజనకత్వేన ప్రకారాంశే అనధిగతార్థగంతృత్వం విశేష్యాంశే ధర్మప్రమాజనకత్వాయో
వసాధనీయం॥ ఏవం మంత్రాణామపి ప్రయోగాన్వయిస్మారకత్వేనాధిగతార్థగంతృత్వరూపప్రామాణ్యసంభవేపి అవిసంవాదిఫలకత్వ
మేవ ప్రామాణ్యమితి గౌడాః॥ అంగతావిధికల్పకత్వాచ్ఛిష్టసాధకత్వాపాదివిశేషణకమంత్రప్రకాశ్యప్రకాశకతాదిసంసర్గప్రమా
ప్రమాజనకత్వేనైవాంశతోప్యుపపత్తిరితి సోమేశ్వరః॥ ప్రయోజకాదిభ్యో● మంత్రాదివిశిష్టే●నభావనాంతు విధిప్రయోగవిధ్యర్థ. ధ్వే
పదార్థవిషయం యత్ప్రామాణ్యమితి మిశ్రాః॥ వస్తుతస్తు మంత్రాణాం మంత్రతాకాన్వయబోధజనకత్వేనైవ ప్రామాణ్యం నిరాబాధం

జ్ఞానత్వే

తయా బాధితః। సంస్కారజనకతావచ్ఛేదకం చ ఉపేక్షానాత్మకజ్ఞానత్వం॥ ఉపేక్షాత్మికాయాస్తు అల్పాభ్యాసే సంస్కారకల్పనే తు అగత్యా। తస్యా
తః సంస్కారం ప్రతి ఉపేక్షాత్వేన సంశయాదీనామనుభవత్వేన స్మృతిం ప్రత్యేకజనకతా నాతః పంచదసంస్కారకల్పనేతి యదుక్తం॥ ఏవం చ సం
స్కారజనకతావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకతయా అనుభవత్వజాతిసిద్ధిరితి। సంస్కారశ్చ సవిషయకః॥ అన్యథా పటవిషయతాను
వస్య సజాతీయసంస్కారస్య ఘటస్మృతిహేతుత్వే ఘటత్వప్రకారకానుభవాత్॥ తద్విశేష్యకస్మరణాపత్తిః॥ అతః సమాన
ప్రకారకసమానవిశేష్యకసంస్కారస్య తాదృశస్మృతిం ప్రతి హేతుత్వాన్నానుపపత్తిః। ఏవం చ స్మృతిజనకతావచ్ఛేదకమనుభ
వత్వస్య అప్రవేశే లాఘవం॥ సమానవిశేష్యకసమానప్రకారకత్వేనైవ స్మృతిజనకత్వాదితి దిక్॥ స్మృతిత్వం చ జ్ఞానవిషయకజ్ఞా
న... సంస్కారజన్యజ్ఞానత్వం వా॥ ఏవం చాజ్ఞాతవిషయకం బాధకజ్ఞానరహితం జ్ఞానం ప్రమేతి ఫలితం॥ అనేనైవాశయేన
నాగృహీతగ్రాహిత్వం ప్రామాణ్యమిత్యాచక్షతే। తద్వైవం గృహీతవిషయకధారావాహికజ్ఞానస్య అప్రామాణ్యప్రసంగః
కాలస్య షడింద్రియవేద్యత్వేన పూర్వోత్తరకాలవిశిష్టఘటస్య విషయాంతరత్వే నాద్యదోషో నాత్ర జ్ఞానవిషయతయాఽ
నధిగతార్థవిషయకత్వసంభవాత్। మంత్రార్థవాదవాక్యానాం స్మృతీనాం చ స్వసమానాధికరణాసాధ్యవ్యవహితపూర్వ
ప్రవృత్తిజ్ఞానావిషయవిషయకత్వరూపాగృహీతగ్రాహిత్వేనాప్రామాణ్యాపత్తిః॥ తాని చ ప్రమాణాని ప్రత్యక్షానుమానశబ్దా
ర్థాపత్త్యనుపలబ్ధిరూపాణి షట్ తార్కికాః॥ ద్విప్రమాణాః। విధ్యర్థవాదమంత్రనామధేయస్మృతిశిష్టాచారరూపాణి షడ్ధ
ర్మావచ్ఛేదకాని శబ్దాంతరాభావసంభావనామనుగమ్య ప్రకరణతాంతితి షష్ఠ్యత్రముఖబోధకాని ఉపక్రమోపసంహారాదిలింగానాం ప్రమాణ
౭ ధర్మాంగతాబోధకాని శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణస్థానసమాఖ్యారూపాణి... క్రమబోధకాని శ్రుత్యర్థపాఠస్థానముఖ్యప్రవృత్తిరూపాణి షట్॥ ౧

తవమితానవమ్॥ నిర్వికల్పకస్య తు స్మృతి ప్రమోశ్చయు బహిం భత్ తవతెవాకశేవవక్తం॥ అత్రం యదప్యపి జ్ఞాతత్వఘుటితమెవ
ప్రవహాత్వం సువచం॥ తథాపి తస్య స్మృతిసాధారణ్యైకతత్వరణా సంస్కారస్య ప్రమాణాంతరతాప్రాన అనుభవత్వఘుటితమెవా
సుసుక్ష్వం తేసాం ప్రదాయికాః॥ అనుభవత్వస్య జాతిత్వేన జ్ఞానతాపదనఘుటితాన్యగారవమివత్వన్య॥ వస్తువస్తు జ్ఞానత్వఘుటితత్వం
వతల్లాఘవాత్॥ న చ స్మృతికారణాస్య ప్రమాణాంతరతాపత్తిః ఇష్టత్వాత్॥ నియుక్తికప్రవారణస్య హేయత్వాత్॥ అతఏవసుం
ప్రాణాంశ్చారకౌప్యపి ప్రామాణ్యం॥ అనుభవత్వం చ స్మృతిభిన్నత్వం స్మృతిజనకతావచ్ఛేదకజాతివిశేషో వా॥ న చ స్మృతావ్యత్రయంత్వ
8 జ్ఞానత్వేన వాజనకత్వేతివాచ్యం॥ గౌరవాత్॥ బహుతరం యవాజనకవృత్తితాపృ న చ స్మృతిత్వేపి స్మృతిజనకానామనుభవ
త్వేన హేతుత్వేతివాచ్యం॥ ప్రథమానుభవస్యైవ సంస్కారద్వారావత్ర హేతుత్వాత్॥ న చ స్మృతరనేకానుభవజన్యసంస్కారాత్ స్మృతరణో
త్పత్తేః స్మరణప్రసంగః॥ ఇదం తు స్మృతిత్వే వతజాత్యకల్పనాత్॥ అతో అనుభవత్వేన స్మృతిజనకతా॥ సంస్కారం ప్రతి తు అపేక్షా
జ్ఞానత్వేన నిర్వికల్పకసంశయాభ్యాం సంస్కారాజనకాత్ ప్రయత్వెఽ॥ సమానప్రకారకస్మృతిత్వేన సంస్కారనాశకత్వ
కల్పనాత్ సమానతత్వాం చ నాదిత్వెనాన్యైకగెనా వరప్రమికస్మరణానుపపత్తేః॥ అదృష్టధ్వంసనమేవ ధ్వంసైనవ [illegible] వతత్త్వ
నిజానకత్వాత్॥ అపేక్షాత్వం చ ప్రవృత్తినివర్తనజనకజ్ఞానత్వం తాదృశసంస్కారానువృత్తేః॥ సర్వస్యానుతత్వాత్॥ ఉప
క్షానస్యాం చ అపేక్షాత్వాత్వం త్ర్యాభావవత్వం॥ తేషాం చ ఉపేక్షాత్మకస్యాం శేఽనపేక్షాత్మకస్య సువరాంత్వనో ఇతి జ్ఞా
నవం చ సంస్కారజనకత్వం ప్రతియోగ్యం॥ తదంశే ఉపేక్షాభావసత్వాత్॥ అతో అన్వభవత్వం స్మృతిజనకతావచ్ఛేదకం

ను

మాణావకశ్రుంతయశ్చాన్యత్ ॥ ఇతి వాచనం ॥ తేషామిమాం వచనాం సహజ్ఞత్వతం తమాగుణావత్తారణాజ్ఞానత్వేయతకమాణాత్ । యతధర్మ
క్రియాదిజ్ఞానేషు కథం ప్రామాణ్యనిశ్చయ ఇతి వాచనం ॥ అగత్యా తత్ర స్వతః ప్రామాణ్యగ్రహణంగీకారాత్ ॥ తత్ర స్వతః
ప్రామాణ్యం నిశ్చయత ఇత్యాస్తాం ॥ సిద్ధాంతస్తు అజ్ఞాతగుణకానాం తేషాం తత్త్వయా తేష్వజ్ఞానకానాం యావకానాం యక్రిజ్ఞ
నిత్యన్వైనమోక్షతత్త్వాత ॥ మోక్షధర్మిం క్రియా జ్ఞానత్వసాపి ధర్మాంతరేణ ప్రమాణాత్వాత్ ॥ అతోగుణాజ్ఞానజ్ఞానజ్ఞానప్త
త్వం మోక్షాభావజ్ఞానపన్నత్వం బాధాసత్వం । అతోదోషాభావానాంమనసుగతత్వేనాంగీకారాత్ ॥ అత్రోపారేజ్ఞానేన
త్వత్రైపరతస్త్వం । నాపి జ్ఞాత్రైః పరతస్త్వం సంభవతి । తథాహి జ్ఞానదశాయాం కారణాభావాత్ క్రియాజ్ఞానేనాధర్మనిశ్చయ
దామోదావృంతజ్ఞానేప్రామాణ్యనిశ్చయః । తత్త్వానపిస్వాధ్యాపి స్వాధ్యాయస్థాయామధర్మనభిచారేణార్థనిశ్చయా
[illegible] సంభవాత్ ॥ నాపి తద్జ్ఞానేన స్యాత్ త్వత్రాయం యధా ధర్మాదపి స్వప్నేచ దర్శనాదిజ్ఞానాత్ను [illegible] మోప్తే
త్రేనాన్వధర్మవ్యభిచారాత్ ॥ కిం తు రహోకరణదిరణాదా ధర్మక్రియాయామాన్యప్రదిథం యమా [illegible] విషయనిశ్చయః ॥ వ్యాప్
త్రిశ్చసంబంధరూపేరిణాగృహీతేనంబంధినిగృహీతుం శక్యతే । తత్రసంబంధిషు జ్ఞానేన స్వతః ప్రామాణ్యనిశ్చయో వాచ్యః ॥ ఏవం
గుణాజ్ఞానసంబంధజ్ఞానయోరపి । తత్రైవాభావం విషయేణ నిశ్చేతుం శక్యతే ॥ తత్ప్రకరణత్రైవిజ్ఞానాం త్రయాణాం ప్రామాణ్యనిశ్చయః ॥
అనవస్థాపత్తేః । ఏవం చ స్వతః ప్రామాణ్యనిశ్చయో వాచ్యః ॥ ఏవం చ హింసాదిషు తారి [illegible] జ్ఞానేపి స్వతఏవ ప్రామాణ్యం । తత్సర్వపరాధాభా

రేఖాసాపత్తిరూపం హి ప్రమాణాం। ప్రమాణవశాత్ప్రతిభాసా ధార్మికో పరూపాణాం బాధప్రమాణాత్ ।। ఏతదేకత్రింశద
వాకేశప్రమాణాత్ ।। ఏషామేవ కారణసంబంధేనాగాదివత్సమాకారితావమాత్రం విధిశివాత్రమాణవిలక్షణకత్రిత ।।౨
దంతం తాంత్యతే ।। జ్ఞానప్రామాణ్యం। జ్ఞానహేతు [illegible] ద్వితీయహేతు జ్ఞాన జ్ఞానగ్రాహాభిర్జ్ఞానగ్రాహ్యం ఇత జ్ఞా
నసామగ్రీజన్యం జ్ఞానగ్రాహకసామగ్రీగ్రాహ్యమితి। అత్ర త్రైంవమాణికాః ।। ప్రమాణత్వం జ్ఞానసామాన్యం జ్ఞా
కాభిర్జ్ఞానగతాజ్ఞానతావచ్ఛేదకం। జ్ఞానవృత్తిజన్యత్వధర్మవత్త్వాత్ ।। అప్రమాణ్యవిలక్షణమాదేః ప్రమాత్వ
గత మేవం ద్రియమాణ [illegible] గుణాజన్యత్వం సిద్ధమితి ।। దోషాభావస్య కారణతేవ గారాత్ ।। ప్రతః శంకా ఇతి శంక ప్ర మా
గుణవృత్తి ప్రసంగాత్ ।। అజన్యత్వనియతిరేకాభావేత క్లైశ్యకారణమసిద్ధేః ।। ఏవం చేన్నామయం గుణాః ప్రమాదోషాః ।। కార ప్ర
ణం కించ శంగాదపి జన్యజ్ఞానేషాం వృత్తిర్విశేషాజ్ఞానమాత్రస్య తత్ప్రకారకత్వావచ్ఛేదకత్వవిశేషణకత్వాదితిమ్మి యు
అతస్తత్ర జ్ఞానసామగ్రీవాచ్య జ్ఞానసామాన్యకారణజన్యత్వే జన్యజ్ఞానమాత్రస్య ప్రమాత్వప్రమాత్వప్రసంగః
తేఽప్రామాణ్యమప్రామాణ్యం పరతస్త్వనంత ।। ఏవం జ్ఞానాంతరేణాగృహ్యత ।। తత్ర ఇదం జ్ఞానం ప్రమా। గుణాదితా
త్రి కాజన్యత్వాత్ ।। అర్థక్రియాసంవాదాత్ బాధాభావాత్ ఇత్యాదిరనుమానం ।। సంవాదత్వం చ తద్విషయవిషయకత్వం
శత్రైవం త్రైతానాం జన్యత్వం మాగస్య గసాధనసాధకభావజ్ఞానైర్థక్రియాసంవాదా[illegible]త్ భావాత్ సదాపిప్రా

పాదిశేష్టజ్ఞానసమూహాలంకరతోరక్తె లక్షణసప్తత్వం॥ అతోంవిషంతూదిరిక్తా నాంచ కర్తావ్యలాఘవాత్॥ అశక్యజ్ఞానత్వత్త్వ
షయుక జ్ఞానైకక్షం త్రతదివిషయుతెరాత్వృత్తిరితజ్ఞానకలుకాంతగౌరవాపత్తేః। కిష్టయుధిష్ఠిరాది విషయుకజ్ఞానైరాంప్రవృత్తి
విసులక్షైత్రి వ్యా యుక్తం। అతేవతు అత్యఘుటంతెరాంతావప్తతాలక్షణాంః సంభంతోరాహాకసంప్రత్యక్షః సవిషయాత
తావహాః। తెషాం భావం కాంకలయూహుః। అతేవతు తత్రద్వాకజ్ఞానవత్త్రదివిషయుకిష్టాం జ్ఞతతాం। తతభిజ్ఞానాచ
జ్ఞానకిష్టావిషయుకిష్టాంపి। తాంసతోః కథం తాంరోంవవృత్తిరితివాచ్యం। విరోధివభుత్పత్తౌ బాధకాభావాత్। కచత
త్రకేష్టదివత్త్వసవష్టకరాంమితివాచ్యం। అకకంభూతదివత్వసవష్టకరసంగహాత్। కచయుం వదాశ్రయప్రత్యక్షం వినాకథం తత్వప్ర
మితివాచ్యం। లాఘవేకసంయోగప్రత్యక్షైత స్వహేతుతాఽగ్నికాంరణాచానజనప్రవృత్తిధవ ప్రత్యక్షైతస్యహేతుతాభా తత్వక్ష
దికతమ్రుత్వక్షసవసువచతావత్। కహాంత్రంయప్రత్యక్షం వినాకథం తకిష్టగుణాప్రత్యక్షమితివాచ్యం। వాంయుప్రత్యక్షాభా
వాపితకిష్టస్వశోప్రత్యక్షసవప్రయెవాంగిరాంరాత్। అతోఽదివత్వవచాంత్యంతెరాం భాంవి భూతవదార్థకిష్టవవతతత్త్వజ్ఞా
నారాంతాలదవవిషయాంతాంయాం అపిభావి భూతపదార్థకిష్టత్వం। కచదివత్వాదిగుణాంసవసముదాంయికారణభూతె
కభావిభూతయెరాంః కథంతుత్పత్తిరివాచ్యం। సముదాంయుసంబంధేభావి ౼౼ తారెరాంప్పత్తౌవాంచాత్వసంబం
దికప్రుత్వసవజనకత్వతిసవాంవాంయుతాంకరాంరాంయుకాంరగాభావిసత్త్వవవతెవకసంబాధంతాం। పదార్థకేత్వరతే
కవిషంయుతాంయూతతసముదాంయెంకెరాం త్వత్తాంసభావెకసముదాంయికారణాంపక్షకదావత్సంబాధంయాం॥

౨౧ తత్వప్రత్యక్ష ౨

నాత్ । తేన జ్ఞానగ్రాహకైర్వర్తత స్వప్రకాశవిరోధి సిద్ధం ప్రామాణ్యజ్ఞప్తేస్స్వతస్త్వం ।। ౮ ।। జ్ఞానానుప్రవర్తనం తదన్యప్రత్యక్షత్వ
నిర్వికల్పప్రత్యక్షవాదినాం [illegible] యు రిః ప్రకారకత్వే విశిష్టవైశిష్ట్యావగాహిత్వే సంసర్గతావచ్ఛేదకావిశేష్యకాభావేన త్రయాణామపి ప్రతి
బంధకత్వకల్పనే గౌరవాత్ । నిర్విశేష్యవైశిష్ట్యప్రత్యక్షే విశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకనిశ్చయస్య హేతుతయా తదభావాన్నిర్వికల్ప తల్ప
కజ్ఞానాపత్తిరితి వాచ్యం । విశేష్యే విశేషణమితి రీత్యా నవ్యానామపి ప్రత్యక్షే విశేషణతావచ్ఛేదకప్రకా
రకనిశ్చయస్య హేతుతాభావేన తద్రీత్యా నిర్వికల్పకప్రత్యక్షాపత్తేరభావాత్ । ఏవం చాభావత్వస్య ప్రతియోగిప్రతిబంధ
కభావకల్పనమపేక్షా । తత్సంగ్రహప్రత్యక్షేతాదాత్మ్యజ్ఞానస్యైవ యథా సామాన్యాభావజ్ఞానాభావస్య సాధార
ణ్యాజ్ఞాత్వకల్పనయా తజ్జ్ఞాతత్వవదభిన్నైవ ప్రతిబంధకత్వకల్పనముచితం । జ్ఞానామాత్రావచ్ఛేదేన భావాభావమపిలక్షణమిత్యా
దిశాత్వప్రతిభాసత్వం । ఏవం చ విషయనిష్ఠజ్ఞాతతావచ్ఛేదకమేవ జ్ఞానమనుమింయతే । ప్రత్యక్షజ్ఞాన [illegible] వా ।। ౯ ।। జ్ఞా
త నాతన్యాయవాదిత్రప్రత్యక్షత్వనిష్ప్రకారకతానిరూపితవిశేషణతా [illegible] సంబంధేన జ్ఞానానుమితౌ తాదృశప్రకారతానిరూపితవి
షయతాం [illegible] రూపప్రామాణ్యగ్రహః । తద్జ్ఞాతతాయాః ప్రత్యక్షత్వావచ్ఛేదకతయా తదనుమానే [illegible] త్వాసంభవ ఇతి వాచ్యం । త్రవా ప్రత్య
క్షసాధనస్య మనోఽనుమానాత్ । జ్ఞానానుమానే సమానసంవిత్సంవేదనతయా జ్ఞాతత్వవత్ప్రమాత్వస్య స్వతస్త్వసంభవాత్ ।। ౧౦ ।।
జ్ఞాతతాయాం మాననాభావః । తస్య విషయం జ్ఞానాదితి తృతీయాః అనేకవర్తత్వాత్ ।। తథా హి ।। తాదృశవిషయతాజ్ఞా
నస్వరూపా । ఘటప్రకారకఘటత్వజ్ఞానానాం ఘటప్రకారకఘటవిశేష్యకానామనవసాయాపత్తేః । నాపి విషయస్వరూపా

మ

పవత్త్రిః॥ యదుద్యథమి(జ్ఞానాభావే పివమా(త్రిం యస సం ఇకత్షవమాత్రిణా సం శయెరా ...త్రిః॥ యదావ సత్వ
పిప్రామాణ్య జ్ఞానే దోషవశాదేవ తదుత్పత్తిః। దోషశ్చ ప్రామాణ్య సదర్శావ (ఇత్యుమితి। తస్మాదున్యక్తం జ్ఞా
ప్రిప్రామాణ్యస్య స్వతస్త్వమితి। ...రవస్తు ఘటాదిమాత్ర విషయక జ్ఞానం న వస్తు జ్ఞానాణాం త్రిపుటీ విషయ
కత్వాంగీకారాత్ త్రిపు... వజ్ఞానాత్ విషయతారూపాతేన సర్వం జ్ఞానే ఘటం జానామీత్యాకారవక
వ్యవసాయాకారమిత్తి। స్వస్య సన్నఘటాదివిషయక గ్రహణాత్సవతః ప్రామాణ్య నితాన్యమాః॥ మ
రారిమిత్రాస్తు ఘటాది జ్ఞానోత్తరం ఘటం జానామీత్యాకారక అనువ్యవసాయోజాయతే తేన
ఘటత్వ ప్రకారక త్వవదివశేషణకత్వ రూప ప్రామాణ్య గ్రహ ఇత్యాహుః॥ నానువ్యవసాయస్య ప్రత్యక్షత్వ తత్ర
తః। తస్య తేజో జలాది జ్ఞానోత్తరం ప్రవృత్తానంతర జలాదికిర్త్యెనోత్తరం పూర్వజ్ఞానే ప్రామాణ్యం జానాతీతి
కష్ఠితః। జ్ఞాతాత్ ప్రామాణ్యం ప్రవర్తతే ఇత్యనుభవాత్ జ్ఞానే ప్రమాణత్వ తాన్య సంశయానుభవా
త్ జ్ఞానే ప్రామాణ్యస్య తః ప్రామాణ్యే శఙ్కయోనుమకన్నః। నాపి పరతః ప్రామాణ్యం సవలిమిదత్వాం తధం గాహా
రావ దకేం ఘటేం తుతన్త్ర వితర్క్యతః ప్రామాణ్య గ్రహః। ఇవచిత్రతద త్యస్వగతత్వప్రామాణ్య గ్రహః। శక్తిగ్రహాపత
పిశలేజ ఖాస్య జ్ఞానే సంశయాభావాత్ స్వతః ప్రామాణ్యం తద్భిన్న జ్ఞానే తు పరతః ప్రామాణ్యం జ్ఞాయ

విషయతాయాస్స్వభావం జ్ఞానామిత్యభావాదేవ చతుర్వింశతిగుణా ఇతి ప్రతీతానభావగుణాదిరీతి
యాస్వరూపసంబంధేనైవోపపత్తేః । గానాదేరసమవాయికారణవశతావచ్ఛేదకాయాస్సమవేతగు
ణత్వేన తిరస్కారసమానాధికరణత్వమితి వాచ్యం । ఏకత్వేనాం గేర్వతాసు ఆగుణాదివ్యక్తిషు తిన్న
తస్తుకూలత్వాభావే అప్రయోజకతావచ్ఛేదక ఆత్మత్వాభావే విషయతాదివతావచ్ఛేదకత్వ
వచ్ఛేదకమితి వాచ్యం । కపాలాదినాశేన్యూనాత్వం ఘటాదివిషయతాయా అపి సత్త్వబాధకా
భావాత్ । అత్రోక్తేషు పాదాద్యపిషు మోజ్ఞాన [illegible] భూతభావిరక్తత్వం విషయతా భా
త వయోర్న్నతి దిక్ । ఏవం జ్ఞానేఽజ్ఞాన జ్ఞాతతావచ్ఛేదకం ప్రమాణాంతరస్యోపపత్తిః । తస్మాత్ తథా
విషయతా । కిం చ జ్ఞానేచ్ఛాకృతిసంస్కారాణాం సవిషయకత్వేన కార్యకారణభావే లాఘవాద
పి విషయతాతిరిక్తా । నైవం జ్ఞాతతాతంత్రేవ జ్ఞానం గృహ్యతే తత్ర ప్రమాణాభావాదితి సమాధానం । ఏవం
విధం జ్ఞానం ప్రమాణం వేతి సందేహః స్యాత్ । జ్ఞానాగ్రహే ధర్మిజ్ఞానాభావాత్ । తద్గ్రహే తత్ప్రమా
త్వస్యాపి గ్రహాదితి చేన్న । నాయం జ్ఞానం ప్రమా న వా సంశయః । కిం తు విషయస్య సంశయః । పురోవ
ర్తి రజతత్వమస్తి వా న వేతి రజతాదిజ్ఞానోత్తరం ప్రమాణాప్రసక్తే రజతాదిజ్ఞానానాం తత్త్వం సంశయో

ఽణా మనః సంయోగాత్ జ్ఞానముత్పద్యతే ॥ తత్ప్రత్యక్షం షడ్విధం ॥ ఘ్రాణ రసన చక్షుస్త్వక్ శ్రోత్ర మనో భేదాత్ ॥ తత్రాద్యా
ఽచతావ్ఖం గంధరసరూపస్పర్శనా త్రాక్షిప్తం ఽకతయా గం॥ ధాదిమత్వాత్ కే మహా ఽఽపృథివ్యప్తేజో వాయుప్రకృతి
శ్రోత్రమపి శబ్దమాత్రగ్రాహకతయా శబ్దవత్వాత్ గగనాత్మకమిత్యక్షపాదీయాః ॥ దిగ్రిత్యప్రమాం తగ
త శ్రోత్రమితి లింగాద్బిగాత్మకత్వం యుక్తం ॥ మనసి చ సుఖాదిప్రత్యక్షం ॥ ఋశః ప్రత్యక్షతావచ్ఛేదకతయా మానం
ప్రమాణం ॥ అద్వైతమతేషు మాత్రం ॥ తద్రవ్యవిశేషగుణాత్వే ద్రవ్యానం ॥ త్రయసంయోగా సమవాయో రూపాదిగతత్వేన
ద్విధా దర్శనసంయోగాత్ ద్రవ్యమతయా మనః సిద్ధిరితావతా ॥ తత్ వశరీరసంయోగో ఽసిద్ధసాధనాద్ధానం ॥ త్రయతాపి
త్ప్రత్యక్షం ద్రవ్యం ॥ స్వత ॥ త్వేన ఈశ్వరతద్భావగన గుణాతద్గతజాతి ఏవాత్రగ్రాహకం ॥ బాహ్య విషయే ఘుతస్వస్వాత
త్రాణ్యభావాత్ ॥ తుతో ఽస్యాత్ ॥ తత్రమితి తేన ॥ తత్సౌవగాం పరిమాణాన్నరిమద్రవ్యభాగా భావే ఽసం ॥ శికత్వాన్నం భ
హవనగపత్యాగాఽసుత్పత్తిత్వ ॥ పు ఽసో గుణాత్వప్రమాణం ॥ యోపి చ తన్నవిభూతవ్యమా చమసైతా మపి చేమావభస
స్సం ॥ క్రియమావచ్చతం త్రాపత్తి ॥ యుగపద్జ్ఞానోత్పత్తిరిత్యేవ ॥ సం ॥ ఽ౨ ॥ ఽచతుస్సంయోగః సంయుక్తసమ
వాయః ॥ సంయుక్తసమవేతసమవాయః శ్రుతి ॥ శ్రవణం సంయోగే ఽతద్గతగుణాఽసు ॥ జాతమోదిరింతో ఽ॥
గుణా ఽతు ఽగతజాతయుత్పత్తింతో ॥ ఽచిత్తు సమవాయం రూపప్రతానసమానశ్రవణగుణాఽమసాంయోఽస్వగ

భాట్ట

తేఽతఏవ స్మృతిజనకజ్ఞానమూలకత్వజ్ఞానాదేవ ప్రామాణ్యం సిద్ధాంతికృతమితియుక్తమనుత్పశ్యామః ॥ ఇతిగాగా
భట్టీయస్వతఃభాట్టమతే ప్రామాణ్యవిచారః ॥ తత్ప్రత్యక్షాదిపురుషసేవధిం(?)చతుర్విధం ॥ చతుర్విధం ప్రత్యక్షమనుమితం వి
దనమూహోపలంభనతాపత్తి ॥ ఇదానీం ప్రత్యక్షస్వతఃప్రామాణ్యనిరాకరణాయ ప్రత్యక్షానుమితం ॥ సూత్రకారేణాప్రత్య లక్ష
పద్మాం ద్రియజనకం ప్రత్యక్షమితిలక్షణం ॥ జ్ఞానమాత్రస్యమహంకారవృత్తేః ॥ అతఇంద్రియార్థసంబంధజన్యం జ్ఞానం
ప్రత్యక్షమితిసూత్రకారః ॥ ఈశ్వరప్రత్యక్షేఽవ్యాప్తిః ॥ ఈశ్వరజ్ఞానస్యానుమితిలక్షణాత్ప్రత్యక్షవిలక్షణత్వాత్
12 అతిశయానాం ॥ యద్వా జ్ఞానాకరణకం జ్ఞానం ప్రత్యక్షం ॥ అనుమితావపిమితిశాస్త్రబోధాకాశాపత్తిపక్షతేనాంజనక కార్య
కత్వాత్ ॥ సవిశేషణకప్రత్యక్షేవిశిష్టవైశిష్ట్యప్రత్యక్షేఽవ్యాప్తిః ॥ తయోరా(?)విద్ధిం(?)కత్వాదితివాచ్యం వ్యాప
శేషవదసాధారణాకరణాసనకరణాతయాతత్జన్యసనత్జన్యజనకసనవ్యాపారతయాచనిర్వికల్పకాదేః
కారణత్వేపనకరణత్వాత్ ॥ జనకజ్ఞానజనకమాత్రవృత్తిజాతిశూన్యస్వద్రవ్యాయుసనదత్తోత్తరతావచ్ఛి
జ్ఞానత్వం వాసవ్యప్రత్యక్షేఽంద్రియసనకరణత్వాత్ ॥ తథాచ సంబంధసనవ్యాపారతావచ్ఛి ॥ తాదృశాకారానుమితి
6 వాక్యానాం ప్రత్యక్షేఽభావాల్లక్షణాసంగతిః ॥ సవికల్పకజ్ఞానత్వాదికం మనోభావిః ॥ ఇంద్రియత్వాచ్చ సంబంధార్థవిశే
వ్యావభానకత్వం ॥ అపరోక్షజ్ఞానజనకద్రవ్యవత్త్వం వా ॥ జ్ఞానాకారశ్రయత్వే సతి జ్ఞానాసవచ్ఛేదకత్వే సతి జ్ఞానక

క్రియాణాము విషయత్వయాపం చక్షా ॥ చాక్షుషాదిభేదేన షోఢా చ । తత్రప్రత్యక్షత్వం త్రిమహత్త్వం హేతుస్తథా ప్రత్యక్షే సమ
వాయేన గుణాక్రియాజాతిప్రత్యక్షే సమవాయము ఘటత్వామానాధికరణేన గుణక్రియాంగత జాతి ప్రత్యక్షే త్వేవార్థ సమవా
యు సమవాయేన చాక్షుషే మహదుద్భూతరూపమహదుద్భూతానేకభూతరూపాలోకసంయోగస్త్రి హేతుః । త్రి నేత్రేణ
పరమాణౌ చక్షుః సువర్ణరూపాలోకసంయోగశ్చ వ్యక్తిత్వాకాలాది చాక్షుషే మహత్త్వాద్యుద్భూతరూపాదిః సం హేతు
తేతి నేతి త్వ స్పార్శనే మహదుద్భూతస్పర్శః । తత్ర రూపమపి నేత్ర వాయురపి త్వచ ప్రత్యక్షః ఏవం చ బహిరింద్రియజన్యప్రత్య
క్షత్వం మహదుద్భూతరూపకారణతావచ్ఛేదకం కింతు చాక్షుషత్వాది జాతి నేతి లాఘవం వా నో సపి మహత్త్వం హేతురితి
చిత ఇతి చిత్తౌ క్రియాయాః ప్రత్యక్షా కింతు విభాగోత్తరసంయోగాభ్యామనుమేయా ॥ తత్ర ప్రత్యక్షే మహత్త్వస్య హే
తుత్వాత్ తావన్మాత్రం ద్రవ్యాణి పృథివ్యప్తేజోవాయ్వాకాశకాలదిగాత్మమనాంసి శబ్దరూపాణి రస గుణాః గంధరూ వాం
పరసస్పర్శపరిమాణసంయోగవిభాగ[illegible] పరత్వాపరత్వగురుత్వద్రవత్వస్నేహసంస్కారాదృష్టబుద్ధిసుఖదు
ఃఖేచ్ఛాద్వేషయత్నా ఇతి వింశతిః । కర్మ చలనాత్మకమేకం । సామాన్యం పరాపరరూపం ద్వివిధా ॥ సమవాయస్త్వేకః । అత్రేద
సేభావేషయత్వా ఇతి ఇతి భావ త్రిధా ధ్వంసప్రాగభావాత్యంతాభావా ఇతి ఏవం చ ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్య
సహితా । ఆధేయాపదార్థత్రిత్వేతి భావ త్రిధా ధ్వంసప్రాగత్యంతాభావా భేద ఇతి । ఏవం చ ద్రవ్యగుణకర్మసామాన్య
సమవాయశక్త్యభావాః సప్త పదార్థాః । సంభావ్యపి గుణాదివ్యక్తిత్వావత్త్వం తథాకం త్ర మితన్నేన గుణా సముదాయు ఏవ
పృథివ్యాదిద్రవ్యం నాతిరిక్తమితి నైచిత్ ॥ తన్న । పృథివ్యాదౌ పాకాదినా పూర్వరూపనాశోత్తరరూపోత్పత్తే రసభవ
సితతావత్ అత్రైవ ద్రవ్యం సముదాయమేవాన్యయమిత్యర్థః ॥ తదపి న । ఘటః పటో విశిష్ట పట ఇత్యాది ప్ర

13 సత్రాగ్రహణాత్ ॥ సత్రాచ[illegible]తత్కాలసంబంధ ఇతి తత్సజాతిగతత్వేనాపపక్షమితాన్నవయః ॥ తేషాం భావం కావకలం యావం ॥ శ్రో
త్రసమవేతశ్రవణత్వాత్తత్రాపి సంయోగ ఏవ సంబంధః ॥ కసుబాహ్యేంద్రియస్త్రా హ్యతం యా శబ్దే గుణత్వమితి చేత్ ॥ వాంఛే రూ
పత్వాదిసామాన్యేనవ్యభిచారాత్ ॥ ప్రత్యక్షద్రవ్యగుణత్వాభావే విశిష్టప్రత్యక్షత్వావచ్ఛగుణత్వాభావానుమానాత్ప్రత్య
త్రాపి సమవేతగవత్వే శ్రవణత్వానుమానం ॥ కథమపి శబ్దే [illegible] శ్రోత్రసంయోగాసంభవః ॥ తస్య సర్వత్రాప్రాపలం చేద్వి
భుత్వయాదిగాత్మకశ్రోత్రస్యాపి విభుత్వయా సంయోగాసంభవాయికారణాత్మాభావాదితి వాచ్యం ॥ కతావత్తు ఏత
ద॰ వాచ్యవభిక్షం ప్రతికను ॥ సాంయోగకతా సంయోగజసంయోగేవవ్యభిచారాత్ ॥ కింతు విజాతీయసంయోగే తత్ర ప్రైజా
తనకల్పకమపేక్ష్య జనకసంయోగే కసుత్వే కారణతాయా యుక్తా ॥ సంయోగజ సంయోగాంగీకారాత్ప్రకరణవ్యభిచారః ॥ వి
భుర్విభుః సంయుక్తే నిరంతరశ్రవణత్వాత్ ॥ ఘటాకాశాదివత్సమానే శజనన సంయోగసిద్ధేశ్చ ॥ తచ్చ ప్రత్యక్షం సవికల్పకం ని
ర్వికల్పకం చేతి ద్వివిధం ॥ ప్రకారతావిశేషణత్వాదివిషయతారహితం జ్ఞానం నిర్వికల్పకం తద్విశేష్యవిశేషణభావానవగా
హిత్వావివిషయకం ॥ ఇంద్రియ[illegible]సంయోగానంతరం అవివిక్తసామాన్యవిశేషభాగసన్నికర్షప్రత్యక్షగోచరజ్ఞానం న
జాంయమానత్వాత్ ॥ తచ్చ ప్రత్యక్షం కించిదస్తీత్యాకారకం ఇతి ప్రతీతేః ॥ విశేష్యపదవ్యయం తథాప్యస్యాం ప్రతీత ఇతి ప్రతీతేశ్చేతిచే
త్ ॥ విశిష్టజ్ఞానరూపసవికల్పకస్య విశేషణజ్ఞానం వినా ఉత్పత్త్యసంభవాదనుమానగమ్యమితి న విశేషణవిశేష్యసంబ
ంధసంనికర్షాననవిశిష్టజ్ఞానహేతుత్వం యావిశేషణజ్ఞానస్య విశిష్టజ్ఞానే హేతుత్వమితి చేత్ ॥ తత్సిద్ధం ఘటత్వాదిలపిప్ర
దినామాధమాం విషయకం నిర్వికల్పకం సవిశేషణకం సప్రకారకం సనామజాత్యాదికం వా జ్ఞానం సవికల్పకం ॥ తచ్చ జాతిద్రవ్యగుణ

సామాన్యం

తిరస్కృతం బాధితరూపం [illegible] తద్విరుద్ధరూపాధిరూపం। సామాన్యత్వం చ నిత్యత్వే సత్యనేకానుగతత్వం। తద్వాధ
కాశిచ। వ్యక్తేరభేదస్తుల్యత్వం సంకరోథానవస్థితిః। రూపహానిరసంబంధో హానం శిక్షరుపేక్షణత్వే। ఏకవ్యక్తిగతం న త్వ
సామాన్యం। తుల్యవ్యక్తిగతం న సామాన్యద్వయం॥ యథా ఘటకలశాదిపరస్పరాత్యంతాభావసమా
ధ్వ నాధికరణం మిథోవ్యక్తివృత్తి॥ న సామాన్యద్వయం॥ యథా భూతత్వమూర్తత్వద్వయం॥ అనవస్థితం న సామాన్యం
యథా పృథుబుధ్నోదరాకారత్వం॥ అసమవేతం న సామాన్యం॥ యథాఽభావత్వాది॥ ఏకం న సామాన్యం॥ యథా
శాత్మకమితి॥ తత్ర వ్యాప్యత్వం నాంతరీయకత్వం॥ సమానాధికరణత్వం తదభావప్రతియోగిత్వసమానా
ధికరణాభావాప్రతియోగిత్వం సామానాధికరణ్యతత్సంబంధేన [illegible] తుల్యత్వాదిత్యస్తు ప్ర
సంగప్రసక్తం॥ అతః సవికల్పకప్రమాసిద్ధా॥ అత్ర నిరాలంబనకవాదినః॥ సర్వా నిరాలంబనా॥ విషయ
చా నామ సవికల్పకజ్ఞానానిమిత్తార్థవిషయకాని [illegible] విషయకజ్ఞానత్వాత్॥ యథా స్వప్నజ్ఞానం॥ స్వ
ప్నజ్ఞానానాం నిరాలంబనత్వం ప్రసిద్ధం తజ్జ్ఞానత్వం విషయసంబంధాత్ తదాకారభావా
త్ పరైః ప్రమాణభావాత్॥ సత్యశరశృంగాదీనామసంభవాచ్చ॥ అత స్వత్ర జ్ఞానరూపాత్మైవ విషయః॥ ఏ
వం సర్వజ్ఞానానామితి దృష్టాంతే [illegible] కించిదపి జ్ఞానం ప్రమేయం నాస్తి॥ తథా స్వప్నప్రత్యయసామాన్యమితి

14

తితేః।ఘటమిత్యాకారవాక్యలక్షణలిఙ్గదిత్యాయమితి సవికల్పకం సిద్ధం॥ కేచిత్తు నిర్వికల్పకం ప్రమాణమేకత్వఘటత్వాదిజాతివిషయకత్వా
త్। తథాహి తావద్వ్యక్తిభిన్నా జాతిః। ప్రత్యక్షతః ఉపలభ్యతే। ఇదం గవి గోత్వమితి ప్రతీతేర్భావాత్। భిన్నాభిన్నా సా సర్వగతా
వ్యక్తిమాత్రనిష్ఠా వా। ఆద్యే త్వరాతౌ అనుపలబ్ధేః। నాద్యః। వ్యక్తివదపి నాశ్రయాద్వ్యక్త్యన్తరయోగాత్। అనుగతాయాః
వ్యక్తత్వే తదాదాగమనాసంభవాత్। అవిభక్తత్వం చేత్సా సర్వగతా। కథం తర్హి అగమనం ... వ్యక్తిత్వే తద్వ్యక్తేః
వ్యక్త్యాకృతాన్యయాః। అన్త్యే వాకృతేః సంభవతి తస్య దేశాన్తరవ్యక్తిషు జాతేః సంభవతి వ్యక్త్యన్త
రత్వం। తస్మాత్ జాతిభావం విరుద్ధధర్మాధ్యాసాదుపపన్నం॥ భేదాభేదయోశ్చ తద్విరుద్ధః। ఏవం చ స్వలక్షణమాత్రవిషయకత్వ
విషయకత్వమేవ నిర్వికల్పకం ప్రమాణం ప్రత్యక్షమితి॥ తన్న। కారకాకాంక్షాదర్శనాద్యపి వ్యక్తిషు ఏకాకారప్రతీతేరనుపపత్తేః॥ ప
దార్థానామనుగతత్వం వదతాం వస్తుత్వవానేకత్వే భేదాభేదాసంభవేన సామాన్యైకవస్తుత్వం నిరాక్రియతే। సిద్ధం తర్హి వస్తుత్వ
సామాన్యేన భేదాభేదాభ్యాం నిరాకారేణ పూర్వోక్తప్రత్యక్షవాదనాదినిరా[illegible]దయం గౌరితి పదం తేనార్థాన్తరప్రవృత్తినివృ
త్తిమతోః సామానాధికరణ్యేనానువృత్తవ్యావృత్తాకారబోధకత్వేన భేదాభేదసిద్ధిః॥ అతో నను సంబన్ధేనాభేదయ సాధా
రణస్వాపరత్వబుద్ధ్యైకరం సంబన్ధః సమవాయః॥ కేవలయుతసిద్ధసంబన్ధః సః। యుతసిద్ధవస్తుమత్వేన తావద్వ్య
తికేవలత్వసత్వం వ్యక్తశాఖాన్తరే సంయుక్తేవయోః సమవాయసంబన్ధేన స్యాత్ అతోఽభేదాభేదః॥ ఏవమ
వయవావయవివిశేషగుణగుణిజాతివ్యక్తిక్రియాక్రియావతోర్జాతివ్యక్త్యోరపి భేదాభేదస్సంబన్ధః॥

వనవహరం ఇతి వాచ్యం । శబ్దప్రయోగస్య జ్ఞానవిషయత్వరూపకత్వాభావాత్ । జ్ఞానవిషయత్వరూపస్య పూర్వోక్తత్వ
శబ్దప్రయోగస్య తేన విషయత్వరూపస్యేత్యేతరాత్రంశాపత్తిః । నాపి జ్ఞానజనకజ్ఞాతతావత్త్వం । తత్ర భూత
లెహో భవిష్యత్ప్రదసంభవాత్ । తత్ప్రయోగాభావాచ్చ । అతో జ్ఞానాత్మకమేవ తత్ । కిం చ విషయో జ్ఞానాత్మకో జ్ఞానేన త
దవలంబనమాత్రత్వాత్ । జ్ఞానత్వవత్ । సహోపలంభనియమాద్వా ఘటఘటయోర్భేదశ్చేదనుస్మరణాంతరః
వ్యఘటో యమితి జ్ఞానస్య జ్ఞానవిషయత్వే నాసిద్ధిః సహోపలంభ ఇతి వాచ్యం । అత్ర కాల జ్ఞాతో ఘట ఇతి జ్ఞా
నఘటయోః స్మరణాదరనుపూర్వానుభవస్యానవచ్ఛిన్నతయా ఘటోయమితి జ్ఞానస్య జ్ఞానవిషయత్వాత్
కారాత్ । స్వాత్మని జ్ఞానాకారం సాకారత్వమివ నవేద్యాం సాకారత్వేన జ్ఞానాతిరిక్తవిషయాభావ ఇతి సర్వతంత్రసిద్ధ
యతి । తచ్చింత్యం । విలక్షణజ్ఞానాత్మకత్వేన జ్ఞానస్య స్వవిషయాకారత్వేన అభావాత్ । అత్రానుమానస్య ప్రయో
జకత్వాత్ । సహోపలంభనియమస్య అవలంబనమాత్రంశేనాఘటవత్ ఘటోఽర్థభేదాభావే వ్యభిచారాచ్చ । కిం చ జ్ఞా
నాత్మకోఽవిషయః జ్ఞానాభావవిషయకే జ్ఞానే జ్ఞానాభావస్య జ్ఞానాత్మకతాసంభవాత్ । తదేవేదమితి స్మృతి
తవిషయకజ్ఞానే స్మృతిత్వసత్త్వే జ్ఞానాత్మకతాసంభవాత్ । ఇదం నానాకారమితి చిత్రబుద్ధౌ జ్ఞానా
త్వస్యైవ కస్య సంభవాచ్చ । కిం చ విషయస్య జ్ఞానాత్మకత్వే జ్ఞానస్యాపరోక్షత్వనియమేన విషయత్వ
వః పరోక్షత్వానుపపత్తిః । కిం చాతీతకాలసంబంధస్య విషయస్యాతీతకాలసంబంధస్యవర్తమానజ్ఞాన

షయకత్వమిత్యాదృష్టాం. త్రాసిద్ధేః ।। నీలోయమిత్యానరక సవికల్పకాకారం. తూత్త్వవిషయకత్వే నీలాహమి
తాన్వకారతాపత్తేః ।। అతః ఇదం. బాహ్యవిషయకం. బాధకాభావే తత్ప్రమైవేతి ।। భూతవవాక తు ।। జ్ఞానాతిరిక్తస్తా
బాహ్యేన విషయో నాస్తి జ్ఞానస్యైవ విషయో జ్ఞానస్వరూపాత్మక ఏవ స్వప్నజ్ఞానవత్ సవికల్పకం ప్రమాతత్త్వా
15 హ్యే నీలాదేః. జ్ఞానవిషయత్వం తాన స్వప్నదార్థత్వం సత్తాపత్తేవా ।। నీలజ్ఞానేపి తాదృశపి విషయత్వప్రస
గాత్ ।। జ్ఞానహేతుత్వం ।। ఇంద్రియాదేరపి తత్ప్రసంగాత్ జ్ఞానజనకత్వం. స్మృతిశాస్త్రీయత్వం (కాప జ్ఞా
నే స్పర్శనస్య విషయతాపత్తేః ।। నాపి సాదృశ్య విశిష్టహేతుత్వం ।। విశేషణం జ్ఞానస్య ।। జ్ఞానే తేన సాదృశ్యన
హెత్వ స్తే తావత్ ।। విశిష్టజ్ఞానే విషయత్వప్రసంగాత్ ।। యావంత సాదృశ్యస్యం. వివక్షితం. తద్వ్యక్తిజ్ఞానే తేన సనసాకారకం
తావత్ ।। కిం. తేన జ్ఞానవిషయతే ।। తత్ప్రత్రిపుటప్రత్యక్షా. గకారేరా జ్ఞాన నీలమహో జ్ఞానవిషయతావ
ద్ధుతాప్రచుర పక్షే. విషయత్వమితి రాద్ధాం. ।। ఘటాదాహికజ్ఞానేషు పూర్వజ్ఞానస్య సాదృశ్యేన పాత్రజ్ఞా
నే విషయతాపత్తేః ।। ఘటజ్ఞానే నీలాకార సమర్పకత్వేన సతి హేతుత్వం. తత్ప్రజపాకుసుమ సేవనం. ద్విధి నేతివా
చ్యం. విషయస్య నవిషయస్య నీలాకారతా సమర్పకత్వేన మానాభావాత్ ।। జ్ఞానవైచిత్ర్యం. మానమితి చేన్న ।। అథః విశే
పి స్వప్నజ్ఞానవైచిత్ర్య దర్శనాత్ ।। నాపి జ్ఞానజన్మోవపాదా (దా) గాది వర్ణ తత్ప్రకారకతా. ఘటజ్ఞానే ఘటత్వనా
రాం. విషయతాపత్తేః. సుఖాదిరా తాపత్తేః ।। సుఖాది సుఖత్వాదిప్రమోమో

౨౧
౧

నయుత్రాప్రామాణ్యగ్రహే౽ప్యనురూపస్త్రామాణ్యాసంసర్గావిషయకత్వకాయః తత్కాయః ప్రకారకత్వ
వైశాం విశేషణావిశేషణభావే వి గమకావిరహేణాహేతుహేతుమద్భావద్వయకల్పనే గౌరవాపత్తేః। అతో
త్రాసంసర్గాగ్రహస్య ప్రవృత్తివ్యవహారాదిహేతుత్వాభ్యుపపత్తేః సాక్షాన్నతిసంభవః॥ తేన అతదభావ
విరూపాంశజ్ఞతవిశిష్టజ్ఞానస్యైవ ప్రవృత్త్యాదిహేతుతాం చ యుక్తేతి। తత్రైవం త్రైతే౽ప్రశజ్జితజ్ఞానేనాకాయ
తాజ్ఞానవత్తావదివిజ్ఞానాన్యత్రసనప్రతానపతావభ్రాంతభ్రాంతిజ్ఞసంశయాపత్తిరితి వాచ్యం॥ భ్రాంతిజ్ఞానస్య బా
ధాదేవ ప్రవృత్తవ్యాప్తోపపత్తేః॥ బాధరహితస్య పరం కిం చ యత్ రజతత్వప్రకారకజ్ఞానం జ్ఞానవత్త్వాంశావిలంబే రజతత్వ
వ్య ప్రకారకజ్ఞానాదేవ ప్రవృత్తేర్నికారాత జ్ఞానావిషయకజ్ఞానత్వేన ప్రవృత్తేర్నికారాదాన్యత్వేనా[illegible]॥ యదా రజత
విషయకప్రవృత్తిత్వావచ్ఛిన్నం ప్రతి రజతత్వప్రకారతాశాలిత్వమనవచ్ఛిన్నవిశేషణతాశాలిజ్ఞానత్వేన హేతుతావచ్ఛేద
కస్యానుపపత్తిరితి। కిం చ సర్వత్ర ప్రవృత్తౌ నాసంసర్గాగ్రహో హేతుః। ప్రమాజనకప్రవృత్తావసంసర్గాగ్రహ ఇతి సర్వ
దా ప్రవృత్త్యాపత్తేః॥ కిం తు ప్రమాజనకప్రవృత్తౌ తత్ప్రకారకనిశ్చయత్వేన హేతుః। భ్రమజనకప్రవృత్తౌ తత్ప్రకారకనిశ్చయ
త్వేనైవ హేతుత్వమితి లాఘవమితి దిక్। తచ్చ సవికల్పకం ద్వివిధం ప్రామాణికమప్రామాణికం చ తత్ర సంశయనిశ్చయజనకమాదిమం। సా
మాన్యలక్షణాజ్ఞానలక్షణాజనకం ద్వితీయం॥ సామాన్యలక్షణా చ సామాన్యజ్ఞానం జ్ఞానయోగ్యత్వవాసంసావచ్ఛేదకం వా
తేన సంబంధేన విషయసంబంధకానాం తత్సామాన్యాశ్రయవ్యక్తీనాం ప్రత్యక్షం। ఇదం చాపరక్షనకం అలవ్యాపన్నవహారవిషయే

రజతత్వశుక్త్యోరసంసర్గాగ్రహమాత్రం నానర్థాప్యాప్తిః। తస్య సంసర్గాగ్రహఘటితయుము బాప్తిః ఏవం బాధస్య సంసర్గా
గ్రహవిషయకతత్ప్రకారకజ్ఞానస్య తత్ప్రవృత్తిజనకత్వహింసు వ్యతదవిలాఘవదిం తాన హు:। తత్ర। అసంసర్గా
త్మకతాద్యనుపపత్తిః॥ నైతత్ప్రాప్తితం జ్ఞానమేవ విషయ ఇతి వాచ్యం। అతీతత్వ సన జ్ఞానాకారతాయాః సంభవాత్
అభావశ్చ . జ్ఞానస్య భిన్నౌ విషయౌ వాచ్యౌ। విశిష్టవిషయత్వం జ్ఞానస్య స్వఫలభాగిత్వం నిత్యముతిరిక్తం
మితునక్తం ప్రాక్॥ నచ స్వప్నదృష్టానాం తేషాం యుజనతేతస్యాపి బాహ్యవిషయత్వాత్। తథాహి స్వప్నే దివసేషు
భూతదేశకాలాంతరగతాః శరక్షైదాదయో విషయాః అదృష్టోద్భూతసంస్కారవశాత్ స్మర్యమాణా అప్ర
రూపతయా దోషవశాత్ పరిస్ఫుటతయా భాసంతే॥ ఏవం చానవసంబంధితైవ అవగతానాం న సంబంధితైవ భానం
శుక్తిరజతజ్ఞానవత్॥ ఇయమేవ బాధ్యధ్యానాప్తిః॥ నచ బాధ్యావిషయేషు ముక్తసన్దర్శనసంబంధాంతరధీం భాగ
మితి వాచ్యం। జ్ఞానలక్షణాయాః ప్రత్యాసత్తేః అంగీకారాత్ ప్రయుక్తత్వాత్ స్మరణాంగీకారాదావశ్యకత్వాచ్చ। అతః స్వప్న
జ్ఞానానాం బాహ్యవిషయత్వం సిద్ధం॥ తేనాపి భూతాయుమూనానాం బాధకవతాం సమూపలాపాసంభవాత్ విషయ
యుకజ్ఞానేన మిథ్యాత్వం। కిం తు దుష్టకారణాజ్జ్ఞానబాధితమితి॥ గురుమతస్తు శుక్తిరజతజ్ఞానాదౌ సంసర్గాగ్రహే
తయాకాభావాత్। కిం తు స్మరణానుభవవిషయయోర్విశేషణవిశేష్యభావేనాగృహీతయోర్భేదాగ్రహణాత్ మేయకారణ
భావత్వయోః కల్పనాగౌరవాత్। ఏవం శోభనమతః ప్రవృత్తిశాంతయోర్జ్ఞానస్య హేతుతైవ యుగ్మనం తాత్పర్యమా
త్ప్రవృత్తిః సంసర్గవిషయత్వకాంత్యాత్। కారణతావచ్ఛేదకావిశేష్యవిశేషణభావేనాగృహీతానాం భేదాగ్రహహేతు
హేతుముద్భావ్యతయుక్తత్వం। ఏవముప్రామాణ్యే సాధారణ్యేన విశిష్టానాం తత్ప్రకారకజ్ఞానస్య హేతుత్వే
. ఇత్యాదయః

త్తరకాలస్యసాధ్యత్వరగాకొంత్వత్వత్నఘకాలవ్యాపకాంశవాంశవతత్సయాం ప్రాగభావప్రతియోగినశనకకాలవ్యాపకాంశవా
క్షణ ఇతి బోధః॥ ఏతత్ప్రాణత్రయమితి వాం। ఏవం సంక్షేపతత్వప్రకాంత్వైరాంధాం వకత్సః। వతత్సయాం ప్రాగభావప్రతియో
గ్యవృత్తిస్తదవయాం సంబంధవిషయత్వం ప్రతియోగితాసంబంధేన ధాంత్వధేన అనైవస్థితేః వతత్సయాం ప్రాగభావప్రతియోగ్య
వృత్తికాలాంధికరణకాశప్రతియోగిక్షుణ ఇతి బోధః। ఏవం చాత్ర వతత్సయా కైవాంత్రకాంత కత్వం ప్రాగభావేకదేశవృ
త్తియోగిక్షణేన కాశైకదేశే॥ తదేకవచోవదశత్యావ్యభివ్యాపకత్వం సంక్షణత్వశేవాం వ్యభివ్యాపకత్వ ప్రతియోగాపత్తేః। గ్రహణే
అగమపకత్వేద పత్రేశ వదత్వబుద్ధేర్గతృణగనేచవిషయ ప్రతియోగాపత్తిశ్చ॥ తెదైవ త్తరకాల వ్యాప్తదవ్యత్తావెనాకస గ
యమితి తథక్షణాభావాకన ఇత్యపెక్షా॥ వస్తుతః ప్రాగభావేప్రయాం గభావా॥ సర్వత్ర ఇదం గత్యక్తం ప్రాగభావ ఇతి స్వప్రా ౨౪
గభావాకం గీకారెఖత్వకన సన్నపుకయవృత్తిప్రసంగః॥ కతతం యుకపవివికతం వుకపవైరా ఘవృత్తిప్రసంగశ్చేతి ప్రాచ్యనం। తద్వ
త్రైతవప్రతిబంధకతాంగీకారాత్॥ అక్లుప్తప్రాగభావపేంతు తవకల్పనేగౌరవాత్॥ కేచిత్తు ప్రాగభావత్వం సాంత్రకాభావత్వం శ
ప్యక్షేత్రాఖ్యదవ తత్రాసంబంధయాం ఘవృత్తిపూర్వకాలయాం పవిప్రాగభావః। ఏవం చరమక్షణాసంబంధవినాశః। తన్న
ఏత్తరకాలవైవనాశాఖ్యత్వం। అతవిశేషపెభావవత్వేశైషు ఇతి ప్రత్యాః॥ కపికాశైప్రిప్రాగభావోత్ప
తిక్షప్రుత్వేనేతి॥ అతోంకాశప్రాగభావాంకస్త్ర ఇతి వదంతి॥ వస్తుత సిద్ధిసంబంధకతవిషయంయుక్తప్రవృత్తభావాత అసిద్ధస
సాఙ్కార్థః అగణనస్థదం ఛాందాప్రవృత్తిష్కక్షణవెంత్యావ్యగ్రహాధ్యం శక్తిగ్రహాంధ్య భసాధనలక్షణవశవేంతి యుక్తం।

ఖా౨౮ నధూమప్రకారకనిశ్చయస్యైవసంశయవిరోధిత్వాత్ ॥ ధూమవత్త్వేనజ్ఞానప్రినిశ్చయేసంశయాభావస్యనష్టత్వాత్ . ఏవం వ్యాప్ర
ఘటేశక్తిగ్రహేసత్యపిశక్యేనాపప్రత్యక్షత్వంయథాసర్వత్రశక్తిగ్రహేనస్యాత్ ॥ గాగేశస్త్ర ॥ అపరేహేతుధూమవానపిప్రత్యక్షే
తిధూమవత్త్వసామాన్యలక్షణాప్రత్యాసత్త్యాసకలధూమప్రత్యక్షాంగీకారేధూమోవంహ్నిమానపూర్వేతిదం శంకా
నస్యాత్ ॥ సిద్ధధూమప్రత్యక్షోపనాయకత్వేనిశ్చయాత్ ॥ అనేనసాధ్యజ్ఞానాత్మందేహానుపపత్తిః ॥ కించసామాన్యలక్ష
17 నిప్రవృత్తిర్నస్యాత్ ॥ సిద్ధసాధనేఇష్టాభావాత్ ॥ అసిద్ధసాధ్యజ్ఞానాత్ ॥ ఏవం సామాన్యలక్షణాదివిభాగేనస్యాత్ ॥ కించక్ష
తెప్రవృత్తిర్నస్యాత్ ॥ సిద్ధసాధ్యేఇచ్ఛావిరహాత్ ॥ అసిద్ధసాధ్యజ్ఞానాత్ ॥ ఏవం సామాన్యాదివిభాగే నస్యాత్ ॥ కించక్ష
తెఘటఘటప్రాగభావప్రత్యక్షేనస్యాత్ ॥ ప్రాక్ఘటస్యాప్రతియోగిత్వానుపపత్త్యాప్రాగభావవిశేషణీభూతస్య
ప్రతియోగిఘటస్యజ్ఞానాత్ ॥ తంకపాలాదిష్వనాగతఘటాప్రాగభావప్రతియోగిఘట ఇతి సామాన్యేనాపి
నస్యాత్ ॥ అతఃసామాన్యలక్షణాంగీకార్యేతి ॥ అత్రకేచిత్ ॥ ప్రసిద్ధధూమేధూమవత్త్వేనజ్ఞానప్రినిశ్చయేవి
ధూమవత్త్వేనిశ్చయాభావాత్ ॥ తత్రసంశయస్యానుపపత్తిః ॥ విశిష్టజ్ఞానేవిశేషణజ్ఞానస్యహేతుత్వాంగీకా
రావిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహివిశేషణతావచ్ఛేదకప్రకారకనిశ్చయస్యహేతుత్వాంగీకారేణాభావప్రత్యక్షానుపపత్తిః
కించప్రాగభావస్యైవ అత్రఘటాభావవిశేషణత్వేనప్రత్యక్షఘటప్రాగభావఃప్రత్యక్షఇతి కింతు ఘటవృత్తిప్రాగభావః తస్యాభావప్ర
లసంబంధత్వాపాదనం ॥ అప్రత్యక్షత్వాత్ ॥ తత్ప్రతియోగితాభావస్యసుతరామప్రత్యక్షత్వాత్ ॥ తత్ప్రతియోగికత్వప్ర
త్యక్షార్థంసామాన్యలక్షణాంగీకారః ॥ తత్రాపిఘటాభావవిశేషణతావచ్ఛేదకవృత్తిర్ఘటత్వాద్యర్థః ॥ అతఏవజ్ఞాతత్వేనా
యకాలవానపారః ॥ జ్ఞాతత్వేనజ్ఞాతత్వేనఘటాదిప్రత్యక్షంనసంభవతి తత్తద్వ్యక్తిఅపేక్షయాః ॥ తత్తద్వ్యక్తిప్రత్యక్షాలా
॥ ఇతి సామాన్యలక్షణాగ్రంథః

జ్ఞా

18

ఏతం జ్ఞానలక్షణస్య సంగ్రహార్థే జ్ఞానస్య సుఖదుఃఖాదిభ్యో భేదసన్నిధాపాం సుఖదుఃఖం చస్మితి జ్ఞానం నసాం ఆత్ర (సౌఖ్యాం త్రై సౌఖ్యధ్యాత్మ
వా ప్రతావసత్త్రిరభ్యాం వాత్ ॥ అత ఏత త్ర్యత దారీనేవ ప్రకాశసత్త్వే ॥ నాన్యయోర్విదిత్త్వం యోగజధర్మప్రతానసత్త్వే తథాతిరయా
మా పావః ॥ తదిన్ద్రియగ్రహాణాం హారేణ సంబంధః ॥ నవేతి హానపూర్వా గుణమానం । తసౌన నవతాత్యంతు నతావధిద
క్యాతిగాంగాంక్షప్రతినత్యాంటబంధాము నౌప్రతిపక్షపరిధేశః ॥ అనుమానం తు జ్ఞానసంబంధజ్ఞానరదేశరశంగాత్రిశాం త్రైఅసం
నిధికత్రోపుత్రిరితి సూత్రేణాము నవనూయబేశా జ్ఞాతవాన ప్రిశే సనవనక్రిదిశేషరశం నజనవం సంధిత్రిశౌధవదధికనగౌశం అ
సంనిధికృద్రౌధనవిషంయుకం నిశ్రుయురూపం జ్ఞానం ముసుమితరివనథః ॥ వానపవరావభైరకప్రకాశకపక్షధమన్తానిశ్రుయుజ
శనం జ్ఞానము సుమితిరితనథః ॥ నశ్రేవంపరజనపరాథన్వరావదాలనపవజ్ఞానేనవానపనన్మతిరితివానవం ॥ వానపనవప్రు
సౌనసుభవాభాంవేనవానపన్నవప్రుత్స్వరతితావ్యసంభవాత్ ॥ నబాంశఅపేక్షా తావ్యనుపేక్షత్వవత్ ॥ అం శికంన్యతితావ్యసుభ
వత్వమితివాచనం ॥ అపేక్షాతావ్యనుపేక్షత్వయోరావిరుద్ధధర్మయోరేవాంశేకాసుభేదవత్త్వేపివిరుద్ధయో న్నతితావ్యసుభవత్వం
కజ్ఞానవ్యపేక్షత్వేతావ్యసంభవాత్ ॥ అతఏవబాంక్షుపతవమానసత్వంయోరావిరూఢనవహ్నినం శేమానసత్వముపాత్రం
బహిరింద్రియంయోరనౌనసౌవరంత్రావతి ॥ పక్షబాక్షుపసౌమగ్రానప్రతిబంధకత్వావప్ర । నబరథాటివానపనవావధైరకప్రకా
శకపక్షధమన్తానిశ్రుయుజనైవతరనుపనవసౌంయోతదివశిష్టవైశిష్ట్యప్రతనత్వేతత్సురవశజ్ఞానజన్మోనపమితావిశిష్టనౌ
పుత్రవేవాద్వితిత్వప్రనౌచఅతివాచపిరితవావన్వః ।తాందనశనిశ్రుయుతేవనహోమతవసవివక్షాయాత్ అత్రసంతేషు అనువ్యవ
సౌయోవిషయుతేవనవిశిష్టవైశిష్ట్యప్రతనత్వే శ్రుయుతేవనోపమితౌ నౌయశనజ్ఞానేవః

తాభావానాం సంయోగేన ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాధికరణత్వం వాచ్యమితి చేత్। అథైవమపి సంయోగిని తత్ర వృక్షత్వాదితా-
త్రాణాపత్తేః। కపిసంయోగాభావస్య ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నోక్తవక్షావృత్తిత్వాత్ కపిసంయోగాభావవతి తదధి-
కరణం చ వృక్ష ఇతి। ఇదం తు ప్రతియోగివ్యధికరణాభావప్రసిద్ధేః। స్వరూపేణ సామాన్యాభావస్య పూర్వవృత్త్యావృత్తి తద్విశిష్టస్వాభా-
వాత్మకప్రతియోగిసమానాధికరణత్వాత్। ఘటం భిన్నమూర్తత్వం చాభావాద్యభావే ప్యభావాదేః స్వాభావాత్మకప్రతియోగి-
సమానాధికరణత్వం తు ఘటాదిపటత్వాదేస్తథాపి సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రతియోగ్యనధికరణత్వమప్రసిద్ధమేవేతి। తథా చ ప్రతి-
యోగివ్యధికరణప్రసిద్ధిరితి వాచ్యం। ఘటాభావే తద్వ్యక్తిభావస్య స్వస్య ఘటాభావాత్మకత్వం యావద్ఘటాభావస్య వక్తవ్య-
త్వాపి ప్రతియోగితదధికరణం చ వర్తతే ఇతి ప్రతియోగివ్యధికరణాసత్ప్రసిద్ధత్వాత్। యద్యపి ఘటాభావాదే-
ర్ఘటత్వాభావాదిర్న ఇతి తన్న తత్తద్ఘటాది ఘటాభావాదేః తద్వ్యక్తిభావాదితాదాత్మ్యాపత్తేః। తత్ర సాధ్యతావచ్ఛే-
దకసంబంధః స్వరూపసంబంధస్తేన సంబంధేన సామాన్యాభావస్య పూర్వవృత్త్యావృత్తి తద్విశిష్టస్వాభావాత్మకప్రతియోగ్య-
ధికరణత్వం ఘటాధికరణే వృత్తిమత్కపిసంయోగాభావవాన్ సాధ్యత్వాద్యభావాదేరాపత్తేః। అత్ర వృత్తిమత్కపిసం-
యోగాభావాభావాభావః కపిసంయోగస్తస్య గుణత్వాత్ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకగుణసామాన్యాభావత్వా-
తదవచ్ఛిన్నాధికరణత్వం చ వ్యధికరణాన్యత్ర ఇతి వ్యాప్తిః। … ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నాధిక-
రణత్వం హి … ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్న … కాలావచ్ఛిన్నదివృత్తి

త్వేన . ఘటత్వశక్యాన్యప్రకారకత్వసన్నదేవదత్తీయసం . ఘటాత్వఘటపటయోరితి వాచ్యం ॥ న్యూనాపత్తేః . దేవదత్తీయయత్నవిశేషకహేతుత్వాత్ః
పంచకరూపాపన్నత్వాభావే ఽపి ఘటరూపకత్వాభావాత ॥ ఏవం చ దేవదత్తీయహేతుకేనాపి సమానత్వేన ॥ యద్వా హేతు
సమానాధికరణాత్యన్తాభావప్రతియోగితానవచ్ఛేదకసాధ్యతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసామానాధికరణ్యం . నావ్యాప్తిః ॥ అత్రేదము
కసింయవత్త్వాన్యభావ . వహ్నిత్వఘటభావం వహ్నిత్వాభావం . సాధ్యత్వం నావ్యాప్తిః ॥ అత్రైవం వక్ష్యమాణం వహ్నిత్వ
19 ధ్వస్తమహాభావ తన్నసప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వే ... వం . హ్నిత్వసప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాత ॥ దండిమాన్ దండి స
యోగాది తాన్యదాల తావత్ప్రయసంయుక్తతావది సంబంధేన . తతావదికహువసాధ్యతావచ్ఛేదకం . తన్నప్రతియోగితా
వచ్ఛేదకత్వాత ॥ నావ్యాప్తిః ॥ హేతుసమానాధికరణాభావ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేన హేతుతావచ్ఛేదకవిశిష్టాధికరణా యత్ . యోగ్యత . ॥ తేన
వం . హ్నిత్వమాత్రయావది తావదాసమవాయేన ధూమావయవవత్తవభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకతేవపి వహ్నిత్వసత్త్వవం
విశిష్టసత్తావది తావదాల శుక్లసత్తావదధికరణగుణాదిష్వభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకతేవపి త్వవసన నావ్యాప్తిః ॥ అభావ
ప్రహేతుధికరణవచ్ఛేదప్రతియోగివదధికరణః ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగివదధికరణాప్రసిద్ధః తేన స
యోగిప్రవనతావత్యపి సంయోగివతావది తావదాననావ్యాప్తిః ॥ వస . యోగిసత్తావది శిష్టసత్తావాన్ జాతేరితావదావతి
నావ్యాప్తిః ప్రయోగవదధికరణాత్యంతసాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన తత్ర సత్తావదితావ ... సత్త్వాధికరణాత్మం పా
దివిశేషమాత్రమా జ్ఞానాధికరణా వైపిరప్రసిద్ధి ॥ ... ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసమయసవసనవిరధికరణా . త్వంత

పురవిశిష్టహేతుతావచ్ఛేదకప్రకారకపక్షధర్మతాజ్ఞానే తేన హేతుతావచ్ఛిన్నత్వం ॥ తేనాసువిమానత్రైవిధ్యమప
పత్తిః ॥ కించ రూపావచ్ఛిన్నత్వం స్వవిషయకత్వ ఇతి ॥ తాదృశవాన్ప్రిగ్రహేణ వహ్నిభావాగ్రహః । సవహ్నిభావగ్రహం ప్ర
తి హేతుః ॥ భూమాభావే ధర్మే తం ముక్త్వా చిత్త వహ్నిభావశ్చం కారణతయైవ ॥ వాన్యత్ర పరామర్శాభావకాలే వహ్నిభావాభావః
ప్రసంగః । తర్కః ॥ తథా చ తన్నిరాహేఽపి ధూమః స్వానధితావచ్ఛేదకాకారకగాభావప్రతిసంధానాదివత్తత్ర
పునరేవ తస్మాద్భవతి తావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నధూమవాన్ ధర్మ ఇతి చేన్న ఉపమతదవా[illegible] దాహేప్రవృత్తిః స్వానధితితావనూతేన
ఇత్యసంగియోః ॥ యత్ర స్వతత్వేన తాకాలవచ్ఛేది ॥ తత్రాపి క్షేత్రే ధి[illegible]వాన్ప్రిగ్రహశ్చ సకలధూమాతేవానూనలక్షణప్రతాన
ఘటావస్థాయామపి రాప్రాః ॥ తథా చ గిరావేతు వహ్నిసాధ్యధూమవతో ధూమవత్ప్రకారకవాన్ప్రిగ్రహాత్ ॥ పర్వతో వహ్నిమాన్ ధూ
మవత్ప్రకారకవాన్ప్రిగ్రహోపపత్తేః ॥ [illegible] ధిజ్ఞానే వహ్నిమాన్ప్రిగ్రహప్రతిబంధః ॥ సవహ్నిమత్త్వర్ణవహ్నిసాధ్యవాన్న వ
కత్వధర్మావచ్ఛిన్నసాధ్యతావచ్ఛేదకః ॥ భవతి ధూమవత్త్వేన తన్నిష్ఠతన త్రధూమవత్తావచ్ఛిన్నధూమవాన్ పక్షం తద్వ్యా
ప్తిజ్ఞానపదైవత్రైంధత్వం సత్తానుమితిత్రాంతరయోర్వ్యాప్తిరితి తత్రప్రవృత్తావచ్ఛిన్నబాధ్యత్వవాన్ పక్షః సాధ్యతావ
చ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వవాన్ పక్షః । సాధ్యత్వప్రకారకః ప్రతన్నప్రకారత్రయతాదితిన్యత్త్రప్రవృత్తావచ్ఛిన్నబాధ్య
త్వవాన్ పక్షము దృష్టాన్త[illegible]రూపవత్త్వం । తదవచ్ఛిన్నహేతోరవాన్ పక్షం చ ఏవం చైవం సైవా నానాత్రప్రవృత్తావాదివన్నప్రస్తా
వత్వం చ స్వవిషయావచ్ఛిన్నసాధనవాన్ పక్షం సాధ్యవాన్ పక్షం చ ॥ ఏవం చ తత్తాదృశత్వేన ధర్మాంతరాన్ప్రితత్రసాధ్యాది

ప్రతియోగివ్యధికరణాభావాప్రసిద్ధేః॥ హేత్వధికరణసమయసమవహితకాలసన్నగగనాద్యభావమాదాయ సత్త్వేపి తు భూతానాం
౩ సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యవిశిష్టత్వం ప్రతియోగివ్యధికరణత్వసంభవాత్॥ అత్ర విభేదః॥ సమయసమకాలభేద
విశిష్టఘటాభావస్య ప్రతియోగివ్యధికరణాభావ్యం॥ సమయసమకాలసన్నఘటాభావత్వేపి సమయసమకాలభేదవిశిష్టఘటా
ద్యభావాత్॥ సమయసమకాలభేదసమయసమకాలఘటాభావాత్॥ నవ్యాస్తు॥ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకసంబంధేన ప్రతియోగితావచ్ఛే
20 దకావచ్ఛిన్నాధికరణే హేత్వధికరణే వర్తమానాభావ ప్రతియోగితాసామానాధికరణ్యాత్మకవ్యాప్తిలక్షణేన యత్తు సంబంధావ
చ్ఛేదేనాభావేన సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధేన తద్వ్యక్తిసత్త్వసంభవేన సాధనతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యతావచ్ఛేదకసంబంధాధికరణే॥ అత్రావ
పన్నవృత్తిసాధనతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నపి సాధనతావచ్ఛేదకత్వం హేతుమద్ధికరణవిశేషణం హేతుసమానాధికరణాభావప్రతి
భావప్రతియోగితావచ్ఛేదకసాధనతావచ్ఛేదకవృత్తిత్వం సాధ్యపిం॥ కిం తు సాధనతావచ్ఛేదకసంబంధేన తత్ర ఏతన్నానాభావప్రతి
యోగిపన్నవృత్తి తద్దత్ర ప్రతియోగివ్యధికరణాభావదికమిత్యాహుః॥ తస్య ద్రవ్యత్వసాధ్యకసత్త్వహేతుకపన్నవృత్తి
తావత్త్వేన ప్రత్తిత్వత్వేన తదవచ్ఛిన్నాభావాత్॥ అత్రాభావియః॥ సాధనతావచ్ఛేదకసంబంధేన సాధ్యతాపత్తిః కిం తు సా
ధనసంబంధమాత్రం॥ తేన అథ తావద్ధమ సమవాయత్వేన తద్దేశసమయావచ్ఛేదకయమవిశిష్టత్వం యదా తు తు సాధనతావచ్ఛేదకత్వం॥ ప
రాత్రిం తన తెలినదానుపృక్తం పాదప్రతియోగిత్వేతావతః॥ అనుమితికారణీభూతజ్ఞానవిషయతాపాత్రదల
క్షణయావత్తినిరూపకప్రతియోగిపప్రయోగాభావేపి బాధకాభావాత్ వస్తుతో వన్హిమాత్రవిశేషాధివిషయత్వ

తల్లింగత్వాదిత్యుక్తధర్మ(విశిష్టలింగస్యాభిధాతావచ్ఛేదకత్వేతదితరవిశిష్టలింగత్వావచ్ఛిన్నప్రకారకత్వసహితధర్మ(వి
శిష్టలింగత్వప్రకారకతల్లింగస్యావిషయతాతదితరస్యాభిధానవిశిష్టసిద్ధభావః॥పక్షతాప్రత్యక్షః॥అత్ర
వాచకతాావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నతాధర్మవిశిష్టత్వయుక్తాతద్ధేతువిశిష్టప్రత్యక్షవిషయతేతరయోరప్రత్యక్షతాన్నిరూపిత
గోచరతాప్రతిబన్ధకతాయాంత్వభాసంభవాత్ పదార్థానాం ప్రత్యక్షం [illegible] తదావశ్యకపదార్థం
విషయతాంశేప్రత్యక్షవిషయతాప్రత్యక్షసద్భావనిరూపితజ్ఞానంజ్ఞానంయతాయంకానాంసంగ్రహః॥అత్ర
వి మితిత్వాభావప్రమితిభ్రాంతధర్మ(విషయకేతరభేదతః॥అనుమితాప్రత్యక్షమధ్యమపదార్థానాంపదార్థానాంవిశేష
మానప్రత్యక్షత్వాయత్తామితిభ్రాంతతానాఃసంగ్రహః॥తల్లింగతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నలింగత్వావప్రకారకత్వ
సహితలింగతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నలింగత్వావప్రకారకతాతదితరభేదధర్మతావచ్ఛేదకతాపదార్థానాంపదార్థా
భేదానాంధ్రువతావచ్ఛేదకధ్రువతావచ్ఛిన్నలింగానుమితిభ్రాంతయాఃసంగ్రహః॥తల్లింగతావచ్ఛేదకావచ్ఛి
న్నలింగానుమితిత్వావచ్ఛిన్నసత్త్వసహితతల్లింగతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నధర్మ(విశిష్టలింగానుమితితావచ్ఛిన్నాన
త్వేతదితరభేదధర్మావకాశేవపక్షానుమితిభ్రాంతయానుమితిభ్రాంతయాఃసంగ్రహః॥అత్రప్రత్య
క్షసహలింగతావచ్ఛేదకతాత్వేతరప్రత్యక్షానుమితిసుమితిభ్రాంతయాఃసంగ్రహః॥తద్ధ
౧ సంగ్ర హప్రతద్ధర్మవిశిష్టలింగత్వావప్రకారకత్వసహితధర్మధర్మ(విశిష్టలింగత్వావప్రకారకాతదితరభేద॥అత్రానుమితావగ్రా

భా ప్రు

21 తరగాన్తరతరితరోర్వతరత్వరూపధర్మోऽన్యోన్యేతి॥ అయం చ సవ్యభిచారోऽగసాధనే సాధనవ్యభిచారోజ్ఞాపనే శ
నాప్తిగ్రహః ప్రతిబంధకః॥ ప్రహాన్తరేషు [illegible]ష్టః కేవలతాదితన్యప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వముపాధిః॥ అయమేవ బాధితో ద
తః సందిగ్ధ[illegible]సాధ్యవ్యాపకత్వం సాధనావ్యాపకత్వం నోపాధిః॥ సాధనావ్యాపకతాగ్రాహకమానాభావాత్॥ అయం చ బాధ
సన్దిగ్ధః॥ సందిగ్ధపక్షేతరత్వం నోపాధిః సంప్రదాయాదివదితి॥ అనేన దూషణం సత్ప్రతిపక్షోత్థాపకత్వరూ
పకతావచ్ఛిన్నసాధ్యవ్యాపకత్వం సాధనే అత్రాంధకాభావేతరభావః సాధనతే॥ ఇత్థం తథాపృథివీత్వాదిసంయోగవత్వా
ర్ దితన్యప్రసాధకస్య సాధనవ్యాపకస్య సాధకత్వముపాధిరిత్యనువాదః॥ పక్షతా చ అసతాం సిద్ధౌ సత్యాం వా త
సానఅనుమిత్సా యయా వాం భయా సతైవ అనుమితేరుదయాదనుమిత్సావిరహవిశిష్టా యా సిద్ధిర్భా
వః॥ అనుమిత్సావిరహవిశిష్టసిద్ధ్యభావః సత్వేత్ అనుమితిః సాధ్యవత్తావేక్షప్రతపక్షబలం సంభవతి॥
న్యయతావచ్ఛేదకం పి[illegible]త్సాయామనుమిత్యా సంగ్రహః॥ అత్రాయం నిష్కర్షః॥ తత్ర సాధనతా
వచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నసాధనవిశిష్టవ్యక్తతావచ్ఛేదకవిశిష్టబిన్నాధిషంయంకానాద్యనంతవాచ్ఛిన్నప్రమితివిషయకధర్మా
విషయకతన్నిష్ఠలింగతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నలింగకానుమితిత్వప్రకారకతన్నిష్ఠలింగతా [illegible]
[illegible]వచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నలింగతావప్రకారకతల్లింగతావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నలింగకానుమిత్యావచ్ఛిన్నసిద్ధిశబ్దకాద్యనన్త

ఇ

సంభవాత్॥ విశేషతః పరామర్శకారణతాయాం క్లృప్తయత్వాసౌ న ప్రతిబంధకో లాఘవమితి వాచ్యం సాక్షాత్పరామ
ర్శోత్పత్తి మోక్షదశాయాం కాసమితి ఋతే ఘటత్వత పరామర్శకత్వలబ్ధే ఘటజ్ఞానకసంశయకత్వలబ్ధే గౌరవాపత్తేః। అస
మితి ప్రకారతావచ్ఛేదకతాభేదేన సంశయాయాం సహావ్యాప్తి వ్యక్తిత్వలబ్ధే సంశయాయాం పరామర్శాదిష్వివ్యా
ప్తాసంభవే విశేషణతయాయాం ప్రవేశస్య వ్యవహారాత్॥ సమూహాలంబనాత్మకపరామ
ర్శోత్పత్తి మితౌ తద్వ్యాప్యవత్తా పరామర్శోత్పత్తి కల్పనే సమూహాలంబనాత్మకపరామర్శేఽవ్యా
మితి ప్రకారతావచ్ఛేదకతాభేదే సాధారణ్యాత్॥ అతో ప్రత్యక్షవిషయాయాం మితి తస్యైవ పరామర్శత్వం జాతివిశేష
ప్రతిబంధ॥ తత్ర హేతుత్వం హేతుకత్వాదప్రవృత్తి ప్రకారతావచ్ఛేదకత్వేనానాపత్తి సహావ్యాప్తి సిద్ధ్యా
సాధకత్వాదిపరామర్శవిశేషప్రవృత్తి ప్రకారతావచ్ఛేదకత్వేనాతివ్యాప్తిసంకరప్రసంగాత్॥ తత్ప్రవృత్తి ప్రకారతావచ్ఛేదకత్వే
తస్య చాక్షుషత్వానాపత్తి మితి వాచ్యం। పరామర్శత్వస్య చాక్షుషత్వాదేరపి తవ విరోధాత్ సావిత్రేఽపి విరోధా
పరామర్శత్వం జాతిరేవానవేతి॥ అత్ర కారణతాయాం ప్రత్యక్షవ్యాప్తిమితౌ వంశ్యాదావప్యాస్తాన లోకవ్యాపక
తద్రూపానవచ్ఛిన్న విశిష్టపరామర్శస్యైవ హేతుత్వం క్లృప్తం సాక్షాత్ విషయానావచ్ఛిన్నలోకాపత్తేః తదవిశిష్టజ్ఞాన
సన గౌరవాత్। యత్ర జ్ఞానకయాయాం తన్మితిప్రవిశిష్టజ్ఞానకత్వం ఘటవద్భూతలమిత్యాదౌ ॥
సకారస్తు వంహ్నిజ్ఞానవద్భూతలవృత్తిత్వ ఇతి విశిష్టపరామర్శస్య హేతుత్వవాదిరేవ తదానవ్యాప్తేః ప్రత్యయ

[illegible]రాంతాంశ్వకాంతాదిషయిన్తికరణత్వ॥ పూంవర్కాంతశ్వవత్స్వ[illegible]సుఖిబార్
యసాంమివిభాయమాః సంగ్రహాగ్రానుప్రతాప్రైః స్వకప్రూంలకవ్రితెభాసహాంరక్షవస్థాఖ్యకాయమైః వ్యక్తైవకాలత్వ
పరాంవివింవ్వవిం రాంవసెపక్షమపుష్టుతు॰ త్వ॥ పరాంమశరైత్రుయదిపక్షవిశేషవకస్పదాంతదేవశేషవక్త్రౌరాంసుమి
తిః॥ హింతువిశేషకేతిసాంధనవిశేషణకేతిమశిక్యత॥ దృష్టయుక్తైరాపిపక్షవిశేషవక్త్రైవెవికేవాన్యః॥ అత్రధూమంవింగకపవర్
తపక్షకత్వంహిన్నవిధేయకాంక్షవివితావనిశ్శం ప్రతిధూంమపరాంమశశస్వహేంతుత్వంధూంమవింగకత్వంచాంనవహింబాం
త్రకత్వసంబంధేకధూంమజ్ఞానకవకత్వం॥ అత్వనవహింతోంత్రకత్వం ధూంమజ్ఞానాధికరణంక్షణాధ్వంసాధికరణక్షణాధనంశాంరధి
కరణాత్వసతిసాంవధికరణాక్షణాత్వరూపం తెకాపెక్షాయుక్తౌనత్వకే పరాంమశేసంగ్రహః॥ ఏవం తత్రపరాంమశాంశాంకాంరాంత
తి॥ సపక్షెపరాంమశెధ్వంసకమివితిరాంతరాంతావచ్ఛేదకత్వయాంపరాంమశత్వంజ్ఞాంతిః కివితికాంధ్యవపింయతెచాంక్షుష
త్వాదికాసంకర ఇతి చెత్ సత్యంశోత్రత్వంజాంతింమాం సంత్వవాన్నవ్వతాంగికారాంనచాంక్షుషపరాంమశాంశం తత్రంజాంయు
మాంకాంయమాంవుసుఖిత్వంవవభిచారసత్వమద్రవత్వాంకసపరాంమశకేకలృనెకస్యభవాంత్॥ కసచాంక్షుషసాంమగ్రావమాంసప్రతి
బంధకత్వెవకతదాన్యం మాం సేమాంతాంప్రదాంసంభవ ఇతివాంచ్యం॥ ఫలబలెకమనుష్టాయిమాంగాంభాంవెకచాంక్షుషసాంమగ్రభాంవస్య సం
సత్వాత్॥ కసపరాంమశత్వం స్పర్శత్వాన్నవ్వం॥ చాంక్షుషాదిపరాంమశేంపాత్రేకాంత్పదనమాంకథసమివితిష్ఠతెభవతతివసకరా
యాంపపరాంమశకకల్పనాకక్షత్వః॥ ఏవం చస్పర్శనాసనసంశయాన్నపకత్వాంభాంవెకసంశయాంకం త్రకచమసుమితెన్నావాచకం

విత్వం॥ సాధ్యత్వం పరార్థత్వం చ॥ పరార్థానుమానే స్వస్యైవ సాధ్యజ్ఞానజనకం [illegible]॥ సాధ్యత్వం॥ ప్రతిజ్ఞాదివచనపంచకప్రయోగ
సాపరస్య సాధ్యజ్ఞానజనకత్వం పరార్థత్వం॥ అవయవత్వం చ అనుమానవాక్యైకదేశత్వం తేన ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహ
రణోపనయనిగమనరూపాః పంచ॥ సాధ్యవిశిష్టపక్షప్రతిపాదకవాక్యత్వం॥ ప్రతిజ్ఞాత్వం॥ యథా పర్వతో వహ్ని
మానితి॥ తృతీయాంతపంచమ్యంతాన్యతరశబ్దలింగప్రయోజకవాక్యత్వం హేతుత్వం॥ యథా ధూమాదిత్యాది
సవ్యాప్తికం తదంతప్రతిపాదకవాక్యత్వముదాహరణత్వం॥ యథా యో యో ధూమవాన్ స సో ఽగ్నిమాన్ యథా
మహానస ఇతి॥ వ్యాప్తివిశిష్టవైశిష్ట్యావగాహి పక్షప్రతిపాదకవాక్యత్వముపనయత్వం॥ యథా చాయమితి
వ్యాప్తివిశిష్టవైశిష్ట్యవద్ధేతుకసాధ్యవిశిష్టపక్షప్రతిపాదకవాక్యత్వం నిగమనత్వం॥ యథా వహ్నివ్యాప్యధూమవత్త్వాద్వహ్ని
మానితి॥ ఉదాహరణం సాధర్మ్యోదాహరణం వైధర్మ్యోదాహరణం చేతి ద్వివిధం॥ ఆద్యం తు అన్వయవ్యతిరేకిసాధనవతు
దాహరణం వ్యాప్యం॥ సాధ్యాభావవదవృత్తిత్వే సతి హేతుమదుదాహరణం ద్వితీయం॥ తత్ర కేవలాన్వయిహేతౌ వ్యతిరే
కస్య న కేవలేతి॥ ఏవం చ అవయవవాక్యైర్వాక్యార్థజ్ఞానజ్ఞానజన్యమితి ధూమజ్ఞానజ్ఞానజన్యమనుమితిః
పర్వతో ధూమవాన్ పర్వతో వహ్నిమాన్ సద్ధేతోర్వహ్నివ్యాప్యధూమవత్త్వాత్ పర్వతే వహ్నిమనుమితిరి
తి మానసవాక్యార్థజ్ఞానం తు సాధన చ సాధనత్వవ్యాపారియోగాత్ ప్రతిజ్ఞాహేతూదాహరణోపనయ
మజ్ఞానజ్ఞానజన్యవహ్న్యనుమితిః పర్వతో వహ్నిమాన్ ధూమవత్త్వాదిత్యాదివాక్యార్థజ్ఞానజన్యా

భాష్యా

[illegible]యుత్వం విశేషణతాయాం శక్తిప్రయుక్తత్వం విశేష్యతాయాం ౹౹ తథా చ శక్తిప్రయుక్తత్వస్య తద్భావప్రకారకత్వ
ఘటాం పదజన్యతావచ్ఛేదకవిశేషతాం పదస్య విశేషణావిశేషణభావే విశేష్యతావిశేష్యతాకాయాః ప్రకారతాభావస
ంబ [illegible]ల్యం ౹౹ జ్ఞానేచ్ఛాదివృత్తిజ్ఞానస్య విషయతాయాం శక్తిప్రయుక్తత్వప్రవేశే విషయతావిశేష్యతాయాం
త్రలాఘవమిత్యాహుః ౹౹ తత్ర పరామర్శే ఇచ్ఛాదివృత్తిజ్ఞానప్రవృత్తిహేతుత్వప్రకారతావచ్ఛిన్నాపత్తేః
తదభావవిశిష్టవిశేషణతాయాం శక్తిప్రయుక్తత్వహేతుత్వాత్ప్రకారతాత్వం శక్తిప్రయుక్తత్వాపేక్షయా పదశక్తతా
శ — తయావిషయతాత్వం ౹౹ తం హి జ్ఞానప్రవృత్తిప్రయుక్తత్వాపత్తేః తం హి జ్ఞానప్రవృత్తిమిత్యాదిప్రకారతావచ్ఛేదకప్రకారకత్వ
యు — ంకృతవిషయతాప్రకారకజ్ఞానం యత్ర తద్విషయతాప్రయుక్తత్వం తథా విషయవిశిష్టప్రయుక్త
ష్టవిశేషణైకదేశస్య భాసకే ౹౹ తథా చ తదంశే జ్ఞానప్రవృత్తిప్రయుక్తత్వం విశేష్యతాయాః పదస్య శక్తి | శ
23 — తావచ్ఛిన్నప్రకారకత్వం విశేష్యతాయాం పత్తేః ౹౹ ఇతి పరామర్శే తద్విషయతాపత్తిః తావద
తద్విశేషణతావచ్ఛేదకతాయాం ౹౹ అనుమితిజనకతావచ్ఛేదకం ప్రాప్తం పదత్వం శక్తిత
తద్విశిష్టవిషయతాప్రకారకత్వం తథా విషయతానిష్ఠత్వం విశేషణానుమితిజనకతావచ్ఛేదక
హి విశేషణే విషయతాప్రయుక్తత్వస్యైవ యుక్తత్వాత్ ౹౹ తథా చ గౌరవం తదవస్థమితి చేత్ ౹౹ జ్ఞానయుమానం వి
గమకమనుమితికరణానుమిత్యాదౌ ౹ భూతభావిఙ్గాభావమనుమితత్వజనకాపత్తేః ౹ తజ్జ్ఞానమితియుక్తం ౹౹ తత్ర మానం చ

సుమితిప్రతిబంధేనా దూంషకతాబజం।తక్షాప్రసిద్ధిరాత్రయూసిద్ధిః॥అరాపాంకెతూంనకరవంతుతత్రవ్వతావరితిసేత్రా॰
వికపూంకాన్హాభూవరాదిసంప్రతాన్తశ్రయూసిద్ధిః పక్షతాదపైరకాప్రసిద్ధిరపిసాకాంచకవుంతుపదకెపూంవన్తి
పూంకిరిపక్షైకరకెహెతూంరవకత్రిత్వంవాన్వపేవతావసిద్ధిఃయుధావాయుకాకాశద్ధుకెతూన్వపూంతకతావ
దివిసాధివసాధనవాదభిరకసనహెంతాహెంతుతాపద్ధిరకసాన్వప్రసిద్ధివాద్యస్వతాప్యసిద్ధిఃకాంచకపుంతువహీన్వపూ
కాంచకవుయుత ...పూవూ దితాన్దావపిన్కలధూవుతవసనగునుతంపూహెంతువాకవధిరకకెవసాపివాన్వ
వతావసిద్ధిరిపక్షపాదింవపూః॥సాధనసందెహాద్ధికెపూహెంతుకెక్తాంతికః॥సందెహాజకకతన్వంతసాధనవరభావస
బంధిబక్నైకసత్రుతివక్షితత్వకతయుధాకితన్వఃశరప్యాపూంతకతకాయదిలంత్రాపుయాతకతవపుకితక్షప్రలకూంరి
సాధాశకాతావతసాధనసందెహాంజకయురి॥వవంవాయుయుప్రతన్తైంపుతెవకతున్వదప్యాశసపుశకనతాన్వ
త్రలతెప్రాభంపెూరాదికెపూవన్వసన్వప్రతూపాలయాబలతాపతాధ్వనసందెహాజకశరిఅత్రసాధనవదభావవాన్వ
ప్వతత్రాబక్నాకామురసపరాసుమితిప్రతిబంధేనాసంశయూత్తాంకాసువితిరితన్పపాదింవపూః॥అత్రాపుః॥క్షాను
త్వపుక్షపతేవాన్వప్వదత్రాబక్నైకసత్రుతివక్షశూపసంశయువమత్రుతిపక్షస్తతెపినంశంయూకాకాసుమితిరస్త
అత్రకసూఓివాన్వప్వదశకకంప్రబలంతత్రాధికబలతయూంద్వవిరియుకెూపిధాకప్రతిబంధాకైసంశయుఃప్ర
లబతెకయూంధికసపుబలభావఃకటునకితి॥అత్రకవాచః॥తదభావవత్రాబక్నాకస్వవతదభావవాన్వప్వదత్రాబక్న

మితిజ్ఞానాదుపదర్శయతి గమకతావచ్ఛేదకపక్షధర్మతాజ్ఞానాద్యవగమయతి: ప్రతిజ్ఞాహేతుభ్యామసిద్ధిః
గమకప్రయోగస్యావచ్ఛేదకత్వం: ఏతదనుమితికారణీభూతాభావప్రతియోగియథార్థజ్ఞానప్రకారకోహేతుః
తదోషాహేతావాభాసః ఏవమసిద్ధావ్యాప్త్యాదీనాం బాధకత్వం జ్ఞానాభావః ప్రతిబంధకాభావవిశిష్టం స్యా
అనుమితికారణీభూతః తత్ప్రతియోగిప్రకారకత్వమసిద్ధ్యాదీనాం హేతుదోషాహేతావాభాసః యథా
దర్శితవిశిష్టాదిష్వయం తథైవ యథార్థజ్ఞానత్వమనుమితిప్రతిబంధకత్వం తత్త్వమితియావత్ యథావ్యాప్త్య
ప్రయాతిషయతత్వం హేతుష్వాహేతుహేత్వాభాసః ధూమాదౌ వ్యభిచారాద్యవధారణాయ యథా
ర్థాది ఏవముపాధికారణం కారణోపాధిజ్ఞానాత్ప్రతిబంధకతావ్యాప్తేర్వాభావస్యానుమితిప్రయోజ
కతయాహేతుత్వాభావాత్ తత్ప్రయోగసిద్ధాన్తేషు బాధకాః తత్ప్రసిద్ధిః స్వరూపాసిద్ధిః సంబంధాసిద్ధిర్వ్యతిరేకాసి
ద్ధిరాశ్రయాసిద్ధిశ్చేతి ఏవం పక్షహేతుప్రసిద్ధిః స్వరూపాసిద్ధిః ఉద్దిష్టా పక్షధర్మతాదేర్జ్ఞానాదితి అత్ర
విశేషహేతుప్రసిద్ధిః తథైవావ్యాప్తేర్వాభావస్వరూపాసిద్ధిత్వం తత్త్వమితి విశేషప్రసిద్ధిః సహేతుకత్వభా
వాదత్వతి: ప్రత్యేకావ్యాప్తస్వభావత్వహేతుతావచ్ఛేదకసంబంధాభావః సంబంధాసిద్ధిః సంబంధ గ్రాహకః తత్త్వాభావతివ
స్తావతిదతహేతుర్వ్యాప్తిరూపతత్రైకాసిద్ధిర్ఘటో ... సాధ్యాదిమదవచ్ఛేదకత్వం వ్యాప్త్యాదితయా ... సాధ్యాదయో
కాంతిక ఇత్యనక్షాదయః ఏవం పక్షస్య ... సాధారణః అత్ర సాధనవ్యాప్యాభావసాధకతయా

24

హంసోహం లాబుశీ శధవరిసతులాయిరాదాహంటొక్కరాచత ॥ అత్రవరివనసుహూశసావసుహులవకాంభ్రావెశఅత్రయుం
ఖకతావదుత్రైబ్రకాంభ్రావవిశిక్షసులవదిప్రవిబంధుకాంభావస్ర్వవదాంహంఖొకతతయూంతవలవ [illegible] దిసహువధాగాంకాశ్న
తయూంపిశత్రకల్పకసనాసుపపత్రైస్రడిబ్బధకవెదాంభ్రావాత్రశత్రైరపికసిద్రైదితివెకఖ ॥ తర్లకళసంపులుశ్రేకాంవన్నభిలాం
తిరావహిన్నితాచాశిశ్వఖకతత్యగ్రహసుపపవాన్యకాంయుశిత్వ్రైకాంతనకల్పుస్నాపులవక్కహెంతుహెంతుమదాఖవంత్రయుక్త
భ్రశవపెష్నవతనరదశిక్షఖకకవాచితవైతకసహంఖశక్తునగీకాంతెస్రైకహెంతుమదాఖవకల్పగాలాంషువతకసహంకృతవన హెంతు
లదిపష్టకవహ్నిఖకకవహెంతుకతాదృశశధసూంకసుమాకసనతత్రహూంకాచత ॥ వవంత్రైకప్రకత్రహింయువవెరా
రపిహెంతుతాంగ్రహెంలాంషువం ॥ వనభిలాంతవాంక్షకాంచ ॥ ప్రవదెంయుప్రకృతితైన్నకటభుంతెహేంతువాజ్ఞుకతాంవశ్రే
రశశక్ష్మత్రైనభ్రావెపికవనభిలాంరఖతివాగ్ను ॥ ప్రహింశిశ [illegible] తాశరాంతాగ్రహెంప్రదెంయుప్రకృతిత్వగ్రహంత్రృహెంచరా
ప్రహంఖతనెలచకానంత్రయూంత ॥ రాతావగెన్నంయుమవానపనోశ్నసనకాంయుకతాంరఖశకవవకల్పనైపవన్నభిలాంశ 3
పరివతరః ॥ తాంతకశభాంతామాంసాభ్రావ [illegible] త ॥ ప్రహింఖకవరావవైశకతంత్రైవవత్వల్పనైవికల్పశదతృపలాంఖరిః
సానత ॥ శత్రేశ్రప్రతెనకంపరావప్తతంయూకసమంప్రయూంవత్రిః ॥ అకవధాంఅకనశరాంభ్రావవిశిక్షాంత్రహవదెరా
హెంమవనకల్పనైగాంశవాంపత్రిః ॥ వనభిలాంతశ్రు ॥ అతెమాంఖకతవావవైశకతంయూంసహంఖశక్తిస్రాంవదావశవక్దభుయూం
భ్రావదిశిక్షశక్తైబుతెవకహెంతువవకల్పనాజ్ఞకసమంప్రంయూంపత్రిఖకరాంతాశన్నకాంశరాంభ్రావభూయుకల్పనాంగార

ననాన్నపితాంకికనం౹కకషాంఘ్వనజ్ఞానతవమెవప్రతిబథ్నతాంవభైదసంతెననసంశయాంకాంకుమితిరితాన్నమం॥
బాంధస్తుసాంధ్యాన్నభాంవసాంధకః॥ అయం విరుద్ధ ఇత్యక్షపాదీయాః యుథా శబ్దో నిత్యః కృతత్వాదితి అత్రకృ
తకత్వము నిత్యత్వావ్యాప్యం నిత్యత్వం బాధతె॥ అయం సాధ్యసామానాధికరణ్యవిషయః యుసాంధ్యాభావ్యాప్యతె ఇతి
క్త్రదిదము కుమారశంకథముప్రతిబిఛకత్వానా [illegible] ప్రవగ్రహదితి అత్ర క్రైయాయికాః॥ ఎవముకుమారకస
పరాంసన్నజగత్త్వమారతుపురుషధ్యాపయసిద్ధప్రపంచాజకంతధాహిసిద్ధసాధకభియంజకవకృతనక్ష్యం
జకృత్యనియుక్తం పక్షస్యత్వనకరకశంకాయుకవ్యాదిత్వనకుమారకవ [illegible] తిబిద్ధరితాచ్యతాయ॥ తదాపాదకముగిరియం
ప్రముకపదిన్నదమాత్రగమకత్వేనావెదకాంకుమారాసంభూతాత॥ తథాహిదక్తాంకుమారకసాన్నకత్యసాధకెకశరీరా
కనత్యసాధకెకశరీరానత్వెనప్రతిపక్షితవాంత౹ అయదిబాంత్రశరీరవిశేషణాంసన్నసరూపాసిద్ధిఃవారకత
అయాంవనధర్మవిశేషణాంతెనకనిత్యత్వోపాధికవయాంవన్నభిబాలతెనసత్ప్రతిపక్షాసంభవ ఇతి విభావనతెతదాభవ
వ్యక్షమెవమం గీకన్నత్వనశరీరమాత్రకత్యకతాభావవదృష్టతావాదితి సత్ప్రతిపక్షం॥ తాంత్రాపినిత్యత్వముపాధిః తెవలం
కురాదాతెవాశరీరమాత్రకత్యకత్వసన్నసంతెహెకపుపాదాతరభావసావసంది[illegible]గమయాంసాధన్నవ్యాసకతాభావా
త॥ కాంయుకత్వహెతాంత్రాశరీరమాత్రకత్యకతాభావసాధకత్వయాంసాంధ్యాకరం క్లైకం॥ తికత్వంభవెయాధనాం॥ అతెవాచె
దవెశ్యకసిద్ధాప్రమాంగాం నాకనదితి బిక॥ ఇతి శ్రీగాగాభట్టకృతభాట్టచింతామణౌ సాం శరీరవాదః కెవ వంశహిద్దా

ల్పకపెక్షైకసమవాయిత్వే నోపాధిత్వాత్ ॥ పదార్థాంతం ధ్వంసాంమధ్వంసాత్వం యత్వవత్తెనపిరాం ఉపపత్తిః ॥ అత్ర
ఇష్టాత్వ తస్తు పదార్థాంతసూక్ష్మాతావదిత్వా పాంరపుధ్వంసాం చ తద్ధ్వంసక్తేరపి యత్నేనతి సంబంధసన్న సుతరాం యత్నత్వేతి న
నుపపత్తికేఅత్రదిక్ ॥ ౧ ॥ శ్రీగాంగాభట్టీయతభ్రాంత్యుచిం త్రాపుంసాం శక్తివాదః ॥ యవవంతాంశాంతమవుపపత్తి
రిక్తం స్యాన్నతే ॥ త ఘ ॥ తావతాధారాభావభావవానపతాంభావప్రతియోగిత్వం ॥ అయత్ర తద్భావే భావవానప్తిః ॥ అ
తవవకకాంశనవానపకతవం । వావప్సిరకం వపదార్థ ॥ సభ్యతయోరాగారవాత్ ॥ కాపికారిత్వాన్యత్వత్వప్రతిబంధకా
భావప్రతియోగిత్వం ॥ అత్రాశక్తివానప్సిరితిచేన్న ॥ ౧ ॥ యత్రధ్వంసిద్ధియుతపూర్వవృత్తిత్వరూపతయా
తదభిధానం జనధర్మాత్రకల్పనే [illegible] వాంకాంభావాత్ ॥ అత్రవైవారాగతేహేతుతావాచ్ఛేదకయుక్తయు
తేతి ॥ తథ్యాపితత్రా సభసన హేతుతావాచ్ఛేదకతా యత్రధ్వంసిద్ధైతి ॥ వస్తుతస్తు యుతపదం వ్యర్థం తప్రా
యత్రధ్వంసిద్ధత్రవిధనరాహిత్యం ॥ ౨ యత్రధ్వంసిద్ధత్వం చ గస్యహిరతసహితం త్రాయవయువనతిరేకానువిధానాభిధాన
ధమత్వసూదన్నం ॥ ౩ యత్రయుంపితాపూర్వవృత్తిత్వగ్రహాహేతుకాంయపూర్వవృత్తిత్వగ్రహవిషయత్వం
దివరింతయం ॥ ౪ సుప్రాయవయువ్వతిరేకానువిధాయిత్వం తత్రింతయం ॥ అత్ర క్లుప్తాయవయువనతిరేకానువిధా ౪
రింయకన్నివిరీస్తగేంతయం ॥ ౫ కకారాచ్ఛేదంత్రరసనలక్ష్యధ్వాసిద్ధిం ॥ అశ్వరేఖాకారాదిసంగ్రహాయః ॥ తస్య
దపాదాకప్రత్యక్షరయహాంస్వతంత్రాన్వయువనతిరేకానువిధానాత్ ॥ ఏవం చ యత్రాప్యకావిరాంశరక్షాకాంకాం
యత్రధ్వ రూపత్వం తురూపాదికేబిద్ధదం తరూపె
వక్త

వతీతి । ఏవమదృష్టశక్తిరపి ప్రోక్షణాదిజన్యా వ్రీహినిష్ఠా । అన్యథా ప్రోక్షణాదిజన్యాపూర్వస్యాత్మ
నిష్ఠతయా వ్రీహీణాం ప్రోక్షణకర్మకత్వానుపపత్తిః । అదృష్టవదాత్మసంయోగేన అదృష్టవత్త్వమా
కమస్యైవ పపత్రాఘుణాం ధికానుపీతత్వమస్యాపత్తిః । అథ ప్రోక్షణాదిజన్యా వ్రీహిజన్యాపూర్వస్య
నిష్ఠాధేయశక్తిరపాన్వచనవత్ । తదైవ శ్రాయశ్చేదదేయ తన్మూలశక్తిజన్యతానాపత్తిరితి । అధేయ
శక్తిజన్యతేతి । అథ ప్రోక్షణజన్యశక్తిమద్వ్రీహిత్వేన అపూర్వజనకతయా శక్తిమద్వ్రీహితానాపత్తి
త్వే హేతుతా సంభవతి । తాదృశశక్తిమద్వ్రీజనకత్వ అపూర్వనిర్వాహాత్ । శక్తిమద్వ్రీహిత్వయోగ్యావి
శేషణావిశేష్యభావే వినిగమనావిరహేణాహేతుహేతుమద్భావద్వయకల్పనే స్యాత్తథా చ యుక్తమేవేతి
తత్ప్రచతుష్టయకల్పనే ఇతి గౌరవాపత్తిః । ఏవం సర్వవిషయమంత్రాంజాతానాం జనపరశరణ ఇష్టాధేయతా శక్తి
నిర్జనితానిషధాపహారజనితానాం ప్రతిష్ఠాదిజన్యచైతన్యనిష్ఠా పూజ్యా హేతుత్వాం ద్రావ్యా
దిస్పర్శనాశ్నానాదిజనకత్వ । పదశక్తిస్తు భయసిద్ధాంతభాష్యచేతాదిజన్యపదత్వహేతుకానుమానగమ్యా
నాపరం తు సిద్ధచరభాష్యాణాం తర్కాత్ త్వాదయోగ్యవిషయవాదః । తత్ర శరీరభాచతదిశరీరసంయోగస్య
గుణరూపదేశసంభవాత్ । విషయంతు తాంతూత్రసమవాయసంబంధాత్తతత్వతత్రవాయస్య సంబంధత్వాత్ క

నాప్యధిష్ఠానదర్శనం తు వదితుష్టయు వినాశ్యత ఇతి ॥ తచ్చ పరమాత్మానాశ్రయం తు వతాపదవాచ్యస్య ప్రవృత్తిః । పరమా
త్మసంతతో నాన్యోఽసద్వస్తితి వాచకః ॥ తత్ర పానప్యేదే హారింశ్వానిని కిం చ రే తన్నచ్చైవ తదా వదశ్యామితి భవాత్తే
కేవలం గరావాదావాహిత్రిస్థాదాప ఏతస్వాదాత్మ్యశక్తేః స్తంభూతేఽత్రాపదిప్రవిష్టపాదాశతాచ్ఛీ
శ్రుతిరింద్రో మాయాభిః పురురూప ఈయత ఇతి భేదావగమస్య మాయాకారణాపాదితత్వాంగీకారశ్రుతేశ్చ
నైవ చ్యోవమాదిరూపేణాపరిణామత ఇతి చేత్తర్హి సర్వచక్ష్వాసాం జీవరూపేణ పరిణామో రేశత్వాంచ
ప్రపంచ వత్ దా సత్త్వం కిం తత్త్వవిదో నాబాధితం సత్ప్రత్యక్షవిరోధి శక్తిరజ్ఞానం జ్ఞానం చంద్రతారకా పరిమాణాద్యబోధక
వాక్యవత్ । ప్రత్యక్షబాధే హ్యోపపత్తిం । విపంచ లోకానాం పరామర్శతత్రాత్మనోం లోకానాం పశ్యతి వ్యక్తి
మతునమా ప్నోతి యు ఇహ నానేవ పశ్యతి తాన్నరయోనా ఖేదజ్ఞానం దావ్య వాదాత్ ఉపపద్యతే త్రిత ప్రపంచ
అవిరోధాన్నాధిక్యం అపారమార్థికః అత ఏవ సదసద్విలక్షణా ఇత్యాహుః ॥ తత్ర ॥ కిం విద్యదవపారమార్థికత్వం
మిథ్యాత్వమితి చేత్ । కిమిదం మిథ్యాత్వం ॥ తావచ్ఛుక్తిరజతం గాదివదంతత్త్వం తాన్న త్వం తత అబాధితప్రత్యక్షాదివిష
యు ప్రపంచేతరభావాత్ । నాపి జ్ఞానబాధ్యత్వం అజ్ఞానజనకత్వం దాను జ్ఞానబాధ్యత్వాభావాత్ అజ్ఞా
నజనకత్వం అబాధితమానాభావే నాజ్ఞానజన్యత్వాసంభవాచ్చ ॥ తాపగమే తద్విధిః । మిథ్యాత్వం ప్రపంచ

దినాముపాదాః ప్రతన్నత్వతతక్షాత్వతత్త్రిశత్యాదినాఖ్యాంయువనతిరికాః సువిధాః సంభవాత్ స్వానప్రితిబిదిః ॥ తద్ప్ర
కారాణాం ద్వివిధం । స్వరూపయోగ్యం ఫలోప[illegible]హితం చేతి ॥ సహకారత్వం త్రరాభావా విభిన్నజ్ఞకత్వాద్భ్రా
వవైశిష్ట్యమాద్యం ॥ సహకారత్వం త్రసాహిత్యం ద్వితీయం ॥ అతఏవ విత్వస్య స్వరూపయోగ్యస్య ఫలావశ్యం
భావనియమ ఇతి ప్రసిద్ధిః ॥ ఏవంచ క్లుప్తకారణపూర్వకాలదేశసంబద్ధస్యైవ కారణతయా బాక్లృప్తపదా
ర్థాః । తత్రరత తాప్రాగభావత్వం సా[illegible]కల్పనాప్రయోజకత్వం ॥ అభయవ్యతిరేకవత్త్వే సతి నియతపూర్వవృత్తి
త్వమాత్రమితి దిక్ ॥ ప్రసంగాత్ స్వశక్తిప్రలయాం బింత్వేనతి ॥ అత్రనైయాయికవైశేషికా[illegible]త్రివిధం వస్తుజాతం సం ౨
ప్రతిపక్షం చేతనత్వకం ॥ యథాయుపాది। సంప్రతివస్తు చేతనాతత్వతం వైనానాంది విప్రతిపక్ష[illegible]చేతనత్వకం మ
హిరూపంతురాది। తత్రత్యతియం ॥ సావయవత్వే సిద్ధికార్యత్వం పక్షీకృతసబుద్ధిమత్కర్తృకం కార్యత్వాత్
ఘటవదితి శ్లోకం తార్కికమనుమాపయతి ॥ తస్యవర్మాణావః సమవాయికారణం తత్సంయోగస్తాన
మవాయికారణం త్రైత్రసపరమాణ్వన్తాం తస్మింద్ధమాద్ధమా[illegible]వినిత్రకార్యాణాం సమవేతానాం శరీరభావ
దేవష్టం[illegible]మిత్రమాసాదనపరమాణుకవాక్యనత్వదన్తం తెత్తేతాదిశః సంయుక్తపరమాణుభిర్ద్వ్యణుకాదిక్రమ

షుబుక్షనర్బుతాదున్వత్వత్త్రా అధిష్ఠాతృబ్రహ్మణస్సహేతుత్వమితి నాపన్నం । తథాహి పరమార్థదర్శనపాదాంశాజ్ఞానస్వప్నాదిత్రి
పంచైవాధిష్ఠాతృబ్రహ్మణస్సహేతుత్వమస్తు ప్రపంచమాత్రే కిం చ చంద్రతారకాపరిమాణాకాశం కటితి వాదీ నావర్తి
ష్ఠాతృబ్రహ్మణైన సర్వనపికర్తృత్వముక్తిః । భవతాం వినైవదిశ్వ । నైసర్వనపిభ్రాంతిరివదోషవశాదితి చేత్ । తర్హాన్యవిదధి
రిత్తస్యాపి ప్రపంచహేతుత్వాపత్త్యాగతమబ్రహ్మణ కారణత్వం యుజ్యతే । యత్తు రజతం పశ్యామీతి లౌకికసాక్షాత్
కవిషయత్వస్య లౌకికసంభవే సహేతుత్వసిద్ధత్వేన రజతే ప్రత్యక్షం గీతార ఇతి తదపి పురోవర్తి । నైలౌకికత్వా
రజతత్వం నైఅలౌకికత్వా దోషజన్యత్వం గీతారాంతరాపరాస్తం । యత్తు రజతబ్రహ్మణ వ్యసనరూపజ్ఞానకారణతావచ్ఛే
దకత్వమపేక్షణ రజతత్వస్యైవ దకానయుగ్రాపవైదకత్వలాఘవమితి ॥ తదపి అబ్రహ్మణ స్వకారణత్వకల్పనమపేక్షణ లఘు
భూతమేవ సత్వేవం అధిష్ఠాతృబ్రహ్మణైపిభ్రమాపత్తిః । లౌకికతద్భావసాక్షాత్కారస్య తద్భూతాబ్రహ్మ ప్రతిబంధకతావత
మాయాం । రుప్రకృతిం । విం । ద్వాదిత్వాది శ్యత్వైరపి స్వప్నస్యృష్టివిషయత్వే మాయాపదస్యదోషపరత్వే
వాతానాస్వాన్నాదిరిసంక్షేపః । కేచిత్తు పరమాత్మైవ స్వవిషయపరమాత్మతావత్మావమాదిజ్ఞ యదిస దేవ సో
మ్యేదమగ్రఆసీత్ తదైక్షత । బహుస్యాం ప్రజాయేయమితి తస్మాద్వా ఏతస్మాదాత్మన ఆకాశః సంభూత ఇతి శ్రు

బాష్పర

28

తగతాంగమేవ ప్రతీతస్య ద్వైతప్రపంచస్య మిథ్యాత్వబోధాసంభవాత్ ॥ అన్యథా వేదబోధనయాంగమకస్య సాధన
సాధకీభూతజ్ఞానేరేవ మిథ్యాత్వబోధప్రసంగాత్ ॥ ఇష్టాపత్తౌ స్వగతసాధకసాధకీభూతజ్ఞానేర ప్రత్యక్షజ్ఞానేరేవ మిథ్యా
త్వబోధాపత్తిః ॥ ఆగమజన్యత్వావిశేషాత్ ॥ కాప్యరీత్యా చ నత్వం తత్ర అరీత్యా సపదార్థస్య స్వలక్షణే అసంభవాత్
ప్రపంచస్యాపి రీత్యా [illegible] యథాభావాత్ ॥ కించైవం శ్రుతిబోధనప్రపంచమిథ్యాత్వేపి మిథ్యాత్వప్రసంగః ॥ తథా
[illegible] సిద్ధం ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వేరితి చేత్ ॥ ఇదమత్రావధేయం ॥ తిరావరణం [illegible] ॥ తత్ర సర్వశుక్తిజ్ఞానే రజతాద
[illegible] శుక్తిజ్ఞానస్య భావ ఇతి బోధః ప్రతియోగిన్యప్రసిద్ధేః ॥ కింతు [illegible] శుక్తిజ్ఞానేరితి తత్
[illegible] జ్ఞానపదార్థః తస్య చ శుక్తిరజతే హేతుత్వం లాఘవాత్ ॥ తత్ర రజతం పరమార్థ [illegible] లౌకికం సాక్షాత్
[illegible] అనుభవసిద్ధః ॥ తత్ర లౌకికస్య విషయస్య హేతుతేతి తత్ర రజతోత్పత్తిరేవ [illegible] ఇతి [illegible] రజతస్య
[illegible] అజ్ఞానలక్షణలౌకిక సంస్కారదోష [illegible] ॥ అజ్ఞానం చ [illegible] ప్రత్యక్షరాః ॥ ఏవం చాత్ర
[illegible] జ్ఞానస్య శుక్తిరజతాదౌ హేతుత్వ [illegible] ప్రపంచ ప్రత్యక్షజ్ఞానస్య జీవసంబంధినః ప్రపంచహేతుత్వమితి ॥
[illegible] మిథ్యాత్వం సదసద్విలక్షణత్వం [illegible] పూర్వమేవోపపత్తిరితి [illegible] అధిష్ఠానజ్ఞానేపి [illegible]
తేనోత్పత్తి అధిష్ఠానాజ్ఞానే [illegible] తత్ర దోషస్య హేతుత్వే [illegible]

బా.త
సంక్షేప ॥

తెం గాఙ్గత్త్వజ్ఞ తి । అజ్ఞ మెం వ సం స్మతతం త్రైత్రు తు ఖిష్ఠా యతాం సురా దిక్రు తెం నాం వ్యష్టా ది । తశ్చత్ర్చు కృతు నవాం ద్రా నాం సవఖ్యిత్ర శ్ర
రభి కక్షైత్రు జ్ఞపదదాం చన్న ఓవయెం గాన । ప్రకరత్రై త్రైన పిఖెం త్త్ర్యాగాంఖిదాం త్రుప్రాం తవిశ్శైహ్ం పపత్రి । ఙ్ఞాం పకిషదాం
స్తేవకాం త్మవాంద సాంద్య శన పరతెవకవాంచ వెన యం । పవ తం నాం నాం తవకిషెఖాంత్రు ఎత దఖ్రిత్రాం తెం స్త్రైవ విదాం విరయ సం పకైప్రా
నాంగవిహాంస్త్ర్యకిశుకిత్రైవ శ్చవపాం తెచ సుం బితాం సరుదశికిక్షత్రైతి । నంత్రాం పూం యాం భి । పురుశాంపఞ్చం యుతఞ్చతిచంతెంపి తుస్త్ర
త్మ నాం మాం శవశి నాం సత్తైంత శ్వ దాం దాం స్త్రి పిఅతనం తసాం మిన్న కత్రైలక్షణన భావెక తెమాంపపార కింతలాం । యుదాంపశ్నం ప
శనతిరుత్వ్వ రాం కంతాం కరమాంశం పురుషం ప్రత్యం తెయాం । ం తదాం విదాంవ కపురానపాం పెవిరలాం తుకిరం జక । పరవుశావన
తుప్రైత తిశ్చతాం న్న పరవు పాం మెంనత్త్రిం । ఇదం జ్ఞ కవుయపాం త్రితన్న తుతుసాం ధవన్న వాం గతాం । సవ గి । పిస్తోం ప్రజ్ఞాం యం
తెప్రలంమె కదనథం తిచితి భగవదాంవతెన నాంపిసాం మెంన్న త్రిం । కతకుత్రైవాం । శెం భ్రవలాంకెసవ । భూంతత్వసత్తాం ద । ఇతి భగవద్యు
కసనవిత్రితజ కకెజ్ఞ కెం । శవాంత్వం తికం గతెఠ తత్ । మెం త్రత్త్నసాంలాం ఖెదవుకం । రం । శ: కలిషనతితి పురాం నాంవదన సన్నచర
సుపపత్రిం । తయెం శాంవమి ఘ్నవతవ భాం తి తెం ధకతెమెంపపత్రిం । ఎవం చ తత్త్రతుః పురుషస్సవకన్నః పరవ్యాం త్మతత్త్వదాం
హ్యరం । తపరిస్టాం సు మాం తాం చకతాం । భిం క్రాం వు హెం శవరః । పరవుం త్మతి బాం పుస్సొం కిహెం న్న । పురుష [illegible] పరఞ్జతి
ఖెతదశ్యం కయుపిపరన్నతె । తశ్చత్త్రుకవతున పాం [illegible] హ్రాం ప్రుసుం భ్వకెతాంన ఉయ । వదపికప్రకరతెకెతరూంపరయాంహెంతవత్రైతి
శలనవభావెకకపస్యాంవదిరలాంపరాంరనత్రైలదసౌన సుపపత్రిం । తత్ర జ్ఞ [illegible] ద్వత్తకసాం ద్రైవలత్మ నాంన్న మితనపనదృష్ట సనరాంయుక్త

దిషం దిదం ఇహ నానాస్తి కించనేత్యాదిశ్రుతంత్రైరాంతు యద్వైతవార్థం ప్రకలయంతి॥ అత్ర మదనశ్రుతి ద్వయో తెయొరత్ర్వకః తదూప్యపత్ర
స్వప్రాగవేన్నిత్తిసన్[illegible]రుఖస్సిద్ధిపొతుతత్ప్రోనవాదినాం వాఅక్షేసినత్తతవాళంయున్తత్వమంత్రం అపరశ్రుతిద్వయొనధవిం(శ్రోత
శ్చపత్త్రః। నానాశాన సన్నపాక్షేసానైకతెవనజాతిత్రైవత్తుబొాథవత్తి॥ యుత్తుఅత్రైవికః సత్త్వం ఇం త్రొంహుయాంళిః పురు
రూపన్నయత ఇత్యాదిభిః ప్రపంచస్య మిథ్యాత్వవాద అసత్త్వతత్త్వవాదభ్రాంతివాదపూ[illegible]వాదబోధకానాం వానసాన్నిత్యత్
మిథప్రతిపాదయంతి॥ అపశ్చొనాం అతైనాసా అశ్వెభవనఇతివత్తవతెషాంపిషు ముముక్షూణాం ఉపాస్యాహం బ్రహ్మ నాక్షతయా
త్రిరాగనబ్రహ్మనాక్షతంయునాచ ప్రపంచస్య సత్త్వతత్త్వపరమార్థసత్త్వప్రతిపాదకతపార్థ రాచ్చదసన్నతులనవాన్తతి విష్ణంత్రే
త్రిద్వాహాశం ఖగాం వికారిణాం నాముధేయం ముత్రిపెత్తెనవసత్యం తద్భేదమితి శ్రుతామస్యింతభాతెనసకలతద్వికారశరీ
మృదాదిదృష్టాంతనిబ్రహ్మాత్మజ్ఞానేనతబ్రహ్మసకలప్రపంచజ్ఞానమితి తదర్థః యుత్ప్రపివాన్నసరూపెణాన్నజ్ఞానం తథాపిస
రూపస్యరూపేణెవపత్తిః తత్ప్రపంచస్య సత్యత్వేవపపద్యతె నహి సదూప్యబ్రహ్మజ్ఞానేన అసత్త్వజ్ఞానం శశవిషాణాదిజ్ఞా
నప్రసంగాత్॥ అతః సత్యత్వేనప్రపంచస్యయుక్తమితాన్నపహు॥ ౧ నిశ్వరసాం స్థాన స్వప్రకృతిరూపవిధానత్త్వెనాత్ర
బతతా సత్యరబ్రహ్మ స్త్రైనాగు[illegible]త్రికాప్రకాశశబ్దవాచానచేతనా ఇష్టనావయం పభైనాగాంయుషు హార్దాదివిశేషప్రపం
చరూపెణపరిణామతీతాన్నపహు॥ సెశ్వరసాం స్థానస్త్రప్రకృతిరేవావధానద్విత్తాతాగదెవసాభిః వెత్తైః నైకనమంవిషా
నాశద్యైరపరామృష్టం సర్వస్థానబీజం పురుషశబ్దవాచనమీశ్వరప్రధిష్ఠానం యుషుహాదహం కారతత్ప్రపంచవనశ్శత్రప్రపా

29

భా ప్ర ౦

గాం।త్రః పా త్రితయా ప్రకృతౌ విశేషాకారగా[illegible]తావద్వస్తు మశక్యం॥ కుతో వా ప్రత్యక్షాను మహత్త్వాదివిశేషాకారం భక్షః
శబ్దేతదేవచెప్పుతయేవా ప్రసమస్తకావసేన భావాభావాత్॥ కిం చ ప్రలయే ప్రకృతిమాత్రశేషణాం కార్యవిశేషాణాం
మవస్థితత్వాభ్యుపగమే తాదృశక్రమస్య తదానీం తదభావాత్। పూర్వసృష్టిసిద్ధానాం కార్యాణాం
కార్యోత్పత్తిస్వీకారే చ విశేషాకారస్య స్వతః శక్తివిశేషాదేవ వృత్తిః కార్యోత్పత్తిశక్తిః స్యాత్ తదా
వృత్తిరేవ కార్యోత్పత్తిః కారణమేవ విశేషాకారేణ భావేన వర్తమానం తయా శక్త్యా తత్కార్యస్థితధర్మాధర్మవశేన ప్రవృత్తేరా
పపత్తిరితి వాచ్యం॥ మన్వంతరే పాలనేషు ఉపసత్వకార్యస్య ఉపలబ్ధిబాధితత్వాత్॥ కాసతో విద్యతే భావ ఇతి తు
సత్కార్యవాదం జానతాం మితి నిత్యత్వప్రతిపాదకేషు ప్రమాణాత్మప్రమాత్రసత్త్వశ్రుతి విగ్రహార్థమతత్వప్రతిపాద
కం నసర్వసర్వకార్యజాతస్య అస్తు వాకారణాత్మనావస్థానం తదావస్థాయాం వస్థితఘటాదికేనాదివాహారసం
స్వద్వప్రకృత్యాత్మనావస్థితధర్మాధర్మజ్ఞానమపి వైచిత్ర్యసంభవః యది తు సృష్టిప్రలయపరంపరయానాదిత్వం
శబ్దానాం మానాదనర్థసంబంధానాం వేదానాం నిత్యత్వం శ్రుత్యుపసర్వేషాం త్రైవర్ణికానాం నియమాదిష్యతే వేదశ
శ్రవణవాదాద్ పృథగ[illegible]ధానం తు నియమ ఇతి చేత్ కామోధాదేశకత్వకార్యత్వలవనామవ్యవహారకవస్తుత్వశ్రుతిః సంగిరంపతి
తత్రాపి ప్రకృతేః కార్యత్వాసంభవాత్॥ అనుపాదానత్వమాన సంభవాత్తుల్యపాదానత్వసిద్ధిరితి సంక్షేపః॥ ॥ఇతి శ్రీగా
గాభట్టకృత భాట్టచింతామణౌ సృష్టిప్రలయవిచారః॥ ॥కమసర్వవిరదం శరీరేంద్రియ మనోవిరిక్తశ్శివాత్మసన్నాద్యా

త్రావ [illegible] స్థాయాం ౧ తన్నత్వయాం ౧ తం ప్రహ్త్వ స్వోరూపం ౧ స పురావత్ [illegible]
సం తం ప్రియతాం ప్రియతె ౧ స్వకేత ఇతి వసుక్త్ర [illegible] తత్త్వం తత్ప్రపంచ [illegible]
తన్నథం తత్రా ౧ దాను భవః ॥ [illegible] ప్రకాశత్వం [illegible]
[illegible] ఇతి [illegible] స్వప్రకాశ [illegible]
తదుక్తం [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

సనథూం ధర్తవాంబ్బాంఞ్చూవైకాథూంకతావత్॥సబపరసహైవైతక్రియూంజకనథలభాంగితవసనశవర్తవశయూంశవర్షం
జ్ఞానంయూః శ్రూసాథవతాపత్రిథూంర్ధర్తవాంశ్రజవింశివాచ్ఛంవాదశశకవర్తావ్ఞ్చాంవైపిపభృత్రైంరాతాజ్ఞజ్ఞాత్రవ్యఆత్మా
సం.వైదఆత్మాకవసుపాంసింతితానదితాంకత్రైదిశప్రయోంగిస్త్రైవశాంభుతావత్॥యసుధాంచలదిగధత్రైంవ్వకేకాంథర్త్రైవపిసత
వర్తవాంశవర్కత్రైవ॥ఏవంచజ్ఞాతుజ్ఞాన్జకజకనప్రూశబ్దరూంపఫలపత్రంయూంజ్ఞాకశవర్త్రైవబాంధతాంఞ్చాంవాంత్॥సాంవ
కసింకఆత్మజ్ఞకాకాంశింతానదిశవత్రవశాంబ్రూవూంకసాంహంప్రత్తయసువైదనఆతాస్థిక్షవాన్యరూః ద్వైదాంతికస్తుసుభా
దికాంపుషింగుగాతవసనశవతిసిక్షతంయూంవిగుంగాంజ్ఞాకసవశరూంపవిశాత్మతసవవః ప్రకాశకషవైఫపకిపజ్ఞాజకనప్రత్తవ
క్షంమోక్షసాంథకవింతానదూః కర్తకఃవైరాంక్షః॥అత్రతిలత॥సంస్కాశజకతాంసుభవధనంసూంపుక్తిః॥అత్రదుకాప్రాగభ్యావాస
హూవవత్రిదురుసాంథక[illegible]ధవంస్యూంపుక్తింపురువుకసంశాంశబ్దకి[illegible]వింధానజ్ఞాకధంస్యూంపుక్తికితవపశ॥శరిఃత్రియ
పుక్షానదిశకిదాంకధమూంధవర్ధవంసవతనకన॥అతనంతికదురుప్రాగభాంపింవైంవ్వవతిగుశవం॥సంస్కారాజకతవింగవిశంబు
దురువవంసవతిదిబిత॥సథూంసాధిశశూంధురుప్రాగభ్రావాసహంవ్యత్రిదురుథవంస్యూంపుక్తికితిమనితకాతప్రపంచసంబంధ
సాంవతసంత్రిత్రైంవిలతవైంవాంకః తథాహిఘోంగాపతకఘోంగసాంధకఘోంగవిషంయూంరాం.శరిరంత్రియూంరాం.సంబంధాథ
త్మసంధవతువవవైతత్రాశనాథఘూంధవర్శరిషంయూంవితేశాం.వరాత్యంతిస్యూంవిలయం.పూవశాంశపరాసువాప్రదశూంపః
సత్రైవపుపురుషాంథర్తావపత్రిః సునాదురాంశుతాబదశాంపిపురుషాంథర్తావత్॥తథసంబంధవిలసుపూర్వక్తనితావసందరూ
సాంతాంశివనత్రైతమక్తిరాబగిరాంరాంరావతసన[illegible]సురుసనకవత్తంయూంధవస్వతనరావ్వఞ్చాంవాంత్॥అత్రసత్రసురాంత్రత్రైవ

శి

తేన చ॥ సర్వకర్మణాం ప్రమాణభృజ్ఞబుద్ధింవిం చరిమాం నవః॥ ప్రమాణభృజ్ఞతంజ్ఞానేన తత్వనిర్ణయః॥ తస్యాం త్రు తత్ప్రాప్త్యుపాయ యుక్తః
కర్తవ్యత్వేనౌచిత్యం తతేన స్త్రైః తత్ప్రాప్తిహేతువిజ్ఞానస్య మోక్షసాధనత్వం మహా హం॥ భూం భావ విధపశ్యా భ్యాం
ంయథా పక్షిణో గతిః॥ తస్యైవ జ్ఞానస్య మోక్షసాధనం ప్రాపనతి బ్రహ్మ శివతమితి బ్రహ్మప్రాప్తి యుక్తం॥ అపరోక్ష
త్రశ్రుతానాం కర్మణాం ప్రజ్ఞయైవేతి శ్రుతానాం మోక్షజ్ఞానాతిరిక్త సాధనత్వాభావాత్॥ తీర్థస్నానాదీనాం
మరణాదికర్మణాం జ్ఞానదావర్త్యేవ మోక్షజనకతా ప్రజ్ఞానేనైవ సాధ్యా మోక్షజనకం కర్మ తుజ్ఞానజనకం తేః
కాంతమిజనకం॥ నచతేమిచైత్ర అత్వాతిరిక్తవిషయస్య జ్ఞానస్య మోక్షజనకత్వపరిసంఖ్యానతి వాచ్యం॥ జ్ఞాన
స్య మోక్షజనకత్వేనైయతం ప్రాప్తవభావాత్తు పరిసంఖ్యావనుపపత్తేం॥ వాక్యాంతర ప్రాప్తపరిసంఖ్యావయో
తత్త్ద్వావ్యాన కాంతాద్వః పంక్తావిధన తత్రిధిరన బానుపపత్తేం॥ వతే ఉపనిషజ్జన్య జ్ఞానాతిరిక్త బ్రహ్మ
ప్రాంక్తాదిజన్య జ్ఞాన పరిసంఖ్యానతి పరాస్తం॥ అత్రైవ విధిర్నైవ తత్త్వస్త్రి॥ ఇతి ప్రముపనిషజ్జన్య తత్వజ్ఞాన స్వత్రి ప
రాంకేవల సంభవాంకూటాదికాం ముక్తస్య నాపరిచితాం చన॥ ఇష్టాపూర్తపరమితంత్రసాధకం ప్రవృత్తి
తాంగాంత్రవ గావిధిసాతచ్ఛిన్నార్థజ్ఞానసాతావత్కృత్రిసిద్ధేః॥ అతఏవ జ్ఞానస్య మోక్షసాధనత్వవిధిః నాక్షః ప. తేరి
తదతిరిక్తకర్మణా మోక్షసాధనత్వబోధకాభావత్వం వచః పరాసాధకత్వవ పరాః॥ అతఏవ విద్వయాం వ్యస్తం త యం.
వాపవిద్యయామృతమశ్నుత ఇతి శ్రుతేః అవిద్యారూపకర్మణా మృత్యుం తరణాశ్చులక్షితాం జ్ఞానం కాశవానప్రజ్ఞా
నాం కేవల బోధకశ్రుతిరపి సంగచ్ఛతే కర్మసామానాధిశ్రుతిరపి పరః పరామోక్షసాధనత్వ నిరావస్థాం దర్శనదృక్షితే

దాగంరూశాప్రతివిలాగనభావాదతిశతాశామత్తతాఽవివశాంశాసంభవాసిద్ధః సాధనః సొన్దితివాభ్యం దుః
వాంతుధమాఽధమోఽభిదసౌవపుంవావపాఠసాధనతావత్ప్రతధాహిసంచితాశాంప్రాణబ్ధాశాంచాందర్శస్థాశాంషాగా
త్మజ్ఞానత్రైమిత్రి శప్రాయుష్టితా సుషాకశాశాంతాఽమూనసుష్టాకజాన్నశాంతరకసుష్టాకకవిహింతకతానసుష్టాకశి
ష్టజ్ఞానకశరికారయుక్తాంభాప్రాణంప్రత్యవాయాపరివర్ణాప్రసుఖదుఃఖజకతధమాఽధమజ్ఞానామువకశరశశాతోయుక్తాఽ
దతిఅతఎవజ్ఞానకతమఃసోఽః సముప్రంతెకజకతాజ్ఞానకసంచితాశాంఅత్యక్షధమాఽధమాఽశాంకాశోఽకత్వకే
మఽభిశృణుతరకత్పత్తిః॥అకన్ధాకతావకశాజకనప్రత్యవాయంతెకశరిమోత్పత్తిప్రసంగాత్తతఃస్యాదుఃఖయతెంగర
పిశరిమోత్పత్తిభావసంపాదకతయామోక్షజకతా॥ప్రాణత్రుకమఽశాంశతుకకమఽభిక్షజ్ఞానకకాశః కింతుషో
శకతి॥కసుజ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణిభస్మసాత్కురుతెఽజున॥ఇతిజ్ఞానకస్యైవశరిమోత్పత్తవాన్యభావసంపాదకత
యామోక్షజకతవమస్తికింకమఽసోఽతిశంశాంబజ్ఞానకవత్యాఽపివిహితాఽకసుష్టాకనిష్కామశణప్రత్యవాయంతో
పత్తిః తెజ్ఞానకతమఃసోఽః సముప్రంతెకజకతత్వంతత్రాపునపరిశుజ్జానత్వజ్ఞానంసదృష్టాపంతెనాగితావత్ర
తవర్త్యం॥దేవాసనాత్మకంతుదృష్టాపంతెనాగాభావాత్సదాఽకామాకవాపూర్ణతికసపుకరాశత్కతణతానదివా
తవక్షైకాప్రఅభువదయుఫలకంకత్రింయుసఫలఙ్కంత్రితివివేకః॥అతః సిద్ధాజ్ఞానకతమఃసముప్రయుక్తమితిసంక్షేపః॥
తదుక్తంసత్యనకలభవత్రవశాంహెచఫలతా సముక్తజ్ఞానకస్యప్రవయోర్నచేతి॥సిద్ధికమఃకావఖిశతఃసంసిద్ధింలభ

త్రయాణాం కారణత్వం॥ ఏకైకం తావత్ప్రత్యక్షం॥ అథార్థం తత్రైతం గిరిధర్మేణ ధర్మాంతర సన్నికర్షం ఉభయం గతం చ
తావత్ప్రత్యక్షం సజ్జ్యావృత్తిత్వయాం ఇయాం పదం శ్రయుప్రత్యక్షం భావవిశేషయోం గాత్రం కాసుమాం స్వపమి హేం మి
తన సువన్నవికాం రాం ॥ అసుమితిప్రైలక్షిణాం ప్రతిశేః ప్రతితేః కాపిశబ్దః పదజ్ఞానకాదన్యభావాదితి అతః
దం వహ్నిం కాం త్రయం । విషం చ ప్రత్యక్షసాధనవిధి కాద్యర్శన గత్వయువిధాపు పమితాన ఉపమితాం గత్వయువిధి
వికి తరిశత్వ విన్నతాం వహం అపేక్షితాం యుం సాం యుం గత్వ చెం ధః ఫలమితిజ్ఞాతేః ప్రమాణస్య ॥ క్రియం
కియతం ఉపమాం కసనశక్తిగ్రాహకత్వ కాపత్రేః విరాదిశసాం ధశవజ్ఞానసనాం అదిశ వాదానక్రియజ్ఞా
నజ్ఞానవాదప్రు ॥ అత్రోంగోం కాం ధశనవిశేషవింతధశ్చ సంకరాం అతి తిశవాదాన్వర్థస్వరూపం వచనాం త్రయాణాం కారః
ఉంబం గదంబ పదవాచ్యః ॥ గవంతైగవయపదవాచ్యః ఇతివాసంజ్ఞా సంజ్ఞిసంబంధజ్ఞానం ప్రమాణం తావదుపమానం
తమనపమాం ॥ అథార్థాపత్తిరర్థాపత్తిః ప్రత్యక్షాదిశక్తేనాప్రతిపన్నార్థప్రకాశకార్థం త్రయకల్పన
యుథాదేవదత్తదివాభోజనాభావం పీనత్వం చ ప్రత్యక్షదృష్టం నేతాపపాదకం రాత్రిభోజనం కల్పయతి తథా
విశ్వజిదాదౌ గతత్వరాత్ ఫలాకాంక్షాయుక్తప్రవర్తనావిధి ప్రకృతికాత్ స్వర్గకర్తృత్వం కల్పయతి ॥ అత్ర దృష్టభోజ
నాభావవిశిష్టపీనత్వజ్ఞానం కరణం ॥ ఉపమానాసుపపాదకం ॥ తథాహి దివాభోజనాభావ పీనత్వం
రాత్రిభోజనాధికరణ్యరూపసంబంధాసుపపత్తిజ్ఞానం రాత్రిభోజనజ్ఞానం ప్రమా ॥ ఉపపాదకత్వజ్ఞానం
త్రయాణాం కారః ॥ ప్రమాణంత్రితయేషు తత్రసంగ్రహేణ కథమపి ఏకదేశత్వం భావవికల్పనాతికాసు హేం కాం

ద్వబససంశాన్నసప్రాశస్త్వఘాంధికాంకమ్రర్గంపశంపరాంమోక్షసాంథకత్వ్యంబెాంధియుక్తిసాంజ్ఞాతి॥ఏవంతవెవంవిదాశ
వచకెబ్రాహ్మణవివిదిషంతియజ్ఞేనదానేనతపసానాశకేనేతిశ్రుతిరపికర్మణంజ్ఞానార్థత్వమెవబోధయతు
తి॥సాక్షాన్మోక్షార్థత్వమితి॥కృత్వంజ్ఞానేనసంబంధకర్మవినాశేపిశరీరజన్యకర్మణాంజ్ఞానార్థమవిరా
యోగాత్॥మోక్షోనసాంనదితివాచ్యంతస్యసంవితవినాశకత్వవదథర్మకుత్వాదకర్తవసాన్నపన్నంగికారాత్
ఉత్పన్నసాంశాంగికారాదాచకృత్వంవెదాంతార్థనయకజ్ఞానతత్వజ్ఞానేనాంత్రశంయుక్తిః సానదితివాచ్యంప్రాశక్తే
తిబంధకత్వాత్కృత్వంసంచితానాంప్రాయశ్చిత్తప్రా●రబ్ధానాంభోగేనానాశ్వతనకర్మనిత్ప్రాప్తౌ.తాదా
తత్వజ్ఞానస్యకుపయోగఇతివాచ్యం॥సుఖభోగయోగ్యదెహాజకకధర్మవినాశవాచ్యతాతస్యమోక్షోపయో
గిత్వాదితిఖార్యః॥అవెతత్తత్వజ్ఞానస్యసంచితనాశకత్వమపితత్వజ్ఞానస్యసక్తివిశేషస్యైవమోక్షజనకత్వంయు
క్తమిత్తరమెవయుక్తిః॥శ్రీవస్తుస్తాదివన్నవత్కారస్తుశరీరజాదఠుఖః సతెవ్వబాధాదాత్ర్యఇవాన్తరం॥ఇతిపా
వలంసకగాగాఖ్యకృతభాష్యం.తావతాఅకవయికశరాపరాం॥అథోపవమాకంశరాపన్నతెజపపాకంపా
దకృష్ణిక్షేత్రపమానిర్యశనపాగార్థసాదృశనజ్ఞానంద్రశనమానగతయుశరాబితసాదృశనప్ర●కాశకేగో
చిక్తేషనప్రమ్నోపమితిః తత్వరగాంగవంయపిం దదర్శనమితనర్థః॥ఏవంబాదగానశవాతాన్నర్థజ్ఞానవేచి
తగాంగవంయదర్శనంతత్వరగాం॥తపదర్శితస్తాతావిదిజ్ఞానం ప్రవరాగాంవాంతానర్థస్మశరావపా

జ్ఞాప్తి

తసంబంధస్యానపేక్షత్వాత్సంభవాచ్చ॥ కించ శాబ్దసామగ్రీ ప్రత్యక్షాదిప్రతిబంధికా॥ మానసే తు బాహ్యప్రత్యక్షాదిసామగ్రీ
ప్రతిబంధికేతి సర్వసంమతం॥ ఏవం చ శాబ్దస్య మానసత్వాంగీకారేపి సవిషయకబాహ్యప్రత్యక్షసామగ్రీకాలే శాబ్దబోధానుత్
పాదకత్వేత్ర బాహ్యప్రత్యక్షసామగ్రీమానసయోః ప్రతిబధ్యప్రతిబంధకభావే కల్పనే తేషు శాబ్దత్వప్రవేశే గౌరవం స్యాత్ తద్రక్షే
గా షికాస్తు॥ శబ్దోపనీతమానాం త్రిగతః [illegible]మానసత్వేతాన్నదిపరామర్శాత్మకతావయువిషయీభూతపదార్థస్మరణాపి వత్తా
త్పరవిషయకప్రమాపూర్వకాంగీకారస్యావశ్యకత్వాత్ పరకత్వేన సతి యోగ్యతావత్తత్తత్సంసర్గస్య బాధాభా
వరూపయోగ్యతావ్యాప్తతా॥ ఏవం పదార్థాః తాత్పర్యవిషయసంసర్గవంతః ఆకాంక్షాదిమత్పదస్మారితత్వాత్॥ ద
ండాదివం సంసృష్టార్థజ్ఞాపకం॥ అత్ర వాక్యతాత్పర్యాదనప్రమాణం శబ్దస్యానర్థప్రత్యాయకత్వసంభవే
సపక్షప్రమాణకల్పనాయోగాత్॥ ఇష్టతావచ్ఛిన్నసంసర్గజ్ఞానాత్ ప్రవృత్తిః। ఇష్టతావచ్ఛేదకప్రకారకప్రవృత్తి
విషయవిశేషణకజ్ఞానస్య ప్రవృత్తిహేతుత్వాత్॥ అత్ర సన్నతద్విధత్వాభావాదివిరాధనం॥ ఇష్టతావచ్ఛేదకప్ర
కారకప్రవృత్తివిషయత్వవైశిష్ట్యానవగాహిజ్ఞానస్యైవ ప్రవృత్తిహేతుత్వాత్। ఇష్టతావచ్ఛేదకసంసర్గప్రకారకత్వాన
పి వైశిష్ట్యానవగాహిజ్ఞానత్వాత్॥ సువర్ణసపర్సంబంధో నాస్తీతి జ్ఞానాదపి ప్రవృత్తిః సవతస్కుభవాచ్చ॥ అథ పక్షతా
సమానాధిమానత్వాభావాత్ప్రత్యానుమానః॥ అత్ర కేచిత్॥ పరపక్షేణానుమానస్య సంసర్గప్రకారకానుమానస్య సంసర్గప్రకా
రకత్వానుమానోత్ప్రేక్ష తత్ప్రకారకజ్ఞానార్థం శబ్దప్రామాణ్యాంగీకారః॥ అవశ్యకః॥ యది శబ్దతత్పదానాం బలవదితి శబ్ద

గా

పా॥ త్రి

త్రితయం॥ అతః శబ్దప్రమాణం॥ యత్తు నతాన్ప్ర సంఖ్యాంతరస్యోక్తసంఖ్యావత్ప్రమాణైకతాం॥ సంభవాద్యప్రమా
ణాం॥ తదనుమానాంతర్గతం॥ చేష్టైవ గానిన్దైతిహ్యం॥ స్మృతిరితి కరణం॥ తత్త్వహాన్యగమాంతర్గతం॥ సంభ
మిత్యాతాగం తేరిత్రపితిభాంఖనం మహేష్టాంయుక్తావ్యమానం॥ తేకబహిర్గతం ప్రతిభయాంధమాంధమప్రమేతి
34 రిపరాస్తం॥ లోకప్రసిద్ధిః ప్రత్యక్షాంతర్గతైవ॥ అతః షడేవప్రమాణాని మహర్షిణాత్రేయేణోక్తానీత్యు
పక్షమోక్షముద్యశ్వతే ఇతి మానాంయుగళ్రితి సంక్షేపః॥ ఇత్యభావవాదః॥ అథ శబ్దః॥ శాబ్దం శబ్దవిజ్ఞానాద
సంనికృష్టేర్థే శబ్దవిజ్ఞానమితి సూత్రం॥ శబ్దజన్యే జన్యమసంనికృష్టార్థవిషయకం యదర్థజ్ఞానం॥ శా
బ్దప్రమాణతత్కరణభూతః శబ్దః ప్రమాణమిత్యర్థః॥ శబ్దమనుపదేశాంతేవిచార్యప్రమాణాంయుక్తయం॥
౦యు అనుమానాదావతివ్యాప్తివారణాయ॥ ఏవం వాక్యశ్రవణానంతరం స్థితపదార్థానాం సంసర్గవిషయిణ్యాః
ప్రమితిః ప్రత్యక్షాదివిలక్షణాం యత్తత్కరణం శబ్దస్స జ్ఞానం వా ప్రమాణం తత్ర॥ సకరణాంశే శాబ్దప్రమా
ప్రకారకప్రమాజనకః శబ్దః ప్రమాణం శబ్ద ఇతి సంక్షేపః॥ వాక్యం చైకార్థకపదసమూహః॥ ఏకార్థకత్వం చా
కాంక్షాయోగ్యతాసన్నిధిమత్త్వం॥ ఆకాంక్షా నామ తద్విశిష్టత్రికారణకార్థాన్వయబోధతాత్పర్యవిషయ
ణాం॥ యథార్థవక్తృమూలాం॥ యథార్థతత్త్వతాయాం అజ్ఞాయమానత్వం॥ యద్వాంతరపదాంతరాపేక్షపదార్థానాం సంసర్గప్రతి
బంధకత్వం॥ ఇతి తాత్పర్యమితి చేత్॥ అత్ర ప్రమాణం॥ సంశయశాంతనాత్॥ ఉపశీతభావేపి జ్ఞాతస్యైవవిషయత్వాయాంకాం

భాట్ట

త్రమానయోస్తత్సంసర్గప్రకారకత్వేన జ్ఞానం జాయత ఇతి నియమః॥ తజ్జాతీయప్రకారకానుభవసామగ్రీసత్వాత అథ

సు వక్షతా[illegible]మానేఠయోగ్యతాయా హేతుతయా లింగస్య నిశ్చితత్వేన నిశ్చయత్వాయుక్తతయా యోగ్యతా సంశయే

నుమానానుపపత్తావాప్తవాక్యస్యానుపపత్తిః శాబ్దబోధే తు సంశయసాధారణ్యాద్యోగ్యతాజ్ఞానస్య హేతుతావ

చ్ఛేదకానుపపత్తిరిత్యాహుః॥ శాబ్దబోధే తు సంశయసాధారణవస్తుః ప్రకారకత్వాదిశంకాయాం శాబ్దబోధే కారణతయా

యోగ్యతానిశ్చయస్యైవ శాబ్దబోధే హేతుత్వే విశేషాభావః పక్షయోర్విశేషః॥ పక్షధర్మాస్తు॥ ఘటమానయేత్యత్ర

ఘటః కర్మత్వమానయనం కృతిరిత్యాదిస్వరూపం తద్యోగ్యతావిశేషేణాస్వత్॥ అనుమానేనావభాసత్ర నత

రత్వేనావస్త్వాదిజ్ఞానేనాపేక్షత్వాత తదపేక్షత్వాత బోధవిలంబావిలంబాభ్యాం విభక్త్యాది సముఖివాచ్యవాచ్యత

శబ్దసమానాంతరత్వం చ పదార్థప్రకారకమపరపదార్థ[illegible]విశేషకసంసర్గజ్ఞానం శబ్దాదేవ నానుమానా

త్॥ అయం పదార్థోఽపరపదార్థవానితి అనుమానే పిపక్షితక్రియాకర్మభావమాదాయ ఘటాన్ తత్ర తాత్పర్య

విషయసంసర్గవానితి అనుమానే తు సంసర్గస్య ప్రకారతాపత్తిః తత్తాదృశజ్ఞానే సమానసత్వం (శబ్దాదితి స్వ

మతః॥ సమూహాలంబనాభావాత్॥ కిం చోదరం పచతి ఇత్యత్ర పచనతత్తత్ప్రాకాలోదరయోర్విశేషణత్వనియమః

శ్రీ శబ్దప్రామాణ్యం వినానుపపన్నః॥ తర్కేణ్ట ప్రమాణమితి వాచ్యమాహుః॥ ఏవం శాబ్దత్వం న వ్యాపకమపి సంగచ్ఛతే॥ సా

నుమితిప్రమాతః శబ్దప్రమాణ్యాభేదేఽయుక్తే కస్మి[illegible] విషయే అనుమితిసామగ్రీ శాబ్దసామగ్రీ చ తత్రానుమితిరా

కారంయ శాబ్దసామగ్రీః ప్రతిబంధక[illegible] ఫలము తేన సాధుత్వాత్॥ కిం చ శాబ్ద

ప్రవృత్తానాం అనుమితిత్వావచ్ఛిన్నత్వశాబ్దబోధోద్దేశ్యశాబ్దశాబ్దానుమితేస్తస్య సిద్ధిప్రతిబద్ధత్వావచ్ఛేదకత్వకల్పనే గౌ
రవం తు అనుమితిశాబ్దసామగ్ర్యోః సత్త్వే సిద్ధ్యభావదశాయాం అనుమిత్యుత్పత్తేస్తస్య సిద్ధ్యభావస్య సత్త్వే తత్ర శాబ్ద
బోధానుపపత్తేః తదాపత్తిరిత్యత్ర శాబ్దశాబ్దానుమిత్యోః సామగ్ర్యోః ప్రతిబంధకత్వం వాచ్యం తత్ర శాబ్దత్వేన తదనుమి
35 తి గౌరవమితి దిక్ ॥ అత్రేదం చిన్త్యం శబ్దస్య వ్యాప్తిగ్రహం వినా ప్రతిబంధకతయా ప్రామాణ్యం ॥ తత్ర వాక్యార్థానుభ
వకాలే శాబ్దాకాంక్షాయోగ్యతాసత్తిజ్ఞానసహకారేణైవ తత్త్వం తద్వ్యతిరేకాభావాదాకాంక్షాదీనాం స్వరూపే
యోగ్యతా ॥ అయం ఘటోయం పటః అయం ఘటః పటోయమిత్యత్ర వ్యతిరేకాదాకాంక్షాయోగ్యతాసత్తిశాబ్దబోధే కారణం
జ్ఞాత ఏవ హేతుః కిం చ శాబ్దే యోగ్యతాజ్ఞానం కారణం ॥ కిం చ ఘటః కర్మత్వమానయనం కృతిరిత్యత్ర శాబ్దబోధే న సం
బద్ధశాబ్దబోధానుదయాత్ ॥ ఆకాంక్షా చ పదస్య పదాన్తరవ్యతిరేకప్రయుక్తాన్వయాననుభావ
కత్వరూపా ॥ అయమేతి పుత్రో రాజ్ఞః పురుషో పసార్యతామిత్యత్ర రాజపదస్య పుత్రేణ సహా
న్వితార్థబోధనే పురుషాకాంక్షత్వం ॥ ఘటః కర్మత్వమానయనమిత్యాదావన్వయబోధే సాకాంక్షత్వాపత్తే
రన్వయబోధే సాకాంక్షత్వం లాక్షణికే గంగాదిపదే సానుభావకత్వస్య సత్త్వాదవ్యాప్తిః ॥ అత్రాపి సాకాంక్షత్వం ॥ అయమపి
లాక్షణికస్య నానుభావకత్వం తదా తీరోపస్థాపకపదవ్యతిరేకప్రయుక్తాన్వయాననుభావకత్వరూపాకాంక్షా త్రా
పన్నం గిరామాయాం ॥ ఏవం శ్రుతపదైరధ్యాహృతపదైరుపి తాత్పర్యాకాంక్షాపి బోధ్యా ॥ అత్ర సమాసిపదానాం లాక్షణికానామయు
ద్ధాకాంక్షావాదేన బోధః అన్యే తు తదుపస్థాపనసమయేవ నానాన్వయబోధవిషయత్వం తస్య తాదృశాకాంక్షాసా

లవిష్టాత్వం తాభావప్రతియోగితేఽపి వృత్తిమత్క పదార్థతావచ్ఛేదకే తాత్పర్యవిషయీభూతపదార్థవిష్టాత్వం తాభావ
ప్రతియోగితావచ్ఛేదకతావ్యాప్యా యోగ్యతా। తేన సముద్రజలవిష్టాభావప్రతియోగితావచ్ఛేదక ... స్య
కరణతాతేన తేఽపి పంయోః తత్సంతాత్పర్యవిషయీభూతస్యంయోగ్యతాభావః॥ సముద్రజలాభావప్రయోజకత్వం యోగ్య
త్వమ్॥ ఏవం శక్తతావచ్ఛేదకచ్ఛేదకైకపదబోధ్యయోః పరస్పరం దాక్యతివత్వమేకత్వయోః యోగ్యతాపదార్థ
పక్షితాకవచిష్టం శయరూపసంకవచిష్టయసంభవాత్॥ అత్ర చ వంహిషా సించతీత్యాదౌ శాబ్దబోధవారణాయ
యోగ్యతాహేతుః॥ సా చ స్వరూపసతీ హేతుః॥ తద్బుద్ధే శాబ్దబోధోదయాత్॥ అతః తజ్జ్ఞానం హేతుః॥ తద్ర
సంశయనిశ్చయసాధారణం॥ ఏతాతత్సంతాయోగ్యతాభావగర్భయోగ్యతయోరైకరూప్యేణ హేతుత్వం ... సం
భవతి తాదృశం। అయోగ్యతాగ్రహానిరోధితేన హేతుతావత్॥ హేతవేతవ్యవస్థా ... ఇతి
శాబ్దయోగ్యతాసంశయేనాపి శాబ్దబోధో ఇష్ట ... విషయరావతదభావశాబ్దసామగ్ర్యాః తత్రాశాబ్దప్రతి
బంధకత్వం కల్ప్యతే॥ అత్రత్రపదార్థవిషయత్వం శాబ్దబోధ ఇతి దిక్॥ వస్తుతస్తు అయోగ్యతాజ్ఞానస్య కారణ
తాకం తు వంహిషా సించతీత్యాదౌ బోధాదర్శనే అయోగ్యతానిశ్చయః ప్రతిబంధకః॥ సా చ బాధబుద్ధ్యాదిసాధార
ణ్యేనైవ ప్రతిబంధకీభూతబ్రాహ్మణత్వాదినైవ శాబ్దబోధే విప్రతిబంధకః। కించ యోగ్యతాయాః సమ్యగ్జ్ఞాన
భావాదివశీకరణహేతుత్వే తత్ర ... శాబ్దబోధాప్రసిద్ధ్యా హేతుత్వకల్పనా న సంభవతి। అతో అయోగ్యతాజ్ఞా
నం కారణం కిం తత్ర ... తావచ్ఛేదకతత్వప్రకారకతదభావనిశ్చయత్వేన ప్రతిబంధకతా

భా ౬

ధర్మిష్ఠా ॥ తే చ లాఘవాదికేన ధ్వానిత్వేన స్మృతిచకాదుపపత్తిరిహానవకాశః ॥ ప్రాక్తైవ చ తాత్పర్యాన్ తు తద్వదవృత్తిత్వే ప్రయు క్త
కారాన్తర్భావకత్వస్వరూపాకాంక్షా ।(ఏ)వం చాద్య ॥ ఘటాదివిధివాక్యయోః చైత్రఘటవద్వృత్తికత్వప్రయుక్తత్వప్రవృత్తజనకత్వ(రూపా) ౽
కాంక్షా ॥ ఏవం చాద్యవాదివిధివాక్యయోః చైత్రఘటవద్వృత్తికత్వప్రయుక్తత్వప్రవృత్తజనకత్వరూపాకాంక్షా ॥ ఏవం ప్రధానవిధ్యర్థ(ప్ర)
ధానస్య గవిధనధనేగంధిగాఫలజనకత్వస్వరూపాకాంక్షా ॥ అన్యయపదవృత్తిత్వప్రయుక్తో వక్తృస్థా ఘురనవిధయు
36 సంసర్గావగమప్రాగభావః ఆకాంక్షా ॥ ఘటః కర్మత్వమానయనం కృతిరిత్యాదావయమెతిద్వితీయార్థః పురుషా
పరాయత్తామితాన్వదిజ్ఞాతానయమెవాధేచసంసర్గావగమం ప్రతిబధ్నాతు తత్ప్రాగభావాభావాదిరాకాం ష
క్షత్వమిత్యాహుః ॥ తదైవం సర్వత్రాకాంక్షాయాః అభావరూపత్వయా స్వరూపసతా ఏవ జనకత్వాద్యాకాంక్షా
ప్రమెయాశాబ్దబోధ ఇతి వనవంశబోధేదాపత్తిరితి వాచ్యం ॥ అన్యథా ఘటవాభావే తత్పదవృత్తిత్వేకాభావప్ర
యుక్తత్వస్వరూపసంభవాత్ ॥ ఘటః కర్మత్వమిత్యాదావతత్పదవృత్తికాభావే శాబ్దబోధాసంభవః ॥ ఇతి తావ
యు యంబోధత్వేతబోధతత్వస్వరూప ఇతి దిక్ ॥ యోగ్యతా చ ప్రమాణయుప్రయోజకధర్మవత్త్వం ॥ అస్తి చ పయసా
సించతీత్యత్ర సేకాన్వయప్రయోజకధర్మో జలత్వస్వపయసి సత్త్వాద్యోగ్యతా ॥ వహ్నినా సించతీత్యత్ర ॥
కేచిత్తు బాధాభావో యోగ్యతా సా చ తాత్పర్యవిషయీభూతపదార్థసంసర్గపరపదార్థనిష్ఠాత్యంతాభావస్య
ప్రతియోగితాభావః । వతత్తిద్వైతత ॥ పదార్థసంసర్గనిష్ఠాత్వం చ తవనిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగితాభావః ॥ అప
రపదార్థనిష్ఠాత్యంతాభావప్రతియోగిత్వవ్యధికరణాయోగ్యతాదుర్ఘటం ॥ వైకల్యవద్ధ్వాంతలవితత్త్రఘటసంయోగాభావాత్ 3౬

భా ౫

తద్వత్తా(వభిళాషాంశె దోషవిశేషా జన్యతత్కాలీన ప్రత్యక్షత్వం యా(న్యదోషజన్యతత్త్వమిత్యా వచ్ఛేదకతద్వత్తా(వ
భిఖవిశిష్టబుద్ధిత్వే ప్రతిబధ్యతేతి శిత్వాన్మయోగ్యతా ఇత్యుక్తః ప్రతిబంధకః తదభావః కారణమిత్యాన్వయః ॥అ
సంకారిశాస్త్రే శాబ్దబోధే యోగ్యతాజ్ఞానం హేతుః ॥కాప్యయోగ్యతా ఇత్యుక్తః ప్రతిబంధకః తత్సత్త్వేపి చంద్ర
ప ముఖం మిత్యాదిశబ్దాత్ శాబ్దబోధాదర్శనాత్ ॥యథా ద్రవ్యసుతో(ంయాతి న పుష్ప కృత శ్రితదళ్ళ ఇత్యాదికే తెల్ల కాశ్యా
37 బ్దబోధే బహుతా(రాతి శయా కృపా ప్ర ॥ద్రాం చంద్రా ముఖమిత్యాదిబు తత్ర పదార్థ (స్మరణం శాబ్దబో
ధ ఇతి వాచ్యం ॥ను మమా (యత్వాదావపి తద్వత్తం శక్యతయా శాబ్దబోధ మాత్రా ఖేదాపత్తిః ॥కిం తు బా
ధనిశ్చయం సు శాబ్దభిధత్వే ప్రతిబధనం ॥ఏవం ప్రవృత్త్యాద్యాపత్తిః ప్రాక్త (బాధ (ప్రామాణ్యశంకాయా ప్రజా
యమా (జ్ఞానేజ (నాదప్రామాణ్యశంకా ॥శాఖ్యజ్ఞాన సప్రవృత్తిం ప్రతి హేతుతయా తదభావే ప్రవృత్త్య
భావసంభవాత్ ॥తదుక్తం ॥ఖండనమతం తానసత్యపి దానేధీ (జ్ఞానం శబ్దః కథం తి హిం వాచ్య ముఃః ॥వస్తుతస్తు ఏవం సత్యయో
గ్యతా శాబ్దాపత్తిః ॥చంద్రా ముఖం మిత్యాదివాక్యేన (పామరాణాం బోధాభావాదాదా [illegible] కాశతా గమ్మే వబోధేఘా ॥ం
ధయాప్రమాణ నాం విశేష ఏ ప్రామాణ్యః కేవాచన ॥ఏవం బోధాత్మికా భ్రాంత విశిష్టబోధ ఇత్యయా భ్రాంత సన శాబ్దబోధే హేతుత్వ
యుక్తమితివ యోగ్యతాజ్ఞానస ప్రతిబంధకత్వం యుక్తము పుశ్వాయః ॥అసత్తిస్తు అవ్యవధానే నాన్వయ ప్రతియోగ్యుప
స్థితిర వ్యవధానం తత్ర వ్యవధానం యథా బోధా నుకూలపదే ॥అనుకూలత్వం చ ప్రవృత్తా వయబోధా నుకూలం వృ
కరణాత్తే గిరి భుక్త (మగ్ని మా దేవదత్తః ఇత్యాదౌ నాసత్తిః ॥అత్ర నాన్వయా నుకూలపదాతో (పస్థితే (వ్యవధానం వాయుకత్వం

బాల్య

పచతి వాచకాశబ్దబోధాపత్తిః॥ తాత్పర్యంతరాభావాత్॥ తత్ర తేన శాబ్దబోధస్య ప్రకారతా॥ కర్తృత్వం షష్ఠః కర్మ ప్రత్యయ
త్వాద్విపదత్వస్య పదార్థైకదేశే ప్రతిబంధకత్వే శాబ్దబోధాపత్తిః॥ పాదస్య ఘటవిజ్ఞానప్రకారతావిశిష్ట పదత్వస్య ప్రకారత్వం కృతిరిత్య
హేతుత్వాంగీకారాత్॥ ఏకవచనాన్తపదానుపస్థితస్యాపి ప్రసిద్ధ సంఖ్యాప్రత్యయపదత్వేన ఇతాభావాత్॥ కర్మస్తు శ
38 బ్దబోధే ఉక్తాంత్వాదిబాన్ధానాం ధాతూనాం తథాపి యుక్తగపత్త్వావత్తు దత్వనాం నాం తావత్తు ధాత్వర్థస్య కర్త్రాంశా న
వ స్వార్థక ధర్మావాచ్యార్థబోధ ఇతి చేత్॥ ప్రతియోగిత పదత్వస్య పదార్థ ప్రతియోగిత్వ ప్రసిద్ధత్వాత్ తత్రత్వం ప్రతియోగితానాం న ధీరా
ఘటాదిలింగ కరణాద్యనుపస్థితి ధాతోః సఘటాదిలింగ కరణపదత్వ తాదృశపదస్థితిర్ధర్మాద్యబోధే ప్రతిః
వ ఘటకస ఘటాదిలింగం వినాభాప స్థితిరేకల్పనాది ప్రాచ్యం। తత్ప్రయోగ పదత్వాభావే కల్ప్యతాం తస్యా
కర్మాభావే బాధాపత్తేః॥ అతః పరస ఘటాదిలింగ కరణ సత్వం॥ వస్తుతస్తు కార్యతావచ్ఛేదకాశ్రయత్వాది
దా త్తవత్వాత్ప్రతిబంధకప్రతిబంధకత్వసమయలఘుతయా ఘటపదత్వపదార్థోపస్థితేః హేతుత్వం। కించ తు పద ప్రయోగా బన్నే
పదార్థోపస్థితేరిత్॥ తథా సతి పదస్య ఘటాదిలింగకరణాదిసత్వత్ర ఐక్యం॥ ఏతా ధాతోః అసత్వ కర్మాంతస్యా
కర్మణి యుక్తోధః॥ తదుక్తం వ్యక్త్యా యువాః శిశవః కర్మాంతాదియుక్తం యుగపత్ప్రతం చిత్తధ్రువస తేఃస [redacted]
యుగపత్తుదానా ద్వంద్వ సపదే కవయిత్వోభయం చి ఏకచిత్తు త్యాగపుర ప్రతి నాం తుల్య కర్మణ్యబోధః। యు
క్త్యా। తాదాన్వయబోధో ద్వేత్రం ఘటవాక్యార్థబోధః॥ యుత్రాదౌ వ్యక్తం చిత్తేత్ర ఇతావదా విశిష్టనత్వే శిష్య
స్సన్త్రైశిష్యబోధే తాత్పర్యం తత్రత దుక్తముక్తానాం కేనం తోరా గంభం ఇతా ఏం ప్రపద్యతే తేకాస్యతః శాబ 35

సాధ్యతా॥యథా త్రైతాసిద్ధయాం సంజ్ఞాత్రయం తెవిశేషు భావం యం।స్వధం తు తాసాం సాధ్యత్వం త్రైవతాః సాధ్యత్వావ
తాః।అకపక్షం శయాపతావ కాలపాదాసాం మపశక్యతా॥హాస్త్రవిష్ణాం యంధాలాకెతధాసంకెరితాఽవమాః।తత్త్వా
కాం సాభువధయుతాం యోపిహాభవెత్।లాషుదెకాధర్మాంధాధర్మం ప్రయుజ్యం తెము కేవలం॥వస్తుతః సాధుత్వబ్రహ్మ
కం।కాకకాం।కాషనసాధువజ్ఞానకం ప్రతిబంధకం।కిం తు తాదృశసమభివ్యాహారసత్తాదృశాకాంక్షాయాం
హేతుతాచ మోక్షక్రారిప్రసంగ ఇత్యయుక్తం।పదజ్ఞానసవభ్రైరభికరణతాం।పరమపరసన్నసద్వపరస్పరతిహేతుతే
సాశామెష్వాధకతయా లాక్షణికస్థశక్యపదస్మరణహేతుసంసారామెష్వాధకతయాం సాధ్యఘోరపత్తిరితిచేన్న
అమెషాంతు సాధ్యఘోరాపత్తిరిత్యత్రైవేతితత్రాబుద్ధిధకవిధయాం తత్పదజ్ఞానజన్యత్వం పదార్థోపస్థితిరితిచేన్న
తత్పదజ్ఞానజన్యత్వం శాబ్దబోధకంతరకవతరసంబంధకపదజ్ఞానవిశిష్టధబోధపస్థితి[illegible]త్వాదితా
మాదాదిశాబ్దహేతుత్వం॥లాక్షణికపదస్మరణాన్ముఖానం కతాదాత్వభావాత్।తత్రస్వశక్యపదస్మృతవాబ్దబో
ధహేతుమతి కేచిత్।పదం వా శపూర్వవిశిష్టతద్వాంకసమదాంయః।అనుపూర్వీవిశక్యతావధిరకాణా వప
షు ప్రాగభావవిశిష్టేషు వర్ణరూపాపాఘు వాక్యవిశిష్టేషు వర్ణరూపాపాదకాం॥తత్రైవమపత్రపహేతవాత్ర
శక్యసంబంధకేషు జ్ఞానవిశిష్టజ్ఞానవిషయవతావదరూపాపా।సుప్తిఙంతం పదమితి త్రైయాకరణాః॥శక్తం పదమితి
తయుక్తం।ఇదం తు బోధకం।పదజ్ఞానసనేషు వాక్యశాస్త్రేకరూపేణాహేతుత్వం కరణపదజ్ఞానత్వేనవభిచారా
తపాపిషు పదజ్ఞానత్వేనకలశపదాదిష్వ[illegible]॥కిం మను శక్తపదజ్ఞానత్వేన వృత్తిత్వస్యత

త్రికాంయుక్తావాచకపదజ్ఞానం । అథోపస్థితిశ్చ హేతుః ॥ అకాం స్థా [redacted] ంతెనాగానెల్పపస్థితసాధ్వకా-శాంతెనైనాం(ఖ)
ఉపస్థితకలాపాశేరాకాంక్షాయాం చెపాద్రిపతెవ ॥ ఏవం చ తత్ర భ్రాష్టమెద్వైతత్ర ● ప్పరాణాసపస్థితెవకహేతు
తి లాఘవం ॥ మతాంత్రకెతుతత్పదజ్ఞానసవతత్త్వదార్థస్యైవపస్థితిహేతుత్వకల్పనే హేతుత్వమదృష్టకల్పనాగౌరవ ౩
తి ॥ అత్రావయః ॥ అసాధుపదేనార్థప్రత్యయం యాభావాత్సాధుపదజ్ఞానమపి శాబ్దబోధే హేతుః । సాధుత్వం చానేక
దివృత్తిప్రమాప్రయోజకధర్మప్రతిపాదకత్వం ॥ తేన భ్రాషాశబ్దేష్వనాదిశక్త్యభావాత్ప్రతీత్యభావేన ● లక్షణయా అ
సంభవాత్ ॥ సాధుత్వం ॥ లాక్షణికగంగాపదేవ శక్తిః ॥ అథ ధుసంకేతితదిక్కాదిపదేషు పాణినిసంకేతితపద్మాదే ●
ష్వభ్రాదిపదేషు చ ॥ పితాంరాపసుంతయా(దితివిధినాపుత్రత్వనామత్వా పాదినావాస్యతావాగుదన్త ఇతి విధినావా
తరనామత్వాపాదినా చ అనాదివృత్తిప్రమాసంభవాత్సాధుత్వంవ్యతిప్రమెరర్థస్య ● తాన్నయుక్తత్వమసాధుత్వం ॥ తథ
స్యథా ॥ భ్రాషాశబ్దానాం ప్రంతెనాగప్రమంతెనాః కరరపాటవశక్త్యభ్రమాభావయుపపత్తె శక్త్యభావాదేవ వ్యత్వం తే
ఓ స్వయం సంభవాత్ అనవృత్తిప్రమెతి సాధుత్వం ● నానాకస్య పాణినింయసంకేతవిరహా విశిష్టత్వం సాధుత్వం ॥ పాణిని
నాసంకేతితానాం సాధుత్వవిష్టమెవేతాన్నతాం ॥ తం స్వపదేహాత్రరం విశక్త్యనసువృత్తిప్రసంగాత కుంభ్రాదిశబ్దానాం ●
మభ్రంశత్వాపత్తేః తత్వమితి కేచిత్ ॥ అదృష్టకరతావచ్ఛేదకతెనావారకర్గభివ్యజ్యమానజాతివిశేష ఏవ సాధుత్వమిత్య
పి కశ్చిత్ ॥ తదుక్తం అపభ్రంశానాంరాదియదాస్యుదయం తెనాగ్నతానాచకేంయాపవం జన్మనాసాజాతిః కాపవ

తెనకశ శక్తిగ్రహహేతుతా॥ కింతు వాక్యశేషాత్తేవ లోపమానాత్॥౨॥ వం యథా యుక్షదుశ్చెక్షసంభిక్షణం చగ్రు ... త్రపసం త్రరం అ
శితాపూపకరం వతతస్సాఖం స్వపరాసుదవింతి పదవాక్యెన శక్తిగ్రహః॥ వ్యవహారశ్చ ప్రయోజకవృద్ధప్రయో
జ్యవృద్ధవ్యవహారః॥ తథా హి ప్రయోజకేనా ఘటమానయేత్యుక్తే ప్రయోజ్యవృద్ధప్రవృత్తిం దృష్ట్వా పార్శ్వస్థో బా
లః ప్రయోజ్యవృద్ధస్య తజ్జ్ఞానం జ్ఞాత్వా చేష్టయైవ హేతుతావచ్ఛేదకధర్మం శక్తిం పరికల్ప్య ఆవాపోద్వా
పాభ్యాం తత్ర ఘటపదస్య తత్ర తత్రార్థే శక్తిమవధారయతి॥ తదనంతరం ఘటమానయ గామానయ ఘటం నయేత్యాదివాక్యజ్ఞానాద
నయతావిశేషప్రసిద్ధపదసాన్నిధ్యాద్యుక్తం గం శక్తిమవధారయతీతి దిక్॥ లక్షణాగౌణీపరవృత్తిః॥ తత్ర
సాదృశ్యాతిరిక్తేన సంబంధేనార్థోపస్థితిర్లక్షణా॥ సాదృశ్యరూపసంబంధేనార్థోపస్థితిర్గౌణీతి
౨ తత్ర వృత్తిరుపస్థితిహేతుత్వే సాపస్థితిరూపపదార్థసుత్పత్తేః॥ అతః స్వశక్యసంబంధత్వం లక్షణాత్వం పదస్య ఘటత్వం
ప్రయోజకత్వసంబంధేన॥ యథా గంగాయాం ఘోషః [illegible] ఇత్యాదౌ గంగాపదశక్యప్రవాహసంబంధతీరే లక్షణా
తదన్వాయకారణతావచ్ఛేదకగంగాసంయుక్తతీరే ఘోష ఇత్యన్వయబోధానుభవాత్॥ ఏవం సింహో దేవదత్త ఇత్యత్రాపి వ
సంపరాసంబంధేన సింహసంబంధీ దేవదత్త ఇతి బోధే లక్షణైవ అభిధేయానభిధానాత్ ఇత్యస్సానవ్యభిధేయసంబంధత్వే
న యత్ర ప్రకారః॥ తత్ర వృత్తిలక్షణే తవర్యం॥ యదా తు సింహశబ్దాయసజాతీయక్రౌర్యవత్త్వేన దేవదత్తప్రతీతి
స్తదా గౌణీ తీరత్వమాత్రప్రకారకబోధకత్వం శక్యేన బోధ్యమితి వాచ్యం॥ యది తీరే పదశక్తిరవితి సంబంధపదత్వేన
తాదృశతీరోపస్థాపనే తత్తద్గ్రహణం స్వసంబంధిగంగాసంబంధీతి బోధాదజహల్లక్షణాపత్తిః॥ శక్యలక్ష్యస్థలే చ యస్య సనక్తి

మైన

40 త్రిలక్షణాకవనతరగతభాసత్వయా గౌరవాత్|తేన లాక్షణికశబ్దస్య భావత్వం|అత ఏవ యత్ర సప్తార్థాన్ లాక్షణికానీ
తదానశక్యసంబంధేన|గగనాదయం·శ్రోత్రాదిజ్ఞానసాధుయత్రాచిత్ర పదస్య వాచ్యార్థయోః సంబంధ ఇతి సంప్రదాయః
వస్తుతస్తు త్రిషు పదజ్ఞానేన [illegible] షు పదజ్ఞానేన స్మారితపదజ్ఞానేనైవ·తత్ర శాబ్దబోధే పద
జ్ఞానస్యైవ హేతుత్వం|పదజ్ఞానస్య పదార్థోపస్థితిద్వారా [illegible] భావేన భావాత్·తేన లాక్షణిక
స్యాపి ప్రామాణికత్వం యుక్తమితి దిక్|శక్తపదజ్ఞానేన హేతుత్వముక్తం·తత్ర కేయం·శక్తిరితి తత్రాహ అస్మాద్
పదాదయమర్థో బోద్ధవ్య ఇతీశ్వరసంకేతః శక్తిః·తత్ర ప్రతీతనరాప్యశక్తత్వం|ఇదం చ లక్షణాయామాశయుతా
ధునికసంకేతితే శబ్దే నాస్తి శక్తిః|సా చ శబ్దార్థయోః సంబంధ ఇతి యావత్ కార్యే శక్తిరితి ప్రాచాం మతవిశేషః|ప్ర
దాహార్థ·తత్ర ఇతీశ్వరేచ్ఛా·నవ్యాః|ఇచ్ఛామాత్రం సంకేత ఇతి వర్ణయంతి||సా చ ప్రతిపదం జ్ఞానాద్ అవగమితి సహకారి జ్ఞా
నవిషయత్వం|తద్యథా ఘటపదస్య|ఘటాది ఘటత్వాదిర్వా శక్తిః·ఏవం లాక్షణికార్థస్యాపి శక్తిరేవ|అత ఏవ నవ్యా నవార్థే వాచ
కా ఇత్యాహ·శక్తిగ్రహస్తు వ్యాకరణాదినా|తదుక్తం·శక్తిగ్రహం వ్యాకరణోపమానకోశాప్తవాక్యాద్వ్యవహా
రతశ్చ వాక్యస్య శేషాద్వివృతేర్వదంతి సాన్నిధ్యతః సిద్ధపదస్య వృద్ధాః||అనుమానోపమానే శబ్దా ఏవ శక్తిగ్రా
హకాః·వ్యవహారప్రసిద్ధిః సామర్థ్యాదికం వ్యాకరణాదినా అనుమానం·ప్రాగేవ·వ్యాకరణం వాక్యశేషః కోశః
శబ్దాంతరం ప్రాగేవ ఇతి వ్యాసః·వ్యాకరణతత్వబోధినీ·తత్ర కార్యతత్వవాచకా శక్తిగ్రహాః·తద్యథా ఘటపదమితి
రూపః|శక్తిగ్రహః||కోశాద్వైరియం·నానార్థః·అత్ర నానార్థేషు మోక్షుటపదనామ్నాం·ఇత్యాదినా·అత్రాపి అత్రవాక్య

శైవ

తథాపి గౌణ ఘుఝాతత్వం। తదా శబ్దయుబోధేర్థరాబంయు ప్రతియోగి శక్యపదజన్యా స్వ శక్తి హేతుతాం గిరా శవత శక్యపదాం
త్రరా బెవతరా శబ్దయూం సుభవసన్నంబంధ తత్రతావత॥ సమవాలాన్యాశిరస్మ తత్తు న బోధః॥ ౨౮౦దిక॥ అథ తేయం గౌణ శావసౌ
దర్శనరూప శక్య సంబంధో గౌణీ తత్ర లక్షణా। తగ్ర ౨౮౮ తినైయూ యింరాః॥ తెబి త్ర లక్షణా గౌణ రాంతెరాగ ఇవిత్త్ర
పత్రిత్వం గౌ గౌత్వం। సింహో దేవదత్త ఇత్యత్ర సింహపదలక్షిత సింహగత క్రౌర్యశౌర్యాది సంబంధ నిమిత్తా అవత్ర
పత్రి రిత్యాహుః॥ తత్ర॥ సింహనిష్ఠ క్రౌర్యాదీనాం దేవదత్తే అసంభవాత్ ప్రసిద్ధార్థతావగీరవ ప్రసిద్ధ గుణావ
చిత్వం తత్త్వం। సింహపదే ప్రసిద్ధార్థ సింహగతానాం దేవదత్తే క్రౌర్యాది శక్త్యావచ్ఛేది॥ సాహాశ్చేరనా
చము జహత్స్వార్థలక్షణాయో పపద్యత ఇతిచేన్న। విశేష సముదాయ వాచి ఇత్యవశేష ప్రవృత్తి గౌణీ సింహశబ్దా
జాతిమాత్ర వాచకః కింతు జాతివ్యక్త్యాకృతి క్రౌర్యాది గుణసముదాయ వాచకః॥ అత్ర ద్వారా శక్తః సింహాది శబ్దః
దేవదత్తపద సామానాధి[illegible]కరణ్య సుప్రవత్త్రః। ఏవం చ సముదాయ వృత్తిః ఏకదేశవృత్తి గౌణీ లక్షణా దేవదత్తే
తత్సాక్షాత్ తాదృశ యుక్త్యా వాంఛిత గౌ తత్ జన్య సంభవాత్॥ అతో పితార్థ వృత్తిత్వం గౌణత్వం సింహో దేవదత్త
ఇత్యుక్తౌ క్త్వా సింహదర్శనే దేవదత్తే అతో ప్రవాక్యం ప్రయుంక్తే బోద్ధా చ తద్ధి ప్రతిపద్యతే। అతో పశ్చాదుపయోగ్య
బోధనం॥ అత ఏవ శుక్తిరజతే గౌణత్వం॥ ఏవం చ అలంకారికాణాం చంద్రోముఖమిత్యాదౌ అత్రైవాపేరా గౌణాత్మా
దః। పరంత్వరోపః అలంకారశాస్త్రాభిశేష జన్యతావత (జ్ఞా త్రుటిత అవార్థ ఛవ తేతదా రోప స్వరాశారారోప
జన్యతేవా స్వార్థ వాచ్య భావాదిత్వ పరిరక్ష అరోప సపురు హా భావే తదసంభవాత్। కిం బహునా ఉక్తం భవసిద్ధాంత్ర ఇత్యా
వావసు భూం తపూర్వతయా రోపా సంభవాత్ గౌణావ్యుత్పత్తిః॥ అథ తత్ర విశకంత ప్రసిద్ధిమూలాంయు అరాశా

కావ్య ప్ర	ఖవయ	౮౩

యథాత్వేకస్య బహులక్షణాంగీకారాదితి సంప్రదాయః॥ వస్తుతో గంగాపదాత్ త్రిరత్వప్రకారకబోధః। తీరత్వాది
ప్రకారకతాదృశోపస్థితవిశేషణతాసంబంధేన గంగాపదస్య శక్తస్య సమానాధికరణగంగాసంబంధేన హేతుత్వకల్పనయా
సంశయాదావాపత్తిరితి చింత్యమిత్యం॥ శక్యలక్షణాద్ దేవార్థాద్ బహుతాత్పర్యార్థాద్ బహుతాత్పర్యార్థే వాచ్యార్థవిశేషణకమభవయుక్తేన
ప్రయోజకా బహుతాత్పర్యార్థం చ యథాయుక్తం ప్రతిశయో తావదత్ర శక్యార్థస్య స్వీక్రియా యత్ర ఇయ
మత్రోపాదానలక్షణా వ్యాఖ్యాతా॥ స్వార్థప్రకాశికాఖవయ ప్రయోజికా బహుతాత్పర్యార్థే గంగాయాం ఘో
షే తాత్పర్యాదాబోధః లక్షితలక్షణాయా అపేక్షితత్రాంతభావః॥ స్వవాచ్యపదఘటితతారభవయుఘటితపదవా
చ్యత్వరూపసంబంధస్యైవ దిశాసారివ దెలక్షితలక్షణాత్వాపత్తేరితి విశేషపదేన ప్రత్యుక్తపదం లక్షయతి శక్యావచ్ఛేద
తా ఇతి సాక్షాత్॥ విశేషపదో త్రిరవిభక్తార్థస్యాన్వయోపపత్తిం తద్విశిష్టాం తాత్పర్యాదాబహుర జహల్లక్షణా
చ తత్వతియె తవెదాంత్రిః॥ లక్షణతావచ్ఛేదకేన లక్షణావిప్రాంప్రః గోత్వవిశిష్ట శాస్త్రే గోత్వవిశిష్టశక్తిగ్రహ
స్య హేతుత్వత॥ తద్విశిష్టశాస్త్రే తద్విశిష్టశక్తిజ్ఞానస్య హేతుతయా॥ తత్రాపి లక్షణాయుక్తేతి నవాస్తి॥ లక్ష
ణయా శంకాబద్ధాన్వయానుపపత్తిః కుతాత్పర్యానుపపత్తిం వెదెతదసంభవాత్॥ యష్టీః ప్రవేశయ
తావదాత్ప్రవేశనపదస్య భోజనప్రయోజప్రవేశనపరత్వగ్రహకరణవయస్యోపపత్తిరితి॥ వస్తుతో న హి తాన్వ
యానుపపత్తిజ్ఞానం ముఖ్యార్థబోధప్రతిబంధకం లక్షణాదబోధాకారకణాత్ ... గంగాదేస్తీరపదస్య
తిసైరతరస్య వత్తిరితి ప్రాంచః॥ గంగాదరాత్రిరానుపస్థితా తత్రవిభక్త్యర్థాన్వయోన్వసాన్తమత్తే॥ అత్రోపస్థాపకత్వ.	ఖప ౮౧

ప్ర

ణాభయుకత్వం యౌగికత్వం॥ సముదాయశక్త్యావయవశక్త్యైకార్థప్రత్యాయకత్వం యోగరూఢత్వం
తత్రైవ భిన్నార్థప్రత్యాయకత్వం యౌగికరూఢత్వం॥ యథా ఘటః చిత్రగుః పంకజం మండప ఇత్యాదిశబ్దేషు వ
ఘటకతావత్త్వపదత్వయోర్భయప్రకారకోపస్థితేరారూఢికత్వాత్॥ అవధా పంకజపదాత్ ఖకారిబోధోపి సా
స్యాత్॥ అతో యోగరూఢిః॥ అవ శక్తిత్రికైవితి॥ పంకజాదిపదానాం యౌగికత్వమేవ పంకజపదాదవయ
తవ వశక్త్యా పద్మవిశేష్యకపంకజనికర్తృత్వప్రకారకబోధే పద్మత్వప్రకారకబోధాభావాత్॥ తథైవం పంకజపదా
త్కుముదశైవాలాదివిశేష్యకపంకజనికర్తృత్వప్రకారకబోధాపత్తిరితి వాచ్యం పూర్వతరప్రయోగత్వప్రకా
రకజ్ఞానసత్త్వేన ఉభయథాన్వయబోధహేతుత్వాంగీకారాత్॥ యద్వా పంకజనికర్తృత్వనిష్ఠప్రకారతానిరూపి
తవిశేష్యతాసంబంధేన పంకజపదావయవశక్తిజ్ఞానజన్యశాబ్దబోధం ప్రతి సమవాయసంబంధేన పద్మ
మసన ప్రత్యమాత్రవృత్తివిషయతా తాదాత్మ్యమాత్రవృత్తివిషయతాసంబంధేన జ్ఞానస్యైవ వా హేతుతాంగీకారా
న్నోక్తాతిప్రసంగో న వా భూతభావిపద్మబోధానుపపత్తిరితి నవరాః॥ క్వచిత్కుముదాదౌ ప్రయో
గస్తు లాక్షణికః॥ యదపి యోగరూఢం గీరాదిపదం తం లక్షణాతులాపి శక్తతావచ్ఛేదకానుప్రవిష్టధర్మే
ణాలక్షణాలక్షణయా తదనుప్రవిష్టధర్మేణ లక్షణా లక్షితాయాః సోపాఖ్యవం తత్తేనరూపేణ నియమాత్రస్య
సంకోచకారాను పీఠభవం యౌగికరూఢమితి ... దౌ పదం॥ యోగరూఢాద్భిన్నార్థప్రత్యాయకత్వాత్॥

౮

శ్లో

ధికరణాత్వరూపసంసర్గస్యతదోపేనాధికరణవృత్త్యా ద్వావత్కరూ ॥ పుష్పం ఖపుష్పపదార్థస్యసంసర్గస్యతత్తా
నాత్మకతయోపేనాసిద్ధాంతే గగనాతేతదుపన్యస్తేఽపి తదాత్మకతయోపితసంసర్గార్థస్యవృత్తితయా ఖపుష్పే ఖపుష్పశబ్దస్యగగ
నావృత్తిః॥ అతోగగనావృత్తిరుక్తిరతకేతి ॥ సర్వశబ్దసంబంధిగుణాసజాతీయగుణావద్వృత్తిత్వం గగనత్వం
శబ్దసంబద్ధత్వం కార్యవృత్తిత్వసమవేతత్వాదిః ఏవం సింహేషు నావక ఇత్యాదిరీత్యా శబ్దసింహతేవాచ్యార్థస్యసమవేత
త్వం యాదిసజాతీయగుణాప్రకారకేషు నావకాదివిశేషణకేశాస్త్రే సింహపదజన్యగుణావదుపస్థితేవాపి
తుత్వం తత్రసింహపదైక్రార్థసంబంధిజ్ఞానాదపరసంబంధి స్మరణమితిరీత్యా సింహగుణాతసజాతీయగు
ణగుణలక్షణాయోపస్థితిః ఏవంచేత్యాపాదగాతమాగిన్నరీత్యానవాదగిన్నశబ్దాయోపాయాంగానాః ఏవంచ
పుష్పం సిద్ధాంత ఇత్యాదౌ ఖపుష్పసమాసార్థస్యఅతకత్వసవసిద్ధాంతేసంబంధాజ్ఞానతా॥ పుష్పం స్వాసిత్వ
త్రతు శాస్త్రపరము సువాదః॥ అతః సర్వశబ్దసంబంధిగుణాసజాతీయగుణావదుపస్థితిహేతువృత్తిగ్గానీతి సి
ద్ధం ఏవంవిధగగనాత్వం గగనేచశబ్దార్థత్వాద్గాభావేనవేదాప్రామాణ్యపత్తితిశోపలతవయుజ్యమానః త్రి
త్రైర ఇత్యాదౌ యుజ్యమానప్రస్తరంతోయా గగనగుణాత్వరూపగుణాయోగెయుజ్యమానపరం ప్రస్తరగానాం అతో
జగనాఖలక్షణాతో గగనే॥ అపాదిరిష్యతేచ తదిమిత్రా ఇతత్పుద్గ్నే ఇతి॥ తత్ప్రపదంచతు విధం॥ యాథం యాగికం
యోగరూఢం యోగికరూఢంచ పదమునాయుశక్త్యావయవార్థప్రతిపాదకత్వం రూఢత్వం అవయవశక్త్యావయవార్థప్ర

శ్చూంలుపూంగాంతిరాంశవిసగాఃరాంపాచకతాంకతుభూంధాతుర్మెలకాంశసుబాంధునపట్టాపక్షరాప్యశాశ్వప్ర
పాంవంలుకత్వంౖఅశిశిరాంపాచకత్తుకల్పదైఅశిశాంశాంతథుపక్షాపకత్వకల్పద్దిగాశవాంతమావకశరాంభైఠక్షరం పత్య
ణాపుకసుగవర్వాప్రౖఅవశ్చాబుుషభిపాంవృషభిపాంవ్యష్టభ్యాఇరాప్యశాంవప్వనతశిశరశనతశన్నశసెదైవశ్రాప్త్ర
త్రాంవపత్రెఃౖఅతఃశ్రూంయుపూంశకుపూంవిఃవిశిక్షాంవశకవాంచకాంకతుధాతాప్యధునపక్షాపకాంఇతివశాస్త
టఃౖఏవంపాంశరపాంశయిరాంపూంతఇరాచక్షాపరాంఠశవిభాంగాభూంపాంత్తుసనబిదంశసనత్రువనపాంచకత్వ
కసన్నబితశశరాంతాప్యశిరాంచకత్వమితిశియుంతుపుశకనతాప్యతసంపూరాస్సైనవకశరాంపాప్యదిఇశ్శకపాంశిపాం
బితెతివథస్సాభిఃౖఏవంకవత్రైమాంశత్రైకమితాప్యదాపాంక్ష్వఅంశవిభాంగాభాంపాంఠిరాంశత్తుపితఅకుపూంవికసవగతు
కపాంచకసన్నాత్రసత్తుపూంసాంభాంపాంధాప్యకస్సైనవవిశ్వష్టాక్షికత్రెఠిపాంపుస్సాపఃౖకబ్బివిధఃౖకత్త్వంశపాంత్వనస్సాప
అఖంశపాంకవస్సాశత్తుౖఅశిపాంనదివిద్ధాౖఅశశరూంవశాంఠపాంకనస్సాభిఃౖకవాంశరూంవశంతపాంకనస్సాభిఃపుత
ధాపిఃౖతశాంవిష్టాంచెతాప్యదిపాంక్షెవఘుఅక్షాంక్షాదిసపూంకవతత్రెంతుస్వాంశతపద్యాత్యాంసాంపంవగవశరాంపప్రా
సానత్యాశగవెవ్రతిశసనశాంప్లఘుసిథఃఔతిపాంకనసనశక్తెఃకల్బనతిననపాంకవస్సాభిఃౖసాంబాక్షాత్రెఠపా
కుఃౖఅశవశశక్రెపాంఠికుతెఅత్వయిపూంశశక్త్రవతపాంఠత్రాయూంశరాస్త్యఘాంపఇతిపాంకవఇపాంశ్వశిరుపాం
వనవహింతపూంవక్షెనాపచశవగపాంపాంచల్పవతిౖయుచాప్యపూంశవెరాప్యనశాంవశవిభ్రాంగాంకగాంయుపాంతపూంత్రుయాం
త్తశపాంకనసనసంచెపాంతనపాంఠకత్వశకత్తనెంకక్తిదూంవస్సాభిఃౖతదాపశాంరూపఃశాంశపాంత్వస్సాభిఃౖఅసా

యోగాపేక్షంయోయోఢః ప్రాథమమప్యేతదివధయు మేవ।అతఏవ తదర్థకారాదివాక్యేన సాకాంక్షకాపదపంయో(యు
తంశ్చయోవశాత్వంతరగ్రహణాత్మేవ సిద్ధాంత ఇష్యత ఇతిదిక్।।ఏక్రమో పరజన్యే సంసర్గాత్మో వాక్యార్థో(ద్వివిధః।।
వైరయూర్ధ సంసర్గరూపప్రకారాజ్ఞః పురుష ఇత్యాదావరాజసంబంధిపురుష ఇతి బోధాదితివిధ।।సర్వత్ర సంబంధవివ
క్షార్థః।।ఏకరూపాపౌదా సవప్రాథమంమేర్గా సాఖావాత।।అపోవా సవాప్రసిద్ధేష్వః।అతః సంసర్గ
43 వవాక్యార్థః సపక్షుటపూర్వంమేతావద్యాఘుటసర్వకత్వాబాదిరూపవిశేషణావిశిష్టవిశేషణమేవ వాక్యార్థ ఇతా
మాయూర్యః।తత్సవవిశిష్టరూపవాక్యార్థస్సపక్షాకంచతుర్విధం।ప్రావక్త్రైవకేవాక్యార్థః।సుకారకవిశేషితావిధిప్రు
త్రాతమూర్ధవాభావశాకాయుశాత్రుంయుమితివాత్యర్రాతవిశిష్టా సవప్రైశిష్ట్యరూపంమెకంవిశేషణవిశేషణం
వప్రవిశేషణంత్రతయిత్వపశంతథాంలకందవాపురుష ఇతి ఏకవిశిష్టేఅపరవైశిష్ట్యమితిత్రయతియుంకంచిద
వత్రః కుంఠకత్వ।ఏకత్రద్వయమితిచతుర్థం।యథాదండీకుండలదేవదత్త ఇతిచతుర్విధోపివాక్యార్థో వాక్యస్య
శక్త్యేతిప్రైంయమాచకరాః।।కాయూర్వీదతాభిధానాంగకారకేణకాయూర్వీయంయురూపేణ వాక్యార్థేశక్తిరితిగు
రవః।।ఇతరాన్వితాభిధానాంగకారకేణోవ్యయంయురూపేవాక్యార్థేశక్తిరితివేదాంతినః।ప్రైయాకరణానాం వాక్యస్ఫోటార్థ
విశేషణ ఇతికంయోస్తు విశేషణాభావ ఇష్టః।।సంసర్గముఖ్యవాక్యార్థః ప్రాక్రమితిగౌతమీయాః
వాక్యార్థలక్షణేతిసిద్ధాంతః।తత్రవైయాకరణాకర్తావత్వవదిష్వయంయాతపధూంవరావః సమూహితాన్యదే

కత్తిష్ఠా ళితా ద్యశకృతి భాం కుశాం కదాక్రా సప్ర ద్యత్రోకాం యుక్తాజ్ఞా కస్నబిం తుత్వషశే కాతాత్ర్యనతాంజ్ఞా
కవత్ కుపూంయు కాంయుక్తాజ్ఞా కహిం తుత్వకుపధాంయుర్పిత్యనాత్సతి త్యత్వం త్రికత దత్క శక్తిం విశాస్త్ర ప
పక్షత ంయూ కాంయూ కవయోంమ కుఝా విక్షం శక్తిం పుపధా రంయుతి కాంయు కంబాం పుంవ తెవితి ంయు
త్రికాంయుక్తాచకపదా భావనత్ర కవాకావ కుర్వెంద్దూ విజ్ఞా రంయుక్త తాకి కవాక్యనత్వలక్షణాంయు
కంతుసాధరాపకాంయుత్ కృత్వతాధకత్యమితాన్నహాయుః॥ విరాత్త్రికస్యః॥ ఇతరా కితి శక్తిః త్రిపేకరాయుర్
కితెత్వాహి॥ శ్రుయో జకవాక్యత్రవర్కం త్రరంగారాకహుకాం కయుకాకం త్రరంగారాయుపత్వాకాక్యనన్న
శక్తిమపధాంయుజ్ఞా ప్రాదాత్పాభావంగపాది పధ సనగారాతావకా శక్తిమపధారయు సాక్షిద్వపుత్తిగర్
హితాకవంయుం తి శక్తిసుత్వవ్యాకన్న కయుశా కివత్తంర శక్తిపురధారయుతి॥ విత్తం హాకరంత్తె శక్తిరత్వాహాః
త్రింయుం ంతిరాస్తు॥ నవంఖివాన్యహాతినా హాతానకుర్వెంతా ర్ఇతి శంబూకం యుకవిశిష్టసంసగా జ్ఞానాదికాక్యర
శుప్రాంవి జ్ఞాకనహింతుతావలృతి [illegible] లాన్నువాంత్రాతృత్వం పరశబ్దవర్తి విషయుత్వం కిం తుశబ్ద
కనప్రతీతివిషయుత్వం తికవృత్తానవిషయుతాన కవంయు సన శాబ్దతెవ్యపపత్తి రిత్యాహాహుః॥ సిద్ధాంతస్తువాక్య
సన [illegible] వాక్యానత్వే లక్షణాకచ శక్యాభావాత్తత్వం లక్షణైవాచ్యం॥ యోంత్ర సంబంధస్త్రైవ లక్షణాత్యాత్మ
యుహాకయోత్తావదిహాకిన్నవహాకయుకసాపూకనయోర్పి తద్విశేషయో ఇనలక్షణం॥ విశాఖుపపత్తేః కథా
షుపాకంయుకశాపూర్వం వాక్యార్థః। జ్ఞాకైభాప్రవృత్తికాం సహూకప్రకారత్వసహూకవిశేషత్వకహింతుపాం

భా ప్ర

శ్ర

సం శ్రౌత

తువుస్వాదవిశేషవిషయకేచ్ఛాప్రవృత్త్యనుపపత్తేః॥ అతద్విశేషరూపాకారాన్తర్భావేనలాఘవాత్తత్ప్రయుక్తమిల
మిత్యప్యవిశిష్యతే తత్రదుఃఖాభావాదికరణే॥ అవలోకనస్యేచ్ఛాజాతం ముఖ్యేష్టానాంతదిష్టాపిప్రసక్తి
అనిష్టత్వనిశ్చయం తతో ముఖ్యేష్టేతివ్యాప్యం ఇచ్ఛాకల్పతాం విశేషః॥ అథప్రవర్తకజ్ఞానం విభాగయతి
ఇష్టసాధనత్వప్రతిబన్ధకీభూతం॥ కృతిసాధ్యత్వేష్టసాధనత్వబలవదనిష్టాననుబన్ధిత్వజ్ఞానానాం ప్రవృత్తిహే
తుత్వస్య స్వప్రతిపాదితత్వం॥ అత్ర గురవః॥ సువిశేషణావత్తాప్రతిసంధానజన్యకార్యతాజ్ఞానస్యైవ ప్రవర్త
కత్వాద్వారా ప్రవృత్తిహేతుత్వేష్టసాధనత్వబలవదనిష్టాననుబన్ధిత్వజ్ఞానయోరభిమతయోః హేతు
హేతుమద్భావప్రయుక్తలాఘవాత్॥ తథాహి కార్యతాజ్ఞానం ద్వివిధం॥ ముఖ్యం గౌణం చ॥ స్వకృతిసాధ్యత్వ
విషయం ముఖ్యం॥ ముఖ్యేతరవిషయం గౌణం॥ తత్రాద్యం పరామర్శరూపతయాగౌణా
గౌణమితి॥ స్వప్రవృత్తిం ప్రతిహేతుః॥ ద్వితీయం తు ఇష్టసాధనతాబలవదనిష్టాననుబన్ధిత్వజ్ఞానజన్యం
తచ్చ కార్యతాద్వారా ప్రవృత్తిం ప్రతిహేతుః॥ ఇత్యేవం సువిశేషణావత్తాప్రతిసంధానజన్యత్వం॥ స్వం ఇచ్ఛాయా
జనః॥ తద్విశేషణానాం కామనాఫలసాధనతయా తద్విషయత్వేష్టసాధనత్వబలవదనిష్టాను
బన్ధిత్వజ్ఞానం సంబన్ధ అవిశేషభ్రమాత్ ప్రవృత్తిః॥ విధసంప్రయుక్తమనర్థకభ్రమాత్ సంబన్ధేచ్ఛాభావాత్ ప్రవ
ర్తకత్వాభావః॥ కార్యతాజ్ఞానేవిశేషభ్రమాత్ప్రవృత్త్యనుపపత్తేః॥ తదాభావేనతాభావః॥ కార్యతాజ్ఞానా
త్ప్రవృత్త్యుపపత్తిః॥ ఏతేనభావికార్యతాజ్ఞానతత్ప్రసక్తేఃప్రవృత్త్యనుపపత్తిరస్తు॥ కేచిత్తు ఇష్టసాధనత్వం

ము ఖ్య

45

౭౧

దివదివ్యదన్నవనాఽతైవసంవాన్నవతరకతివశ●విశిష్టగావనవపనపాస్తం॥ తావవరాంయతాంకవవతత్త్వతెదుదియా
దనదాంకాంవురాంతదాంతత్వస్యతిరితిరివాన్నవాన్నవతరకదాన్న సంభవాత్ప్ర। తమోపలక్షణాయయాంకత్వదాపరిచెం
ద్వాదతమోఽన్యస్సిద్ధిః। సుగస్తాఽపుకలోపలక్షితసన్నవాసంభం ఏవాన్న వరకాది గాంర్తత్వ తవపుస్థితత్వా దావరిచెం
సుగస్తాఽక్షస్త్వస్యత్వంగనదాంతాబ్యాఖ్యాతిగురువుతస్యగపం। అత్రకాసున్నసాంక్షస్తైవపి తత్వాయుః
వాంస్యతోంజ్ఞాన్యస్య యాంతకాంపున్న సాంక్షస్తైవస్య జ్ఞానయువనాంస్త్యవయుక్తం॥ యుక్త్యకాపున్న సాంక్షస్తైవపి తత్వ జ్ఞానం
క్షస్తవ్యత్రమాంతేస్యతోంజ్ఞాన స్వయాం ఉపన్నత కాపున్నసాంక్షస్తాబ్యగస్యహితాం సంసగస్య తైవవతోఽగన్త
దపక్షితత్వక్షమి వాపూర్వప్రాప్తతాసిద్ధిరితి। తత్రత్వక్షతేయోగ్యతాం● విశిష్టజ్ఞానస్యైవ శాస్త్రతోఽధీనం
● తుతాంపదస్యక్షాబాధతాఽనపత్తేః॥ విశేషతాక్షవశస్యాస్యతోఽపి స్యతోంజ్ఞానసవిశేష్యోస్యప్రాగస్యామ
గస్యత్వితిస్యతోంజ్ఞానత్వతోఽగన్తాస్యావిశేష్యత్వతో పునరాస్ప్రతిపక్షవిరహోసౌ సత్వా●
రితిపరాస్తం॥ అథయప్రయోజకత్వంహి అవిరతవృత్తితేవస్యగ్రహీతత్వం ధర్మయుక్తస్యాయుత్వం తదా తన్న। ప్రస
తత్రయోగ్యతాత్వం। కింతు విశిష్టస్యతయోక్తస్యతోఽబ్న త్వత్వేప ప్రయోజకతయా తస్యవిశిష్టస్యతాప్తేః
ఇష్టాపత్త్యపుపితత్వితివసత్త్వం। కింతు తత్ప్రయోజకత్వం తస్మాన్నక్తస్యతో జనకతావచ్ఛేదకగుర్వితి తత్రాప్యగః॥ అ త
వచ్ఛిత్తియోజకత్వరూపకత్వత్వదాన్యగః। సంతిసమవాయిత్వరూపకత్వత్వం ధలభావిత్వరూపం పంబాధికారిత్వం స
దాతుకాంయాం మితిసంతయో విశిష్టస్య వాసిత్ర్యాగమోక్తం। వస్తువస్త్వక్షతేస్యధాపావత్వ భావాదాన్నగోపుత్వ

ప్ర

పరాఙ్ముఖరాపూర్వస్యజ్ఞానంవిశాదు[illegible]జ్ఞేయంయుతావత్॥తత్రాధంవరాగేశంయెరాబ్యాసంతరూసంఘవాభుతాంయుఽ
తావస్వయుఇతి॥అథశుచిసంధ్యావతుపాహితేతావక్షాశతేవంతుథిత్తసాధ్యస్తవజ్ఞానంవిశాపిశుబింశయెరాజ్ఞ
తంసంధ్యావంతస్విషయుకంతాయుఽఖితియెరాథస్రథస్వగస్తాముశంతెరాజ్ఞస్తెరాశయూగరాంయుఽఇతియెరాథః
సావదితిచిస్వప్రకృతత్రాముసావిశిష్టస్నశయెరాజ్ఞతెస్వశతన్నవిధిత్రరావిశేషాత్స్వరాముమెరాపలక్షరావుస్తేస్వ
త్మసూత్రమెత్రాపలక్షనంశయెరాజ్ఞనంతాముసాథస్తాలింగస్కారాంయుస్తాజ్ఞాస్వప్రవర్తస్తెత్రస్వరాతిప్రసం
ఇతిరాచ్యం॥తథాస్వగస్త్రాముఇత్యస్నత్రైకలానపత్రెః॥స్త్రాముసాంయురాంపలక్షరాతెస్వశతనఇవత్రైరాథస్
రాంయుస్తాజ్ఞాసాశ్చః॥రాముసానపిప్రవృత్తాన్పత్రెః॥క్షష్టసంబం[illegible]త్రివరూసాభూపాత॥అప్రవృత్తాన్పత్రెః॥
స్వభాశతన్నవిధితేః॥ప్రకృతస్వగస్త్రాముపధసముఖ్యానహరా[illegible]థమ్మాన్వివిశేషః॥విశేషరాత్మహింవిశిష్టస్నస్వ
ప్రంతెరాజ్ఞస్త్రాంయుస్తాజ్ఞాస్వతత్వయూపశంతెరాజ్ఞనత్వసాస్వయెతతాత్రావరావిషయుసాథస్తత్వస్వంతెరా
గస్నతాతాత॥స్వగస్త్రాముపత్రైకవాక్యతాశవాక్యప్రత్తిత్వసుపపత్తాన్రాంచసుపూర్వస్త్రాముసావిశిష్టాస్వంతి
విక్షనతి॥అతఏవప్రధాస్విధాత్రేరాపూర్వాస్త్రాంక్షాస్శతన్నవిధారాగ్నయూవిధారవుతెదంతాయుస్వితియె
క్షత్యయూవశంతెరాజ్ఞనత్రేవరాముసాంయూః॥విశేషణాతయూః॥ప్రయెరాజ్ఞకతవంతామిమెరాజ్ఞస్
తమితివిశిష్టప్రయెరాజ్ఞనత్వంసంబంధత్వంచకర్తృత్వాదిస్థిభ్యాన్॥యెరాధిత్రూపలక్షరాథంయూస్వనగతాన్సక్షతి
తరప్రాథముకశయెరాజ్ఞాన్స్వంతెవివిశేషణాతయెంవత్రిసిద్ధేః॥ఎతేస్వరాజ్ఞాసావరాజ్ఞనత్రాముఇతాన్వరారాజ్ఞాతాన

యితం॥ ప్రాగపూర్వస్య సుపత్తితాన అసంభవే తద్వాస॰॥ కాయస్య వ్యవచ్ఛేదకవచితా యిత్యర్థాంశసంభవా
త॥ కాన్షా తాన్షధర్మత్వస్య శబ్దబోధ్యత్వం తు యోగేనైతాదృశ సన యోగన వాక్యే క్రైవ ఉపస్థితేస్తత్రంబో
తె గన [redacted] తాం॰ తరా పెక్షణత్వ స్వర్గకామా వైరా యస్థైతాన దివాకన [redacted] శ్రవణే స్వర్గసాధనం॰ స్వా యిం [redacted] కా
యుస్యం॰ సంభవతి స్వర్గకామపదే యయుయోగః॰ యాగస్వర్గ యిా తదుపపత్తిబ్జ్ఞా నారపూర్వం॰ వాచ్యః॥ సిద్ధవత్తత్వసు
పపత్తిజ్ఞానవైవ యోగన రాజ్ఞానమితరైవ విజైవఫలకే నాకార్వకత్వం॰ సాధ్య [redacted] హేతి నావయుప్రదిపః॥ ప్రవృత్తి
జనక శాస్త్రబోధకృతస్తు శబ్దబోధజన స్వర్గకామ వింతుం॰ యాగవిషయ [redacted] తం॰ స్వర్గసాధక॰ స్వాపికార్యత్వ
వైశిష్ట్యబోధబోధః॰ స్వర్గకామవై॰ శబ్దబోధజనత్వం॰ సంసర్గతయా ప్రకారతయా చ భాసతే శబ్దబోధజనస్వర్గ
కామిత్వం యాగః॥ కాయస్య ఇతి ద్వితీయః॥ అత్ర దా అతం ద్రియస్య సన అఫలస్య స్వతం త్రకస్య త్వన సాధనతయా
యాగకర్తి సాధన స్య యాగే కాంయుత్వాత్తయా బోధంవినా నుపపత్తేః॥ శబ్దబోధ [redacted] జన స్వర్గకామపుస శబ్దబోధజన
క స్వర్గసాధకత్వే జ్ఞాయస్య కాంతేర్యాగానుకూలకృతిమా శబ్దవాన్వారవాని తివా తత్ర తియం॥ అత్ర దా
పూర్వప్రతీతత్వ తేరాత్రం యం॰వినానుపపత్తేః॥ అపూర్వత వాచక వావపార నావసాన స్య సవకత్తకాం॰ శతాపృత్తు [redacted] ధనా॰ కా
తపదేనాపస్థాపేన అత్ర యస్య బోధస్యయ నూం ప్రతత్వయం॰వినానుపపత్తేశ్చ సుకామోం యాగజన్య ఫలభాగితి వక్తు గి
ర్మర్యబోధః॥ అత్ర దా అధికారిణః॰ కర్తృత్వానుపపత్తేః॰ వ తత్సుతిసాధ్యాయాగః॰ అహో వక్తవ్య అధికారితేతి పంచ
స ఇతి వేత్ర విపరణాకారస్య॥ అధవోధత్రంయువైవ వస్త్రకం॰ తావతేవప్రవృత్తిసిద్ధేరితాన్వహా॥ శిబంధకారస్య॥ అర్థబో
ధన్వతైరాత్రర॰ అవాం॰ స్వర్గకామః॰ కర్తాబోధాకా వేతి బోధా త్రువృత్తిప్రయాంహ॥ ౦ దైయారాయికాస్వర్గే వ త్సాధ
తకత్వసాధనత్వ బలవదనిష్టాననుబంధి త్వజ్ఞానామనన్తరం భూతేతి నా చకాం వ తేషాం రజ్జునకేతకవి

47

తిసాధన॥ఇతిజ్ఞానంకృతిసాధనసనసాధ్యత్వేతిరేకంవిధేయేతి॥ఏవంచైవాగమతాం ఏవంచైవాగమతాం తస్మాదిష్టాభ్యుపాయ
రవశ్యాపత్తేః ఇష్టసాధనత్వంచ రూపంచైవాగమతా ఇష్టంచ ఇంచైవాగమతాం తస్మాదిష్టేతిచేత్॥ఇష్టసాధనత్వసవంచైవాగమ
తారూపస్వర్గసాధనత్వంయద్యోగ్యతాం తస్మాదిష్టాయ్యుపాయ ఇష్టజనకత్వరూపాస్వర్గసాధనత్వపరాభావనత్వా
త్వదోషయాగే అర్థంచైవంచైవాగమతాం త్వసాధనశక్తేరావత॥ఏవంవిధిరిత్య [illegible] త్వ ఇనన ఇవంచైవాగమతాం తథా
దిష్టాం యాం విధిరిత్యర్థత్వే ఇష్టసాధనత్వంచైవాగమ్యనహారకాత్వస్యాన్నహారకాంచైవాగమజలత్వసన్నతేచైవాగమతాం
త్॥తథాహి స్వర్గాదిమాత్రే నహారకాదన్నసంభవాత్॥ఏవంవిధిరిత్యర.తథాఅహారకాంచైవాగమ్యనహారకాత్వంజ్ఞతేచైవాగమ
జలత్వంచైవాగమతాం తథా స్వర్గాదివాక్యసన్నసంచైవం తాదృశ్యం ఇతి జ్ఞానేశూరనసనయాగాదినఇవంయు సంభవాత్
గర్భాదౌ ఇయంచైవాజనత్వం క్రియాయాం కామ్యనిషేధసత్వే జ్ఞాయంవహం ఇత్యంచైవాగమతా।ఇత్యేతుశ్రౌచాదిమ
త్వచైవచైవాగమతేతిచేత్॥అథాపూర్వరూపతాంచైవాపి ఇయంచైవాజానఇవంయు సంభవః అపూర్వస్యప్రాగసు
పస్థితానత్రకామ్యనసాధనత్వం ఏవంచైవాగమతాజ్ఞానసంభవాదితి చేన్న॥విశిష్టాన్నపూర్వత్వాంచైవతామ్యనసాధనత్వ
ఇస్సంభవే ఇయంచైవాజ్ఞానఇవంయు సంభవాత్॥జేవకేతేరవృత్తిసాధనతం త్వంజ్ఞానజాదరే త్వపిరామాశయుచవత్జ్ఞా నాత్
సాసంభవేపిరాయుత్వేరసమాప్రకారకత్వేచైవాగమతాధిచైవా ఇంచైవాజానఇవంయుహేతుత్వాత్॥అపూర్వ
లాభస్తుచైవాగమతాపలాతయాగజ్ఞరసంరాయుర్స్థాయిప్రకృతత్వకామ్యనసాధనమితనత్ర అపూర్వస్తైవవిషయ
తావత్యాగజ్ఞరనసతాయాః త్రరసావత్తాసాక్ష॥ఇవేకసాధనాత్వాసధకరావ్యశయుచైవాగమతారూపం చేత్

ఇచ్ఛాదిశిక్షప్రవర్తకత్వప్రకారకజ్ఞానం హేతుః। తత్ప్రాయత్నం పూం ప్రవర్తకం యుత విధివిధ్యనూం ప్రవర్తకం యతి
తాన్వకారకం ప్రవర్తకం చ ప్రవర్త్యయితి తే ప్రవర్త్యను సూం లిహాచ పారవిశేషః। సవతితస్య స్వరాం గాం దరాజ్ఞాదిః వే
దివస్య రభావాత్। అత ఏవ శవతెదసాభిధానాదయతః స్వర్ణిత శక్త సరంవతెతో అతా౽కం తద్ధాచరాజ్ఞాజ్ఞాదిజ్ఞ
కాం దృధా ప్రవృత్తిం తధావిధైరభిధాజ్ఞానాదిభిస్సైవలి జాఘ్నః॥ శసాచశబ్దాశ్రితత్వాత్ శక్తేశ్శక్తిః శక్త
వాన పరత్వాత్ శబ్ద... భావి రైతువచనతే। భావకాతెవపదస్వరాన్ పారూవాచకత్వాదభివిధాయాన్ తాత్ప
భావనాపి వాన పారవశేఖత్రయం కాన అభిధాతావ్యదిజ్ఞానాదస్య వృత్తిషు ప్రవర్తనాతెవ దైవ అభిధాజ్ఞ
౽ప్రవృత్తి హేతుః తే తజ్ఞానం తథా సావత్కిం చ అభిధాయాం ఉపేతరతెదరూపకత్వ శక్తిత్వే తతస్వం వ్య
వ్యతసంభవత్వైతి చేన్న ప్రవర్తకత్వవిశిష్టైవిత్వాపరితస్య శక్తి... రారాత్త్విపతత్ జ్ఞానాత్ తైవ వ్యవృత్తిం త
థాహి స్త్రకహాకార్యం రుదం త్రం సపశ్చాం రం వూరయ స్త్రకదాకార్థం ప్రవృత్తిజనకం జ్ఞానం జ్ఞానసుం స్వతిం
దదకస్యాభిప్రాయరూపప్రవర్తకానుమానతెవరమాత్యం పరిశేషాత్ద్ధితి ప్రతిసంధత్తె తరత్చ ప్రతిమాజకవ్య
వదక్రశ్రవిగాజకన ప్రతిమాజనకస్య వ్యప్రవృత్తిం దృష్ట్వాతస్వతరావర్తనం ప్రవర్తకాజ్ఞానకరుకువింకెహాత్త
తత స్త్రస్యకిం హేతురితిజిజ్ఞాసాయాం వాకన తెవతర్థావధారయతి తతః అవాపొందావ్యపొంభ్యాన వివృత్తి
శక్తిగ్రహణమితి తదుక్తం। అభిధాం భావనామాహురన్యామేవ లిఙాదయః। అర్థాత్మభావనా త్వన్యా సర్వాఖ్యాన
తస్య గోచర ఇతి। అర్థాత్మత్వం అర్థవిషయత్వం అర్థాశ్రితత్వం వా తథా హార్థశిక్షతాద్యర్థభావనాపల

48

విహారం॥ అన్వయాభావం ప్రయుంక్తే లోకాదావపి చక్షుస్తత్ర॥ ఏవం చ ప్రవృత్తిజనకవిజ్ఞానకాం విశిగను నా విరహితాత్ర తంత్వ
పి శక్తిః॥ పుష్టవత్ప్రత్యయగవరత్వప్రతిబోధకత్వాభావే శక్తిః॥ శక్తిగ్రహంతు లాయుగపద్బోధః॥ అన్వయం తు ప్రతిపత్తుం ప్రా
త్యర్థ॥ అతః ప్రతీతయ ఇత్యాహ తాః॥ అత్ర దమపదీయం॥ కృతిసాధనత్వం విధివాచ్యం తత్ర యాగాదుత్కూలత్వాన
మాన స్వం విత్వం తెల్పతంయాంయాగే కృతిసాధనత్వస్యాపి భావాత్॥ ఏవమిష్టసాధనత్వమపి వాచ్యం తత్ర పియాగ
సాధనసాధనభావతయోద్దేశ్యత్వభావాత్ అనన్వయభవనవర్త్తాత్ స్వాత్ తత్ర స్వర్గకామస్య బోధార్థం శక్తిరలుకం ఇష్టసాధన
త్వ సాధనతా శరూపిత సాధనత్వాజ్ఞానేనైవ ప్రవృత్తత్వాదితి వాచ్యం॥ స్వర్గకామపదే తత్ర భావి షష్ఠ్యస్య బోధా
ంయాగేతత్సాధనత్వబోధద్వైతేష్టసాధనస్యాపి బోధాత్॥ స్వర్గో ఇష్టం యాగో వా సాధనమితి బోధే స్వర్గ
కామపదార్థబోధాభావే తైవతదావశ్యజనకప్రవృత్త్యభావాపత్తేః ఏవం బలవదనిష్టాననుబంధిత్వమపి వాచ్యం
అన్యథా తైవ తదిష్టసాధనత్వాత్ వాకృయంయాంయా సొరిరూపాంశ్యాప్రవృత్తిః స్యాం తదింయుకరు [illegible] పాధికత్వాభావచా
త్వే నైవ బలవదనిష్టానుబంధిత్వస్య లాభాత్॥ కించ ఇష్టసాధనత్వే కృతిసాధనత్వే బలవదనిష్టానుబంధిత్వే చ విష్టాయాం
ష్ఠయాం యాగాదుకూలకృతివాన్ స్వర్గకామ ఇతి బోధేఽశాబ్దానాదన్వయః కృతేః విశేషణతయా ప్రకారతయోపస్థానే
రూపాన్నపత్తిరితి దిక్॥ అత్రాభిధీయతే॥ అతిశ్రైవ బలవదిష్టాప్రవర్తకస్వరూపం విధ్యర్థః ప్రధానప్రవృత్తిజనకస్య భావి
నాపదార్థిసాధకత్వాదాన్వయామిష్టసాధనత్వాదివిధేః తాత్పర్యం॥ అం॥ దానరాజగవాదిః రాజాజ్ఞా ప్రేరణాదివిధిః ఆదిష్టే తత్
పరాజ్ఞానాం ప్రవర్త్తకం తుతత్తనుభవాత్ తేషాం చ ప్రవృత్తాప్రత్యేకరూపేణ గోహంతుతః ఏవమిహాపి రాత్॥ గారీవాప్రకంతు

కసవంచిదు వైరాథః॥ప్రవర్తకాని షడ్యుక్తరితాని కానికెపాం బాంచిదిత్యపేక్షాయాముక్తం తదేవాహ (త్రయ ఇత్యాది క్షేపయా
కపేతః ప్రత్యాపత్తి తాకత[ ]వసాన్తదుక్తం విధినా భావనోఽభ్యుత్థాన సంగతిత్రైపూర్వ(వివేచనాత్ ఇతి ప్రవర్త
కాత్వవిధర్మధర్మః పిత్రుయాగ తవింశాస్త్రార్థత్వత్వ విధర్మధర్మ ఇత్యేన తత్త్వం తేవిశేషః॥అర్థ(భావనాయాః ఇష్టశాస్త్రార్థత్వం
ప్రియాగతవింశత్వశాస్త్రార్థత్వం విశాకేతానక్షిప్ప్రియశాస్త్రార్థత్వధర్మపిరి ప్రవృత్తి కార్యోపపత్తిరిత్యత్ర దాహ్యాన్తమా
పత్తిత్వాదర్థభావనాః కేనకథమిత్యం శత్రుణోపేక్షమాణః కవింశత్తం కుంయాం(దితానతాంత్ర్యాయాం యాగసన్న
కత్వేశతం తరణాత్వకార్థన్నతంతరాంయాగేనా స్వర్గాభివంచెవదితానతాంత్ర్యాంయాం స్వర్గ(కామపదం సమపితం
అసిద్ధతయాకార్థం [ ] కాపేక్షం స్వర్గ(మేవార్థ(భావనా భావనత్వేకనిష్కర్షేతి శ్రుతివ్యతానహింపదార్థ(భూంత
స్య స్వర్గ(కామన భావనత్వము ఖ్యమాం కం విశేషణభ్రాంతివిశేషణే స్వర్గే(పయు(వస్వతితథా బయాగేకస్య
గ్యం భావయేదితి ఫలితం॥యాగకరణకాకకం విత్యుక్తా ప్రవృత్తిః ప్రవర్తకాని షడ్యు ఇతి వైరాథః తదర్థః॥యత్ర
కసమఖ్యవాప్యాతాదిపత్తితం ఫలం తత్ర క్రతకరాదికాం తేషామస్య భావే అర్థ(వాదేకవిధికాపేక్షాం తకాన్న ప్ప్రభా
వవిశలి కాన్నయోకఫలవిశేషః కల్పనతెంయుదాచ్చన స్వపురుషప్రవృత్తిరూపభావకాకపృథ్వయోగ్యయాగ స్త్ర
కతరాం తథాపి ఫలసిద్ధికభావనాంయాం విశేషాంతరాంత్వకరణాత్వేనాపహారః ఇతి పత్తిశాస్త్రేశే ప్రవృత్తక
కవకత్వతి విషంయు త్వమేవార్థకరణాత్వంద తోయాకన్యథకం త్రైక్తితాన ద్రాలాకెపిహితత్త్వం వకరత్వం కేశైవసాన్వతి
కంవిషంయుశాకస్యః స్వర్గకార్థకఇవనర్థకఇవనదేవఅత్రయాగకరణాకవివిశిష్టేల కన్నసారి ప్రాంప్రః వస్తుతః కరణా

ధ్వా(?) చింత్రా

త్వత్తన్నకుకూలత్వేనైకాంతికత్వాదినాం మాన్యతత్వావచ్ఛిన్నశక్త్యానవేతనావేత[illegible]కత్వసాంధారణ్యే కత్వశక్తిః ద్వివిధా
పిభావనాశ్రయమతః కమ్రేకరణేతికర్తవ్యతారూపాంశత్రయమనాంశా. త్రిత్వత్రితయమశాంశాం. తత్త్వమేవైతం భంగం
సుగతం. భావనాపదప్రవృత్తినిమిత్తం. తత్ర శబ్దభావనాయాః అంశత్రయమపూర్వం విశేషోర్ధ్వంశ్రేవ శబ్దభావ
నాభావానతతసాన్యః పురుషప్రవృత్తిః. సంబంధబోధః. కరణాంతరీయం ప్రతిభాచనాం. గతంతేషాం పదయుక్తే
ఆశ్రయత్వేన తజ్జ్ఞానాదివిధాయకం స్వవర్తితః. స్వశక్త్యా వశ్యం వాచ్యం. తత్ర భావనా భావః. వాచ్య పాలి జ్ఞానపదే
శవాచ్యపాలజనకత్వం స్వరూపవాచ్యపాలే భాతి వాచ్యం. (పరస్పర తదిగాం దానస్వరూపస్వం దాయిత్వ శబ్దస్తావ
త్తదాపదిజపదేనాపి ప్రవర్తనసుకూతే నస్వరూపవాచ్యపాలేవశ్యం జనకీయమితి వాచ్యపాలసవాచ్యపాలాతే
క్షాయమాచకస్వరూపాపాదితి వాచ్యపాలఖిజ్ఞాసేనేతి వాచ్యపాలినాః. స్వరూపవాచ్యపాలాం చ పరేపి వాచ్యపాలా విజ్ఞా
యమానకస్వరూపత్తేః పరస్వరూపసేనేతి శబ్దే చేన్న కదావరా ప్రవృత్తి హేతువాచ్య ఏ (సిద్ధసాధనం ప్రాగదితి శబ్దశ్రవణ
సిద్ధమర్థం స్వరూపస్థితి కేయమితి వాచకంజ్ఞాయమానం భావనమాహ భావ్యా చేతి అర్థభావనైవ శబ్దభావనాభావ
భావేన తదర్థః. కైతాన కాంక్షాయమాంకరణమాహ సంబంధబోధ ఇతి. అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ స్వర్గకామ ఇతి సంకేతగ్రహానంత
త్ర హాకారి తత్త్వమితానాంశయం. సంకేతగ్రహదాయవ్యధుకపదానాం తత్ర దేవతాయాం చ స్వప్రవర్తనాతాదివిశేషైః
సనేః. ఏవం కర్మకరణాం జ్ఞానాంత ప్రవర్తి వ్యాపారమాత్రే తు స్వధాచతదన్యథా ప్రవర్తనామాత్రే జ్ఞానేపి కరణం ప్రవృత్తి
ఆదితి చేత్. సత్యం సగణాతేషాం [illegible] ఇతి తత్ర సామానాధికరణ్యం [illegible] అర్థభావనా శబ్దభావనయోః

49

౨౧

ప్రాప్తాపత్వం తత్ర ప్రాప్తం। పక్షే ప్రాప్తస్యాప్రాప్తాంశపరిపూరకో నియమవిధిః। యథా వ్రీహీనవహ-
న్తీతి వ్రీహీణాం పురోడాశద్వారా యాగసాధనత్వస్య తుషవిమోకసాధనీభూతావఘాతనఖవిదళనాదిత-
ర్వతంత్రయోరవఘాతస్య పక్షప్రాప్తత్వాత్। నఖస్మిన్ప్రత్ధాననియమప్రాప్తత్వాత్ సాంగత్వయుక్తైవ నియమః ప్రాంగే నియ-
తప్రాప్తస్యప్రధానస్య నియమసంబంధస్య నవతరనివృత్తిఫలకో విధిః పరిసంఖ్యావిధిః। యథా గ్నహంతెవధిపంఙ
క్తభాగాదియుక్తేతి। ఇమామగృహ్ణన్రశనామృతస్యేత్యశ్వాభిధానీమాదత్త ఇతి చ। అత్రాతిదేశేనాశ్వభాగ
తదితరాంగయోగ్యహంతెవధిం తెవమంత్రచమంత్రవింగేనభశగదస్యరశనాదాన సంబంధత్వేన నియత ప్రాప్త
యోస్తత్ర తదితరనివృత్తిఫలకత్వాత్। నవిర్గానమార్తిపాతిదేశవిం। గానపిత్రప్రవృత్తికతయా ప్రాప్తావఘాతాది
ప్రాపకత్వేన అపూర్వవిధిరితి వాచ్యం। విధానేవలాంయా। విధిమాత్రస్యాపూర్వవిధిత్వే పిష్టలత్వం। నియమాదివ
వదేశాత్ నియమపి నియమపరిసంఖ్యావిధ్యోర్నియతనివృత్తిఫలకత్వ తస్యైవ కార్యకారావిశానప్యనముల్యతయా
చ్చేదోనకత్వాదితి వాచ్యం। అప్రాప్తాంశప్రాప్తేర్వివిధియా। తస్మాత్ నియతం యా। నస్యోపప్తితత్వనలాఘువేన చ ఫలత్వం
సంభవేత్। నియమాపత్తితి తాకాంక్షాయాం। అనిష్పాదిన్యాసంవృత్తేః ఫలత్వాయోగాత్। మంత్రవిధాతు నియమస్యఫల
త్వాసంభవేనేతరనివృత్తిరేవఫలత్వమితి। నస్వేవమపి అపూర్వవిధిలక్షణం అగ్నిహోత్రం జుహోతీత్యాదావ్యాప్తం। అగ్ని
హోత్రాగ్నిహోత్రహోమకృతేరాసంబంధవిధ్యో। నాపాప్తం। తదా విధినాపి షయోగ్రామహ్నిహోత్రనయనాయాముత్తి
౩౮ విధిప్రాప్తత్వాచ్చేత్। వెతా। నైశసంబంధేనైవ ప్రాప్తివిశేషాభావాత్। తథాపి తదుపత్తేనైతివిధానవాప్తేః। తత్ర
కాంస్యకాష్ఠాదిసంబంధినా దేశతశ్చ నియమప్రాప్తేః। న తథాపి తచ్ఛేదవ్యవహారాపుత్రరవిరోధసహాయకల్పితస్యచక్షేణతిష్ఠ

51

త్వం యాగస్య సంబంధో వా కాన్వధ్రేతంవక్ష్యమాణోదిష్టో వా మాదెపత్రాపేదేరే అరవంతో భావః ఇత్యం చకథం విశేషణయాగో
స్వర్గో భావ్య ఇతి ప్రతిపత్తవ్యం తేన ఇత్రాపూర్వేకర్తవ్యేతి సంబంధేనేతి తతః కథమపూర్వే యాగేన కర్తవ్యమిత్యపూ
ర్వం భావయేదిత్యాకాంక్షాయాం సమిధో యజతీత్యాదివాక్యవిహితాః ప్రయాజాదయ ఇతికర్తవ్యతయా జ్ఞాతముపూర్వప్రయుక్తమిత్యతః ప్ర
కారాపేక్షాయాం సమిధో యజతీత్యాదివాక్యైర్విహితవిశేషాపేక్షైః సాధికారవాక్యస్థతయా ఇతికర్తవ్యతాంశపూరణం సప్రా
వన [illegible] ప్రయాజాదిభావనోపేతాం పూర్వాం సాధయతీత్యవగతి ప్రయాజాదీనాం తదర్థేనేసమస్తవ్యోపస్థా
ప్యతాంశత్వం కల్పతే తదయం భట్టమతే ప్రయోజకత్వం। స్వర్గకామో యజేత స్వర్గఫలికాం ప్రయాజ
ద్యాదీతికర్తవ్యతాకాం భావయేదిత్యర్థభావనాయాంశం విధిరేవ శక్తిగ్రాహకత్వేనాస్త్యర్థవాదోపకృతా ప్రవర్తయేదితి
శబ్దభావనాయామర్థః। శక్తికల్పనే లక్షణాదిరూపపత్తేర్తత్రార్థీభావనాయాముక్త ప్రవర్తనావిషయ ఇత్యే
కప్రత్యయోపాత్తత్వా [illegible] దేవ ఆర్థభావనాయాం తథ్యపేక్షితభావనావిశేషః ఇతి భట్టసిద్ధాంతవిధిః ప్రవర్త
నా తదుపరక్త [illegible] తద్విశిష్టార్థభావనావిశిష్టశబ్దార్థః। అర్థభావనాత్రితయాత్మకశబ్దభావ
నాయా అర్థవాదైః ప్రాశస్త్యాభిధానద్వారేణ తత్త్వ ప్రవర్తనార్థత్వం వర్తనోపకారకత్వేన ప్రవర్తనాయా
ముపకారకత్వేనాన్వయః। శబ్దభావనాయామర్థవాదానాం ప్రశస్త్య ఇతి। అధిగతవివేకః। తత్ర విధిస్త్రి
విధః। అపూర్వవిధిర్నియమవిధిః పరిసంఖ్యావిధిశ్చ। విధిరత్యంతమప్రాప్తౌ నియమః పాక్షికే సతి తత్ర చాన్య
త్ర చ ప్రాప్తౌ పరిసంఖ్యేతి గీయతే। అత్యంతాప్రాప్తవిషయకో విధిరపూర్వవిధిః। యథా వ్రీహీన్ప్రోక్షతీతి। అత్ర

ఫలాశ్రవణాగాం । అశ్రుతస్వవిరోధిప్రాప్తిప్రయుక్తస్యాప్రాప్తత్వం । శబ్దాంతరోపాకృతావిధిః । నియమః అప్రవృ
త్తిం ప్రతి శ్రవణాం । తత్ప్రయోజనమేవ మాన్యవఘాతస్య అశ్రుత స్వవిరోధిశాఖాదిఫలప్రాప్తిప్రయుక్త
అవఘాతాప్రాప్తత్వం । అపూర్వకత్వాత్ ॥ యథా వ్రీహీన్ హవ్యం గవహన్తి ప్రయాజశేషేణ హవీంష్యభిఘారయేత్ ఇత్యుక్తం యథా
యమపురోడాశం ప్రతి యవేతి నియమేన అత్రదోషా శవిషంయన్తో ; ప్రాక్షితత్వేనతి తన్త్రక్రమతః మన్త్రేణేతి విధ్వా
రక్షం తత్ప్రస్తూయమానేన । మాలయతి తత్త్రదాతిప్రాప్తిః । తదావఘాతముప్రాప్తా । అపూర్వాఫలశేతి । ఆవ
మపి సనే స్యైర్వరశే ప్రయాగమాసాదితి విధేరప్రాప్త స్వర్గాదిఫలాంశభూరాఫలతత్త్వాదతిప్రాప్తిప్రాప్తి ఫలయు
స్వవిరోధిప్రాప్తిప్రయుక్తత్వం । అప్రాప్తవిశేషణం । స్వర్గాదిఫలాప్రాప్తేః । ప్రాపకప్రమాణాభావప్రయుక్తత్వే
విరోధిప్రాప్తిప్రయుక్తత్వాభావాత్ । ఏవమపి పశుః షడశేయం । తరసా(మా)యోఘ్ఫలాప్రాప్తేః । ప్రాపకప్రమా
భావప్రయుక్తత్వేన కామయతి । ఇతి విధౌ నదృః । తత్ర తిరోహిత స్వపశుదృష్టాప్రత్యక్షత్రశిరోధిక్యైర్యాపాదా
ప్రాప్తిప్రయుక్తస్యాప్రాప్తిపూర్వకాఫలకత్వాదివాప్తి వాదరయాకశ్రుతత్వా స్వవిరోధిప్రాప్తివిశేషణం । అత్ర
ప్రాప్తిప్రయుక్తస్యాప్రాప్తిపూర్వకాఫలకత్వాపార్యాదీనాప్తిః । శరహరణాగమ్యః । సమవత్సాత్రా ఇత్యాన్నపూరవమాన్నపూరయతి శి
విరోధిప్రాప్తేః శిష్టాశితత్వ కాశఖిదాన్యప్తిః । శరహరణాగమ్యః సమవత్తంతాగ్ర ఇత్యావధూరవమాపూరయతి విశే
యమేవాన్యప్తిః । అత్రపక్షప్రాప్తభావా విధిదానం తత్సాపూర్వకవిధిత్వేఽపావత్త్రేః । తతశ్చ నియమాపూర్వస్య
యముపాదాయశవతావత్త్రత్వప్రాధాన్యాత్ నియమాపక్షకల్పనావశ్యం భావే నియమాపూర్వస్య హరణాదిగత
యమపూర్వస్య కత్వాభావాత్ । ఏవమపి సమర్థమంత్రవినియోగేషు
మంత్రస్య శరతావభేదేన ... తాన్నియమాపూర్వస్య

త్త

వ

భాట్ట

చింతా

స్వనియమేనాంగానాం త్రిఃపరిసంఖ్యానవాగాశవాత్ ॥ ఉపపాదితం చా[illegible]ద ప్రామాణికస్యాపి చయస్య స్వవాక్యే
ప్రకృతిభూతజ్యోతిష్టోమాంగత్వవినియోగాత్తద్వదంగత్వం తస్య చ యాగాశ్రితగుణానాం ప్రాప్తిః ॥ ఫలవిధి ఇత్యేవ ॥
చోదకేన సంబంధిత్వే విధివిషయత్వేనేతి చ తత్ప్రాప్తిః ఫలకామవిధిరపూర్వవిధిరితి లక్షణం ద్వాదశాహికే
గానాముయుక్తస్య కామవిధానం వర్గతత్రైంద్రవాయవాగ్రం ప్రథమమహ్నః ప్రతి అథ శుక్రాగ్రమితి విధానం వాక్యైః తథా
తర[illegible]చమసత్వసత్త్వే ఐంద్రవాయవాగ్రత్వాదిప్రాప్తేః సత్త్వాత్ కైమిత్రికత్వమేవ కదాచిదపి కర్తా వామదేవ్య
సవతిత తత్ప్రాప్తిఫలకత్వేనాపూర్వవిధితావత[illegible]యతి తాం చిత్సంబంధిత్వేనయ స్వక స్వచిరప్రాప్త స్వ[illegible]ప్రాప్తి
ప్రాపకో సా విధిరపూర్వవిధిరితి వా[illegible] ॥ అపఘాతరయమ స్యాపి వికృతావుపదేశప్రాప్తిఫలకత్వేనాతివ్యాప్తేః
తావద్ధర్మాతామను గ్రహావత వాచన స్యైవ నామపాం శుంయాజమితునపాం శుయాజే కాలవిధా అప్రాప్త స్వర్గ సంబం
ధప్రాప్తిఫలకే అవ్యాప్తేశ్చ ॥ తత్రోద్దేశ్యత్వేన సంబంధిత్వేనయుత్వేన చ తత్ప్రాప్తి ధ్యేయా ॥ చ భావాత్ ॥ అపరాగి చ కహేతు
విధిసంరంశప ఇతి తదేవ అహవనీయే జుహోతీతి విధ్యాగాహా పత్యాన్యాపయు పచనాధికరణాకరతుః సంభావ్యతేహే
మాం త్ర రత్వతర[illegible]ంగత్వవాన్యవతాన[illegible]ప్రాప్తాగ్ని హోత్ర హోమాభ్యాసానాం అప్రాప్తఫలసంబంధగ్రాహకఫలకత్వాత్
కచవిధేయసంబంధిత్వేనయత్వం చ తత్ప్రాప్తి ఫలకత్వం చ లక్షణీయం ద్రైశ్వదేవే స్యాగ్రహాణీవపేత ॥ గ్రామకామ ఇతి విధా
సంకథానమాత్రానాం మాంసకహోమ కామాదివాదికగ్రామ ఫలసంబంధవాన పత్రాన్యాంగత్వ సిద్ధి ఫలకే వ్యాప్తేః ద
శపూర్ణమాసౌ భ్యాం స్వర్గకామో యజేతేతి విధాన[illegible]ప్రాప్తిరితి చేత్ ॥ అప్రాప్తిత్వచరణోః ॥ ఉద్దేశ్యవిధేయా

సముచ్చితత్వేతి ప్రాప్తివిశేషణం । కిం ఫలవత్త్వం । తేనాంగత్వపూర్వాణాం ప్రాప్తిమిత్యత్ర సముచ్చితత్వప్రాప్తిః । సత్త్వపూర్వాదిషు భ్రంశా-
గత్వపూర్వాణాం ప్రాప్తిః । యద్యప్యేకత్వప్రయోగసంబంధిత్వేన ప్రాప్తిరస్తీతి విభావ్యతే తథాప్యన్యపరిసంఖ్యావి-
ధిరితి నాతివ్యాప్తిస్సంభావనాపి । తేన సర్వం ప్రయాజేన పరిసంఖ్యేతి సంప్రియమాణాయ సహోత్రాణాం ప్రయాజేనాపియః ।
ఆగ్నేయాగ్రహణాభ్యాం తత్ర విధిషు అతివ్యాప్తిస్సంభావనాపరాస్తా సర్వత్ర్యంశానాం స్వస్వభాగసంబంధితయా
ప్రాప్తిసత్త్వేఽపి తత్ర సముచ్చితత్వసంభవాత్ । సకలంకయామవిధివాక్యత్వర్థే చేన్నేతి । తర్హి దర్శపూర్ణమాసత్రం ।
ఖ్యాతేతి తత్కరణాం ప్రవృత్తిఫలకత్వాదతివ్యాప్తిర్వారణాయాంగసంయోగితాసంబంధీతి ప్రవృత్తివిశేషణాం । అ-
కరణాం ప్రవృత్తికరణాత్వరూపాంగసంయోగితాసంబంధీ తద్భావాత్ । అత ఏవాభావాభావస్య భావరూపత్వం
న । తథాపి తత్త్వార్థే దీక్షితో న దదాతి నజుహోతి న పచతీత్యాదిష్వతివ్యాప్తిః । దీక్షిత సపత్ర త్వర్థావురుషా-
ర్థయోర్విధానాం సముచ్చితత్వప్రాప్తిసత్త్వేఽపి తత్స్వరూపం నిషేధేన ప్రవృత్తిఫలకత్వాత్ । అత ఏతత్ । నిషేధేషు విధిత్వా-
భావాద్విధిపదేన ప్రవర్తకవాక్యవ్యావృత్తిరితి చేన్న । ... దన సముచ్చితాత్మకత్వేతి నావిశేషణాత్ । ... :ప్ర-
లత్వాభావే ... ప్రాప్తిరేవ ఫలత్వే పరత్వ పన తత్త్వభిప్రాయేణోక్తత్వాత్ । కేచిత్తు అయోగాయోగ్యాయోగవాన్ప్రవృ-
త్తిఫలకో విధిరపూర్వవిధిః । అన్యతరాంగయోగవాన్ప్రవృత్తిమాత్రఫలకో నియమవిధిః । అన్యతరాంగవాన్నివృత్తిఫలకో
విధిః పరిసంఖ్యేతి లక్షణాన్యాహుః । పరే తు తాత్పర్యవిషయీభూతాప్రాప్తప్రవర్తకప్రాప్తిరపూర్వవిధిత్వం । అపూ-
ర్వవిధిత్వం । ప్రవర్తకతాత్పర్యవిషయీభూతా ... ప్రవృత్తిర్నియమవిధిత్వం పరిసంఖ్యాత్వం । తాత్పర్య-
౫౩

53

తశితాభి కపాలాదంయుత పరిధా పశుః । ఇయుంచ తేషాం విషు అపూర్వవిధిత్వం ప్రవృత్తిదిక్ ॥ పరిసంఖ్యానత్వం చ
త్రైధికప్రయోగేణా [illegible]వకేః బిత్సంబంధేకద్వంతయాఃక సంబంధశ్వవింగప్రమాణప్రకరణవిధ్యనసుపపత్తేస్తతశ్శాస
బిత్వేతత[illegible]ప్రాప్తంతయాః కపంతయాగివా సంబంధేః ఇతరే ప్రవృత్తిఫలకత్వాత్ స్తోత్రసముచ్చివానహానతవిధిత్వం వ
తత్తెచెదయుశాస్త్రభిధానేహూలంత్ర ఇతి శేషిపరిసంఖ్యానయాం శేషిత్వసంబంధేకలశాస్త్రభిధానేగద భాగ్యాదేః సాధనంతయా
వంశిత్రసంబంధిత్వే ప్రాప్తంతయాః కరేః ప్రవృత్తిఫలకత్వాత్ । ఇదాంత్రాప్రాంతయాంయా సంతిష్ఠత ఇతి శేషపరిసంఖ్యా
యాం చయుదిరథంత్రసామాసూవుః స్యాత్ ॥ ఐంద్రవాయవాగ్రాన్ గృహ్ణాతి గృహ్ణీయాదితి రియుమాణపాఠి
సంఖ్యానంయాం చ ఏవం ప్రకృతివికృతిభూతాసాంరథంత్రసామసుం రథంత్రసామసు ఐంద్రవాయవాగ్రతా
సంబంధిత్వేన ప్రాప్తరథంత్రసామసు ప్రవృత్తిఫలకత్వాత్ ॥ వాగ్యావిషంయుద్రైంద్రవాయవా ఇత్యాద్యాన్ త్రయాణాం త్రర. పరిసం
ఖ్యాయాం ॥ అత్ర హేవావసంధి అతఏవ ఉంద్యపంక్తి పావమానగాంతు త్రిభృహంత్వసు షుపబ్జికబుః పరిసంఖ్యా
యాంగాంతుత్రానదిషు తత్త్కబుక సవాంగవుస్తైన తదేవద్విత్రాః సిద్ధత్వే ప్రాప్తనభావారవాన్తరాచారయప్రవ
ధనకుప పత్త్రే ॥ అత్ర చ ఏవకారోంశ్వపరిసంఖ్యానోవాన్యప్తిః తన్యాయోదాః సంత్రరం అర్థప్రాప్తియోధీః ప్రాప్తి
సామర్థ్యేన సాపేంయు పున్నబుగివషయు త్వపరితానగః సామవిషయుత్వేకల్పేత ఇతి ఏవ మప్రాప్తపరిసంఖ్యే
తి సాంతివాన్యప్తిః ॥ చత్వారోభవంతి ఫలహాభవంతి అపూర్వవిధిషు షట్త్రింశద్వాత్రింశత్ త్రితుప్రయోగసంబం
ధితయా ప్రాప్తే షఠహాస్తేః యోగధవాం కరంమధ్యేనభం యోగధమః ప్రవృత్తిషఠహేషువిధానప్రవారగాంయు

జత్వవిధిత్రైవిధ్యం గీరారాత్|అతః పదార్థవిధ్యభావేన సంప్రహానసంగతయా తేన సత్వా పదార్థప్రాప్తస్యాం భావస్యా
పిష్ఠాహుతిరామపి ద్వ్యర్థజుహోతి తస్య [illegible] స విధ్యం గీరారాల్లింగాక్షహోమప్రాప్తిః. తేనయదుక్తముదాహ
రణాయి బిద్ధిః|తత్రాపూర్వవిధిరుత్పత్తివిధి వి|నియోగాధికారప్రయోగవిధిభేదేన చతుర్ధా|తత్ర స్వరూపబో
ధకో విధిరుత్పత్తివిధిః యథా అగ్నిహోత్రం జుహోతీతి అంగబోధకో విధిర్వినియోగవిధిః యథా దధ్నా జు
హోతీతి|ఫలసంబంధబోధకో [illegible] విధిరధికారవిధిః యథా అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ స్వర్గకామ ఇతి
సాంగానుష్ఠానబోధకో విధిః ప్రయోగవిధిః సచ ఉత్పత్త్యాదివాక్యైః ఉత్పత్తివినియోగవిధ్యుక్త పఞ్చవకత్వః
వకిమద్ధ్యం తత్తదర్థజ్ఞానం వినా తాసాం న సంభవతి కాలక్రత్వంతాం యూ. అత్వేవా లాంభా[illegible] యుత సాన్వవశ్యకతా
త అంగప్రధానవిధీనక వాక్యతాబోధక ప్రయోగవిధిః తత్ర హోమానన్తర్యం సంస్థానవిధ్యప్రాపణం విత్యర్థో
గవిధం తయా నన్తర్యవిధిః|హోమా పి విధి వివిధం యథా చైరాదక్షవిధిః||శుద్ధవిధ్యర్థవిధిః|అహోనక్రిశేషదా తద్యర్థవిధిః|
శిష్టదా తద్ధ్యర్థవిధిః|అహోనక్రిశేష విశిష్టదా తద్ధ్యర్థవిధిః|ధా తద్ధ్యో క్రిశేషా కవిధిః|ధా తద్ధ్యో క్రిశేషా క
యోః సంబంధవిధిః|యుక్తా ధా తద్ధ్యమ స్వయోః సంబంధవిధిః|ఉదాహరణం అగ్నిహోత్రం జుహో
తి|అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్ స్వర్గకామః సోమేన యజేత|దశాపవిత్రేణ గ్రహం సంమార్ష్టి|దధ్నా
జుహోతీతి యథా ఇష్టాన పశుకామో సోమేన యజేత సోమా వా సాన్నయ్యం. హా గాసమా సాన్నం. మా|అత్ర

54

విషయుతాపరావప్రవవడైశకాంతెలాగవవవడైదకవదివ్యధిత్వం.కంతుసుత్వం.విషంతుతాంయూఅపిపరావప్రవం.గికా
రాత్యుత్రత్వకప్లెవవవిధైయుశయుత్రతాత్వంయర్కంతత్రసం.కరెలాపిక్షవితెతావతాలు:(వర్తర్తెతతపైూాక్షాలవిశ్వ
పైూాక్షాప్రాప్తిషలకతావతి॥కవగ్నయెమైూాఖ్యుష్టం పైూాక్షాబిూధిదం.త్రసవదివతాశక్రవవపైూాక్షాలవి
గబలాంత్రుతి:పైూాక్షాందావరాగవడూర్ధ్వతావవగడూత్రతవివపైూాక్షాప్రాప్తిం.యుథాప్రుకరతాదీక్షాపా
తిఖ్యుకమెంతిత్రివిహింతాసంధీక్షాహుత్రిషుఅతూత్రైనప్రుంయుకైగ్నంతెంసాప్వహెంతావధిశుప్రతిసుకం.త్రిషు
ిం.గక్రవుప్రాప్తిషుఅగ్నిప్రుంయొంగెవుకఃఅతూంత్రిసుగ్నమితావధిషఋ్ళుకం.త్రిషుపత్రిధీక్షంయుతిత్రివచకక
వితి[redacted]ష్యసాప్వహంవిం.గబలాసైూాపుతావ్యరాదీక్షార్ధ్వతప్రాప్తివిం.గాపైూాపుప్రాప్తిం॥కబవాత్వంతత్రదార్ధ్వ
డశఖ్యుకెంతితిపాక్షంమెంవువిధాంయుకవివిప్రుక్రతితఃప్రాప్తత్వంకవిత్వకువాదక్రతత్రైరూపవప్రుసం.గెకఅక్ష
ాదరావతకచపాత్వవెంతారశప్రుంయాబూకంయుతిఠవదభావసవిధిశయుమిత్రిష[illegible]దీక్షయాతిఠవిధెరాక
ఖ్యకాప్వపత్రిం॥ఎతతుక్రతదీక్షాసంచంక్షాకుపపత్రావహెంసుదావ్యశక[illegible]ప్రాప్తాప్రాకృతమం.త్రబాధాపత్రిష్టు॥అస్థూపా
మం.త్రగతదావ్యదశత్వవిధిః॥హెంసుప్రాప్తిస్తుమం.త్రవింగాదెవవితస్యవాకవస్వసవకధాకశక్షాపేక్షయాంగునావిధిత్వ
సనానంయునవాచదితిచెక్షు॥రాంకిక్రప్రాప్తనకవధాకదశాంయూవెంవఅపూర్వవిధిత్వాతతాం.కిక్రప్రాప్తన్లాంచకె
ఖ్యునదంయుశరసుతవప్రాంయుశితిప్రాప్తవర్థవయుక్తత్వకత్వధ్వకెకప్రుంతెంరాం॥నాసిద్ధిః॥విధినాపైూాక్షాప్రాప్తమం.
త్రసవవిం.గెకఅగ్నిపైూాక్షాందాపుత్రకష్కపత్రిం.కచప్రుహంవెక్షానవక్షం.త్రవిం.గెకప్రాప్తిరితివాచ్యం.తకయెలాకవి

కం సఫలవ్యాపారాం సకర్మధాతూనాం సాపేక్షత్వాన్న ము: ॥ అత్ర వదంతి: ॥ ఫలమేవ ధాత్వర్థ: । పరిగణిత తన్నిష్ఠ పర
తావదే నాపయుక్తత్వాత్ విభాగాదేర్దేశసంయోగాదేర్వా ధాత్వర్థ: ॥ ౫౦ కర్మత్వం వ్యాపారజన్యఫలవత్త్వం ॥ ౫౧ దాదన్య
ము: కర్తృత్వం వ్యాపారాశ్రయత్వం సమానాధికరణ్యాత్ తేనాన్వయాత్ ప్రత్యయార్థ: సంయోగ: ఫలం సంవ
ర్తా: ధాత్వర్థ వ్యాపారశ్రయ ప్రతియోగి సంయోగత్వాద్ వ్యాపారవిశేషాద్విభక్తిపర్యాయే తద్విశేషత ఇతి ప్ర
యోగస్య వినష్టత్వాత్ ఇతి విదిష్టా అత్ర వ్యాపారశ్రయత్వ పాతే వ్యాప్తి ఇతి పాదాపృథక్కరణాత్ వ్యాప
రవిశేషణం । ప్రయోగస్యోపపత్తి ప్రయోగాపత్తి: । అత్ర దేశసంయోగరూపఫల మాత్రం వహ్నికత్వాత్
ఇతి వాచ్యం । తథాత్వే రూపకర్తాదిసంబంధవిశేషాత్ మేవ ఫలసన్నికర్షాత్ । వైరాగ్యాత్ అస్తి
ప్రయోగస్య సంబంధిసంయోగానుకూలక్రియాయా: ప్రాప్తే పి సత్వాత్ తద్వ్యాపారవత్వే పి తు న స్యాత్ ।
ఏవం చ ధనధర్మక్రియతిసాధనత్వ ఇష్టసాధనత్వాది నామపి వ్యాపార ఏవ కర్తృత్వం తేన కర్తృత్వ: ప్రతిబంధాచ్ఛకత్వ
సుకరీసాధనసమవ్యాపార: । ఏతేన ఫలమాత్రం తు గ్రామాదరకత్వాత్ సాధ్యత్వం ఫలాంతర సమానాధికరణత్వ సాధన
త్వ [illegible] క్రియావాచినష్టసాధకత్వం క్రియాసాధ్యంతరం । పాకేన సంయుక్త తత్ర ప్రకృత త్వాసుపపత్తిరిత్యాది శిక్షతదంత్రరూ
పగామిపాన । తదనుకూలవ్యాపారే ప్రకృతేర్విశేషాత్ ॥ సత్త్వే సంయోగ శతదాన్యాది తమంతరాదితో నాభిధవయం
యుక్తసంగ: ॥ స్వత్వధ్వంస రూపఫలనివృత్యాదితి దాతవ్యం యుక్తైర్ధన సరూపఫలవాంతిత్వాత్ ॥ దదాతే: పరస్వత్వ
తాంత్రరూపఫలవాంతిత్వాత్ ॥ స్వాహేత: పృష్ఠే వరూపఫల వాంతిత్వాత్ । ఏతేన సత్వధ్వంస రూపఫల [illegible] భావల

యథా గోత్రే త్రైశ్వ గార్గ్యాః సన్నయాం వాక్యాని వికల్పవిధానాత్ ॥ వికల్పతహ గార్గ్యాః సన్నయాం వాక్యాని విధా
నాదావప్రాకాశావధ్యంతయోరేకదాతి అత్ర ప్రకృతదాఖ్యా త్రైత్రైశ్వప్రకాశావధ్యంతయోః సంబంధవిధానాత్ ॥ అ
ధికం త్రింతయోర్నాను సన్యం భ్యం హ్యం యాంతి ॥ అత్ర మన్త్రావధ్యాత్వధ్వవన్వన సంబంధవిధానాదితః అత్ర ప్రకాశ ఇతి
జ్ఞేయః ॥ ధాతవశ్చ త్రైత్రై కాశన సంబంధేశు త్రైత్రై కవి శిష్టవిధిత్వేనాభిధానాత్ ప్రవిధత్వముక్తం ॥ అత్ర చపూ
ర్వాపేక్షం తయా అత్రైవాత్ర దాభ్యల్వం ప్రతన యథా గాం ప్రకృత్వన్ధా ఇవ తథాపి ధాతుత్వమనుత్పత్తి, తత్వం గా
భావం ప్రవర్తనం ॥ ఇతి శ్రీగాంగాజకృష్ణభాష్యవివృతౌ త్రాను సౌతక ద్వితీయ విధిషష్ఠ తృతీయ పాదః ॥ కసు ధాతోః
కిం వా చన విరచితే అత్ర త్రైయావకర ణి: భూవాది ధావయాం కాం దత్తుతాం విరూపం ధలం తథ శసు కూతెవానాపా
రత్ర వాచనః ॥ ఉత్పత్తిప్రాకల్పనం ॥ ఘతి శక్తిగ్రాహకత్వ ॥ భూనత్రాం యాం లుతాం నది స మ్రోపి ధాతుపాఠః ॥ వాన
పాఠశక్తిగ్రాహకేభ భూవాదంతో ధాతవ ఇతి సూత్రం ॥ తత్ప్రవా ప్రకారేషు ధాతు సంజ్ఞాం విధత్త ఇతి ధాతుపాఠాన
ర్థ వాచినాం సర్వధాతూనాం సూచక ఇతి ॥ యా ధాతోః శృగరిరూపవాన శారవివవాచన ఇతి సర్వధాతూ
నాం వానపాఠ వాచిత్వం ॥ కత్రైతం బ్జాపుం తు రం కరోతీతి ప్రంతో గాతత్తిః ఇష్టాపత్తిః అత్ర భూవాసుకూతె
వానపాశేష తె అసుకూతవ్వాశవంతో సంగజ్ఞశవత్వంతో సన్నగజ్ఞశవంతో ॥ షతి వానపాఠే ప శక్తిః ప్రతవ
యథాఽస్తు వానపాఠాత్రంయ షలాత్రంయ ఇతాన హుః ॥ కత్రుత్తు భువాదంయ ఇతి సూత్రకవత్రైకశేషాది శక్తి ష్ట
యుకం సత్తారిరూపషల వాచక భూప్రకారాగతి వాతకావా ప్రకారాత్రాదిగణాష్ఠభితాత్వం ధాతవ ఇతెనతదధ

ధికరణావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నత్వస్వాగాధావగాహ్యస్కకవుకత్వతథుంతత్తత్రచిసకవుకస్థాత్వాపత్తిః । ఏతాదృశప్రత్యక్షత్వావచ్ఛిన్న
తత్రకప్రమాణాపత్తిశ్చ అతః కదాతిపాద్యధావచ్ఛేదకత్వవిరుద్ధత్వాత్ ॥ అథైవంకదాచిత్తయుక్తావచ్ఛి
త్వం కథమాత్రమాపః ॥ విశిష్టావిశిష్టాభావం కపకవుకావకవుకత్వాతాపః ప్రతిసంబంధప్రతియోగిమానసత్వస్వత్వేనత్వావ
చ్ఛిన్నప్రతియోగికాభావత్వం స్వకవుకత్వత్వం తదవిశిష్టావిశిష్టాభావత్వాకాంక్షాయాం తత్త్వం తత్సకవుకత్వివిశిష్టాభావ
గాకవుకత్వాంశకవుకత్వవిశిష్టా సత్త్వేకసకవుకత్వస్వభావాదిః ॥ అథ వాంక్షాంతరాః శబ్దైర్విత్రస్వత్వతావచ్ఛేదకస్వ
త్వాదర్శనే తత్సకవుకత్వాస్వకవుకత్వత్త్యసంయోగాదివుపితదావచ్ఛేదే । ఏవమవిశిష్టావిశిష్టాభావవిశేషకవుకత్వంతు
గాంత్వాత్త్వంధీవకవుకత్వస్వావచ్ఛేదకత్వక్షేత్రస్వత్వాద్యనతావచ్ఛిన్నప్రయోగాదిత్వాత్ । అతః ప్రయుక్త ఏవకావ
చ్ఛేదః । ఇత్యావచ్ఛేదః ॥ అతత్త్వజ్ఞానాత్ప్రశస్తత్వాధారావగాహ్యప్రత్యక్షంత్వాదేః । తద్ధర్మావచ్ఛిన్నత్వస్వత్వాకాంక్షః
తత్త్వజ్ఞానాభావాన్ధకారావగాహిత్వాత్ ప్రతిబంధకత్వం తత్ప్రత్యక్షత్వప్రత్యయాధికరణానాం ప్రతి
ప ప్రావణ్యత్వం నామావచ్ఛేదకత్వమాత్రమేవ । పక్షత్వేనాంశే ఇతి ప్రత్యక్షాదిః ॥ ఏవం నామా
తస్యావచ్ఛేదకయాం భావకాంయాం శక్తేః । కపక్షాత్వాధికరణావచ్ఛేదకతయాధికరణత్వాదిత్యభావేనా
యాం । యాంబాభావః ॥ కపాస్త్రీభావత్వాన్ధికారత్వం । ఫలత్వేనప్రత్యేకత్వానిత్యాదేః ప్రత్యేకత్వాదేః తత్త్వావచ్ఛేదకత్వ
భావధీనానుమితిఫలకత్వేవ శక్తేః । సవానపాదాత్మత్వం ॥ తత్త్రాపేక్షకత్వాదాపపిప్రత్త్రం । త్రిభావత్వేనత్వేన వహిభావత్వా
ధిత్రయాణాం కరణత్వాత్ కరావ్యకపాలావశ్లోఘుటఅత్వాకం భావంయుక్తితదాత్మికతాత్కరణత్వాదత్వాదిత్వాత్

లక్షితదెవదత్తాద్యైశ్వర్యకద్రవ్యవర్తనాద్గౌణ ఋతుఞ్జి వాచనం॰ సం॰ కల్పితసిద్ధతరణాం వృత్తాం పక్షే॰ పరసుతాత్పర్యం॰ సప్త
ఫలకద్రవ్యవత్త్వగౌణ దద్ధాతి ఫలవాచ్యః॥ దెవదత్తాద్యైశ్వర్యకప్రత్యేకఫలహేతుద్రవ్యవత్తానగౌణ ఋతుపెఠితి పరవాచ్య
తిఘైర॥ దెవదత్తాఘ్రైదార్శక్షత్రియబలితిప్రయోగాపత్తిరితి వాచ్యః॥ దేవతాయాం అసంప్రదానత్వే తత్రదదా
తిలాక్షసికర్త్యత్వం॰ వాక్రియవతివిదవత ఇత్యాదౌ॰ ఫలవాత్రప్రతితిరుపపదనకెరితి శ్రైర్యాదుత్తిరూపఫల
వాచ్యత్వం॥ తదర్శకరాలవాన్యపారేరాంయు తత్రరూపః॰ ప్రత్యయవాచ్యః॥ ఏవం చకరరెరితి వతెర్యాః॰ సప్తా గాధక
త్వం॰ శపాపతరె॰ సకతుకర్త్యాపత్తిరసుపంతెరాగత్వ। ఏవం బాణాత్తత్వత్రవిబాతింయువిషంయుతా ఇశ్వతివాచదావ
ప్రిబాతింయువిషంయువా। శ్వత్తవత్రదశి కాభావరూపఫలమెవ వాచ్యం॥ అతః సర్వధాతూనాం॰ ఫలఏవశ
క్తిరితానవాచ॰॥ అకవతువాపారఏవ ధాత్వర్థః॥ ఏవాత్రదోషః॰ తత్రధాతుసకుఘవాన్యపాతదిరితింయాయా
సం॰ యోగాదిరూపఫలవిశెషయోధర్త్యాం॰ గౌణావితావ వాచ॰॥ కెలత్రపవత్తావదాఫలబారకరావశి దక
తయూపాన్యపారసవయుదాంయుశ్లోషుత్తిరవపారక్షైవాత్రైబాతనవులుంబెవాపాఠివార్యఫలః॰ ప[redacted]వాన్యదవత
ఏవం॰ బధాతూంపాత్వాన్యపారాత్రయుసన్నకర్త్యతయూ॰ చైత్రః॰ పచతిరాత్రం॰ పచతి తావదిప్రయోగః॰ ఏవం॰ కరోతె
వాన్యపారవాచిత్వం॥ సంయుత్వఖక్తత్వఖక్తప్రతిసం॰ ధానాద్యుతాం॰ కురంయో॰ కృతాకృతవనపురిగారిహెగ
సుంవహాం కెపిత్రైత్రసుంరంకరాతితిప్రయోగాపకరాగంయుకత్తవాచిత్వమితి వాచ్యం॰ కరూంతెయర్ధితాద్ధక్షతె
సాన్యకవుకత్వెరకరావాతెరకవుక వాచత్రైఫలపకరాద్విధరవాన్యపారవాచితావత॥ ఉత్తుత్తిరూపఫలవ

జనతే॥ అకథాంత్రిజాదికర్తృకర్మణోః అభిధాయకయోః అభిధాయకత్వేన కసకర్మకాల్పతింఙాం తృతింఙాం ధను తృతీప్రస
గిరవదత్ర. పచతీత్యాదినామితభేదకత్వప్రసంగః॥ తత్రాపి ధాత్వర్థస్యాన్వయాశక్యవిశేషణత్వేన సకర్మకాకర్మక
ఫలవత్త్వవ్యాపారతాదికాలస్వరూపాన్వయాత్ సకర్మకాకర్మకవిశేషణత్వం॥ క్రియాదిసంఖ్యాన్వయం ప్రకృత్యర్థస్య నోక్తం
నాత్ర తత్వం చ కర్తృత్వం మానతేతం ఫలాశ్రయ విశిష్టస్య కర్తురాశ్రయత్వే ఆఖ్యాతార్థ ఇతి కర్మణః ఖ్యానతేతరాశ్రయత్వ
లక్షణేనాన్వయ ఇతి బోధః॥ ప్రథమాంతపదబోధ్యస్య సామాన్యతో విశేష్యకర్తృకర్మభావస్య ఛేదకర్తృకర్మణయోః
యుత ఇత్యాకాంక్షానాం యాతాంకస్తే పదాన్తార్థాకతాంచాలే సుఖాసనాప్రభృతివచనాదినాం సాధుత్వం। కేచ ప్రయోగత్వ
ద్ధాశ్రయస్వధాత్వర్థస్యాన్వయవిశేషణత్వేన ప్రకృతిప్రత్యయయోః ప్రత్యయార్థస్య [illegible] తత్త్వయోః ప్రత్యయార్థః ప్రా
శ్ఛేతి ప్రత్యయార్థప్రాధాన్య [illegible] బోధకశ్రుతివిరోధః॥ తన్న। భావప్రధానమాఖ్యాతమితి విశేషణస్య తస్య సార్థకత్వా
కించ నాత్ర ప్రత్యయార్థవిశేషప్రాధాన్యవిధిః లింగసంఖ్యయోః అన్వయాభిధానేనావిధేయస్యాన్వయే శక్తానాం విహితానుపపత్తే॥
నాపి ప్రధానే క్లిష్టే ప్రత్యయార్థత్వవిధిః నామసు ప్రాతిపదికార్థప్రాధాన్యేన వ్యభిచారాత్ అత ఏవ తత్సామ్యః ప్రమాణం
త్ర రసి ప్రాధాన్యస్య నాశకత్వమితి నైయాయికాః॥ అత్ర గౌతమీయాః ఆఖ్యాతస్య యత్నో వాచ్యః యత్నార్థ
కాలాతిదానినరూరేత॥ కింతు రోతి తు యత్నప్రశ్నే పచతి తు యత్నరసనయుతా నిర్ధారితత్వం వినా సుపపత్తేః పాకం యత్నాభిధా
యకత్వం పాం కుర్వో కృతాం కర్తవ్యరతాత॥ తథా చ కర్తృపదసనర్తృతా నశ్రయువాచకత్వం అకథా క్రియా
శ్రయవాచి వాక్యకుపపత్యా కారకతామంత్రం కర్తవ్యధాతార్థ నాన్త॥ అతః కృతాంకృతవిభాగే కృతతరాంపద్వ పర్యయాం
యుక్తవినతేః పూర్వాంపరస్మైపైవ భావకేతి యుక్తవినా నాత్ర భాం గభ భత్వపాసుమూలవాన్యాంకేజాం

57

[illegible]

భాష్య

బం.త్రా

తిష్ఠతి యుక్తతేక రోంత్తాన్నద్ధా వా తృ యుక్తే వ పత్నీం యుక్తే కశ్నతి భవిష్యత్తాన్న శ్రో ప్రవిద్యోం గిత్వే నవక్త్రాం సుమూం లవాన్
పాం శె వాం ౧ రూం ధ్లంక్ష్యరో ।। అత్ర శత్వ తాం వభైర కం౦ జవ ౧ యోం ౧ ౧ వ్రత్రి జ క క భి క్ష యుక్తత్రతం ।। యు త తె క రోంత్తి తనవ్న
వచారాంత ।। శక్తితావచ్ఛేదకం౦ బలత్వం౦ విష్ణావధికం౦ వా తత్సన ప్రత్యయస్యువాధ్యత్వావధాత్వర్థవిశేషేన ఆమాన త తాంత్పర్యం (
58 విషయు విశేన నాం కైవ తి ।। స చ ప్రథమాం౦తపదోపస్థాపనః చైత్రః పచతి కర్మణ్యాత్మనేపదే తండులాః పచ్యన్తే ఇతి కర్మా
మాన్నతె పచ్యతే ఓదనః స్వయమేవేతి కర్తృకర్మాత్మనేపదే ప్రథమాం౦త విశేషణక శాంస్త్రబోధాం సుభవాత్ ।। ఆమాన్న
తాంర్థ యుక్తసనసమవాం౦యె చైత్రి స్వజనకవాన్న వాంర జనక ఫలవత్త్వ సం౦బంధక ప్రథమాం౦త్రి పదోపస్థాపన ప్రత్తా
తతాంవత ।। తతె రాం క భి హిం త ● వాం ధి కాం ౧ వాం క సు ప ప త్రి క వ్రత తం౦డులం౦ పచవత ఇ రాం వ ధి ప్రం యోం గాం ప తి ర తాం త్రాం క త్య క త్వ
క్ష్య సం౦ మాన్న క భి ధాం క స్తైన వ అ క భి హిం వాం ధి కాం రాం ర్థ క వ్యాత క వ వాన్న పాం ర వి వాం మాన్న తాం ర్థ ఇతి వాం చన౦ ప్రవాం న పాం ర త్వ
సూన్న పాం ౧ ప య యం యు త్ర త్వ భాం వె వాం క వ్న తాం వభైద క త్వ లాం ఘు వాం త్ అత ఎవ క తాం క వాం చనః ఆత్మైవ లభన తాం వ
ప్రు త సుక్తం ।। ఆత్మైవ లభేన సం౦శెన యో కాం భి ధాం క సన కల్ప నాం సం౦శెన యు మాం త్రు లాం ఘి పి సాం కాం౦క్షి రాం వ వ్న వ త్తి తి ఇ అ
త్రాం౦ య వ్న వ వాం మాన్న వాం ర్థ ।। అయం౦ చ శాంస్త్ర యోం ధ ప్ర తాం ర ।। ప్రథమాం౦త పదోపస్థాపన స్తైన వ పుం ల న్న
విశేషవత్వం ।। కత్రాం మాన్న తె ఫలం౦ వాన్న పాం ర విశేష రాం౦ ।। కమాం మాన్న తె చ వాన్న పాం ర ఫల జ్వ కన వాన్న సం౦సగ ● ।। ● ధ చ
త్వ శ్రు ప్రత్యయాం ర్థ ; తె క త౦ తం ౧ ష వి క్తి త్రి జ క క యు త్వ వాం క ర వ ర త్ర క ష వ్ర వి జ క వాన్న పాం ర జ కన ఫల శాం వి త౦
డుల ఇ వి క మాం మాన్న తె ర వాం ర్థ ।। ఫల మాం త్ర వి వాం ర్థ ।। క ష వ్ర౦ క్రి యి శ్రు ధ్యర్థ యుమాం త్ర వి౦ యాం ద్వ ర్థ ।। సం౦సగ రో
వాం తె క స్వ వి ర పున పవ వి తాం వ మః ।। ర ర్త సూం క కాం ర సు వాం న సాం యో ధా త్వ ర్థః ఆ రా వ ర ● ద క మాం మాన్న వాం

వతిప్ర[illegible]గో క్రం సకమ(కత్వం। కింభవివక్షా విశేషం విశిష్టతమా(సాం త్రా ధా తుత్వం తే సకమ(కే వి శే షణ భావే సాం తమ(
తస్యాకమ(కవివక్షా స తేన సకత్వ సన బాక్షి[illegible]॥ అకాం త్యా౦యా: శబ్దప్రవృత్తినిమిత్తాదికి సనధా తోరర్థ(ష్టే
సకమ(కవత్తుయాం(౦యా౯మపితదవ్యాహం తం ఎవమవివక్షా విశేష విశిష్ట కమ(ద్యం యాం తాం త్య ధాతుత్వం దివ
తమ(కత్వమితి ద్యోతమ(తస్యాపి సకమ(త్వే సిసాం ౦తె తావదా శక్య తి: అకుప్రం తెూంగన్న శబ్ద సాను దన కృతవాన్
పా[illegible] రసాం వూం శ్వ వా భ కతిలితి ద్యోతమ(ధా తెూం భవఇపపాద ౦యు ఇత్యస్య ప్రసక్తాకు ప్రసక్తం ।ఏవం చ[illegible]తి పంయా
౦యు తెపపిత్య్మోసకమ(కతెూవపపతావ్తదర్థం౦యాగాదివిధ్యనపపత్తే:॥క్రియుతెఘుట: సవం౦యువిం తె తావదిప్ర
యెూగెంపపత్తే:॥అ తెూం౦యు త్వశబ్దమిపవాం భవతావఖెదకవింతావ హాని:॥ జాం నాం తి ఇత్యతి౦యు తతెక రెూంతి భవతి
కశనతి ఇవాన్నదాం పాత్రం౦యు అత్య ప్రతిం తెూగి తావద్వా ఇరూ ధలక్షణశబ్దాం త్రం౦యు త్వం సపగ(ఇతి వాచ్యం॥ నావా
ర్థధాత్వర్థం౦ తెూంఘెదాతిరిక్త సం బం ధేశవాన్న పాశస్యాన్యత్వకతావ త్॥ అకవధాం తం డు లచతి ద్వైత్రే: పచ్యతె తం డు
ల ఇత్యాన్నదావశ్యం౦యుచెూధాపత్తే:॥ శకన్న తావ భెదకం లతావ్యదికం స్యా ఇభూం తం తిబాదిప్రత్యయం౦యూంద ర్థ(ని[illegible]
ప్రతినయుస్యాదెశిస్వరూదితికెవితే॥ అకెవతు స్యా ఇభూం తలాది కమ జా కెూం పి అర్థ(ప్రత్యయం౦యూంజ్య స్థ
దసాం సాధుతాయా(కవృత్తి తెవ ప్రతిపాదకరూం భిన్న తెవ చ తత్ర శక్తి గ్రహరసంభవాత్॥ ఆ కెశ భూం త తిబాంది [illegible]
కమిప శక్తతావఛెదకం గఛెతావదాశబాదివికరూంవింతావ హాని: (తత్తద్ధం వాచ్యతా రతెవశం౦యుతత్తత్వం౦యుత్తత్వె
వాప్రత్యయుదాచెూన్నం౦యుతెూన్నాపిదితి।సచ ఇత్యం సకమ(కం: ఇత్వసకమ(కెకసాం నాం శి జం తె భవతి నాభవి
తరూంత్॥ ఎవం చ సార్వత్రి కా కం: సపపిదితావదన్యకమ(కతాదా తాం నాసపి సెూన్నవిభాంవ్యకతెూవపపత్తే:॥ తస్య భా
సెూ

కేచిత్తు విక్షిప్తానాదిష లభ్యత్వాదనుష్ఠేయం తథా వానప్రస్థస్య దానం తథ శిష్టం తేషు వానప్రస్థ శిష్టానాం ప్రైజానాం తస్య ముఖం ధర్మోపాధినా
మచ్ఛన్దః॥ కేచిత్తు కత్యత్వాదిక్రమపి జాతిరూపం పుం భేదోపాధిరూపం వా అతఏవ తేషు వానప్రస్థ జన్యత్వం సంగచ్ఛతే ఏవ
శేవతాం త్వమపి ఇత్యత్ర ప్రవ్రజ్యా విహిత వానప్రస్థానాం విధు భవతి విక్షిప్తత్వాదిషు ప్రవ్రజ్యాం వైఖానస వానప్రస్థస్య తస్య ప్రవ్రజ్యా
వైఖానస వానప్రస్థానాం విధు విక్షిప్తత్వం కు కర్మానుకూల తాదృశ క్షేపణాభావాత్ తత్త్వ ఖిలత్వ ఫలానుకూల వానప్రస్థాః తత్సూత్రజాతేన
సంభేదోపాధినా ధారణాం చన్ద్రం తు తస్య మాత్రం తాన్ధారణ తస్య సంభవాత్ ప్రవ్రజ్యాం తే చన్ద్రం తస్య వా
వ్యవస్థాపి కేవలం తు తేషాం చన్ద్రాః తు అనుకూల వానప్రస్థానాం విధేయానాం విశేషణ క్రమేణ గచ్ఛతి తాన్ధారణ ధార
ణమనంతరం అనుకూల వానప్రస్థ తేషాం చన్ద్రాః కర్మాణి తత్ర భవతః తస్య కర్మ తత్త్వ విశేషాత్॥ భవతః కర్మణి జం
తు తిష్ఠతాం నాం తస్య వానప్రస్థ కర్మాణి నావసర తేనాం వానప్రస్థానాం అనుకూల తేషాం యుక్తావశక్తిః స్వభావ ఇతి॥ కేచి
త్తు లఘు భూతం శక్య తాదృశ కర్మ భవతి తత్ర ధర్మాణాం ప్రియం తాదృశ తాదృశ తస్య విషయం చ॥ యుక్త తస్య
తేన శక్య తాదృశ కర్మ కేవలం కర్మాణి తేషాం తస్మిన్ తిష్ఠతాం తస్య ఫల సమానాధికరణ వానప్రస్థానాం చ తద్యుక్తం
తాత్పర్యపత్తిః॥ ప్రవృత్తిరూపఫల సమానాధికరణ వానప్రస్థానాం తేషాం జ్ఞానాదికర్మణ తస్య తస్య తు తేషాం
పిసకర్మ తాత్పర్యపత్తిః ఏతాం చ త్రితాపాది వరదను ప్రవ్రజ్యాంగాపత్తిః స్వభావ కర్మ వానప్రస్థం యుక్తం తేషాం
తద్ధర్మ తేనాం వానప్రవ్రజ్యాంగ విధాన తదాపత్తిరితి వా చన్ద్రం అతః ప్రత్యాపత్తిరేవం తతః ప్రాప్తి వానప్రస్థానాం
వానప్రస్థాం విధాతుం నాము ప్రవ్రజ్యాంగ విధానం తదేవం ప్రత్యవాయత్వం తతః [illegible] ప్రవిష్టస్య తదానాం
ప్రవ్రజ్యాంగ ఇతి [illegible] ఇతి॥ ఏవం [illegible] పి పపత్తిస్య వానప్రస్థ ఇత్యాదా
సూం

వత్యాగ సన్నప్రతివినాం॰ శత్వేన శతశుపశ త్రిం॰ అధ్యాన్నవశిరాం వాక్యభేదాం పత్రిం॰ సాబాం [illegible] సం॰ శవది [illegible]
శిపిపాసు జ్ఞానవిశేషణత్వం॰ ॥ న చ [illegible] అశుచిరితం భేదేనో [illegible] శాస్త్రం॰ న సం॰ శ [illegible]
శకవ [illegible] సం॰ శవాంత ॥ భావ నాంత్రం [illegible] పదత్రం ॥ అతఏవ వాక్య [illegible] విశేషణత్వం॰ [illegible]
క్షభావ నా [illegible] పత్రిం॰ [illegible] పత్రిం॰ ॥ కిం॰ [illegible] భావ ప్రధాన [illegible]
[illegible] భావనా ప్రాధాన్య [illegible] పత్రిం॰ ॥ [illegible] భావనా ప్రాధా [illegible]
[illegible] భావ [illegible] ప్రాధాన్య [illegible]
[illegible] ప్రత్యయ [illegible] పత్రిం॰ [illegible]
[illegible] ప్రయోగాత్ [illegible]
[illegible] భావనా [illegible] ప్రత్యయ [illegible]
[illegible] పత్రిం॰ ॥ అతఏవ [illegible]
[illegible]
[illegible] భావనా ప్రా [illegible] ᎐ భావనా [illegible]
[illegible] భావనా [illegible]
[illegible]
[illegible] పత్రిం॰ ॥ [illegible]
[illegible] భావ [illegible] ప్రధానా [illegible]
[illegible]

ణాంతయాం॰ కృష్ణ(త్రివకాశవంయయాతతశానక్షే పుంరావవిశేషతేవశైవాంశవంయు॰॥ శచమైత్రః పచశితాన్నతొ శషాన్న
ప్రథమాం॰ తప దిలాంపక్షాపెవత్రైత్రాడాప్రకారతంయయాకంభవాత॥ శచేపుసువవిశేషవతవాంసంభవతితివాంచవం। స్వేష్టలావ॰
పచతితాత్రైః పచతిశాదిరం॰ వీర్యకావుసవంయుయాపం॰ కురావతదితావడాప్రథమాం॰ తపదాభాంవిపితాత్ర్యచెం
ద్రాశుభవిశ్వభాంవిశాప్రకారశశాంఖ్యచెంధ్రిప్రథమాం॰ త్రపక్షితేపాం(తుత్వసవక్తుపుశకవవాత్వత॥ ౧ చ త్రప్రథ
మాం॰ త్రికత్యవాబిపదాథావహరశం॰ ప్రతనంతువాంచవసం॰ మాన్వంయాం॰ సతాం॰ శపదిలాంపక్షాపవకత్ర(శ్వంయుషం॰
వ్రతేగాద్దానహరరాపెక్షంతయాంలక్షరంయుయాలనుత్వశబాంవాన్వతెకత్యలక్షరంయుయావిపంతయుక్తతావత్రవతెశాశావ
వాంథ(విశేషవఆఖాంవతవాత్పంయు(విశయువిశేషవవాప్రథమాం॰ త్రసుచంతపదెలాంపక్షాపెవవాసం॰ మాన్వశవయు॰॥
గగశైశసిక్షాయుతశ్వతవత్రప్రథమః మాం॰ త్రపదాభాంవార్యం॰ మాన్వశశక్తైవతవపాంస్త్రే॥ తామైః పచతితవత్రాపవశక్వ
యాంపత్రైః॥ పచతితవత్రశ్వతివిశేషవశచెంధశీవ్యకారతఅశుగతాంప్ర॥ ఆవానరాంథ(విశేషవతావతిశంపెంతుత్వసౌవ
మాంవతశ్మెంవపక్షితెపెంతువాంపెక్షంతయాంగువాంప్ర॥ ౧ శ॰ చప్ర[illegible]థమాం॰ తపతెలాంపక్షాశచెంవస్రితత్రాపావమాన్వ
తాంథ(కత్యభతశతంతవాంశవయెలాంశమభాంవిశావిశేషవత్వశచకాంరశశాంభావశాంయాం॰ ప్రకారశతెవశభావశాశవంయెం
బావశాంయాంశ్రప్రథమాం॰ తపదెలాంపక్షాపవశతవశైశవువప్తత్రిశల్పుశాపత్రిశల్పుశాపత్రిః॥ ౧ తె(కాంరకారం॰ భావగాథాత్మ
తిశతసవ[illegible]వతశ్రమాంశవాదిశాం॰ చిభావశాంయాం॰ తతిశాన్వత్రప్రతిలాం॰ త్రపదొంపక్షాపెవప్రకారశతెవ
శాంచంయుశ్వతిపరాన్తః॰ చపశవమ్యయాంథావతితవత్రదశశభావశాంయాం॰ థావశభావశాంయాంవితర్య(త్రైశాంస్వయాః॥
© Dharmartha Trust J&K. Digitized by eGangotri

ఇతాన్పర్యం॥ ఏతేన తత్కర్మాం కావదితవటి। విధిన ధూమాపి వత్కర్మాం కాల సంబంధే భావనా కరంటినా సంభావనయాస్తు భా
వనాక్షిప్తాశం బెలా పాధికూపకర్తృత్వకమ్ తావయెలా కతు కరాక్షిప్త కరాత్రయూ కరయు॥ ఏతం చంతు తెతాన్యకాపాం శ్రద్ధ
చైతిపి కతవచకూబపత్తిః॥ ఏతేనా నావితాన్యదా ప్రమా శం తదా కు శూధా ప్రకృతా త్రయెళకరయుః తత్ర శబ్దే వికరణం ధత
కత్వతా్య కరయెలాయు గాదివికరనె క్షకమ్ తావకరంతు ఇతి వ్యవస్థితి సంప్రదాయః కైచిత్తు స్థాయు తెసు పవతా వింతాన
తాభావనా యూహెతసంభావకరయుః॥ ప్రధానాదయు సనయుక్తాపాత। ఉప్తైవం కర్తా సంభావకరయెంతసాన్యః న
వతాపత్తిః॥ ఇష్టతావత్। తత్రాపి స్వరితమోంధితప్రాధాన్యత్తేః॥ వికల్పనసైన వసాధుతావత్ క్రియాయు. స్వరితన
శబ్దేంతసనప్రాధాన్యవదొదికా సంభావ్యతా॥ ప్రాధాన్యప్రసంగాత్॥ కథమ్ ప్రకృతాద్యంతెచ ద్యవ చరాంచత్రి॥ అతోయు
త్రః పతంపరయూ భావశాకరయుః॥ గగనే కన్నాంతు తథా ఇత్యాదా వా బాహుతలక్షిత యత్రయుతే సంభావకరంతో కవత్
చసనైవతనపాన్యపర్యః॥ కర్తృత్వకమ్ త్వంబోధపి భావనాంతూ వుకరయుః తత్ర కర్తా భావతె ఆశాన్య వలక్షితకర్తృత్వస
సాపూరాధికరణ్యకరూపాభావతె తదావచప్రంతుత్వప్రంతెనాజనతంయూ లసనకాపూ కాధికరణేన్న నాకరయుః। త
దాక్షిప్తాశ్రంతుధైతె ప్రథమా భేదావన్నేపాన్యకరంతుః॥ ఏవం చ తత్తులాని సాక్షాత్ త ప్తా కుకలాలయుత్వని
విశేషప్రామాణ్యత బోధః॥ కర్తృత్వం చ త్వతియా ఖ్యాతిః ధర్మః పచ్యతెన్యంతు తెవెతిబోధకకర్తృత్వయెలా కర్తృత్వకమ్ త్వచిబూ
వినర్తబోధకశక్తకమ్ కత్వ॥ సతూనాధికరణా ఫలప్రంతెనాజకూం తదక్షకర్తృత్వసమానాధికరణాపాకానుభూ
భావకతిబోధః॥ తత్రకర్తెబాదిధాంద్యవపాతెలక్షణే కర్తైవమోదకః స్వయం పచతి ఇ ప్రయోగాపత్తిః। కమ్ వత్సమ్

61

ద్వంద్వే కాంథః కారకసులింగసంఖ్యాన్వయయోంగిః ప్రాధాన్యయో[illegible]థః॥ మధ్యపదపి జాతివన్నిష్ఠాన్వయయోర
ప్రాధాన్యం॥ అత ఏవ బాహ్యత్వధికరణే గాంతి వన్నిష్ఠాన్వయోర్ధద్వయమితాన్యపి॥ అత ఏవ కారకప్రతిపాదకే షష్ఠ్యా
షు భావకార్ప్రాధాన్యే యథా భావప్రధానమాఖ్యాతమిత్యన్యత్ర స్మృతాన్వయిత్వ ప్రధానాని నామాని నీకాంక్షిణీ
తాన్వయే కారకసంబంధిషు క్రియాపదం విశేష్యయోర్ధాతుజన్యక్రియాయాం విశేష్యకత్వం వాన్యమాన్యత్రాప్య॥ ప్రత్య
యార్థక్రియాయాం విశేష్యకత్వాదికారకప్రాధాన్యమిత్యపి॥ కారక[illegible]కారకత్వేన ప్రాధాన్యం సంబంధాన్వయిత్వం ప్రాతిప
దికార్థస్యాపి ప్రత్యయార్థప్రాధాన్యాద్ధర్మస్మృతాన్వయకార[illegible]కాన్వయః॥ సంబంధిత్వం తు సమానాభిధా
శ్రయత్వాన్వయత్వరీతి ద్వారా కారకత్వాదిభావనాన్వయ ఇతి చతుర్థసూత్రం॥ అతః సర్వకారకాణాం భావనాన్వయః సిద్ధః॥ భావనా
న్వయాః పునర్వచనవిశేషణత్వం॥ కారకాణాం భావనాన్వయస్తు సాక్షాదసంభవాత్ప్రాత్యర్థసంబంధద్వారకః॥ తత్రాభిహితకర్త
ర్యన్వయి ప్రథమైవ విభక్తికర్తృత్వాదిభాగ్భావనాన్వయః॥ ప్రాతిపదికార్థే ప్రథమైవ విభక్తికర్తృత్వాదిసంసర్గోఽత్రైవ ప్రా ది
పదికార్థప్రథమైవ విభక్తికర్తృత్వాదిభాగ్భావనాన్వయః॥ ప్రాతిపదికార్థే ప్రథమేతి విభక్తికర్తృత్వాదిసంసర్గోఽత్రైవ
తిరికత్రాన్వయ ఇతి కేచిత్॥ వస్తుతో లక్షణైవ విభక్త్యా ఉపా[illegible]ర్థాన్వయో ధాత్వర్థక్రియాన్వయో వ్యుత్పత్తిదాన్వయ సంబ
ంధి॥ తత్రాభిధానం కారకత్వమపి సంసర్గ ఇతి కేచిత్॥ ఏవం సంబంధోఽర్థవిభక్తేరపి ప్రథమాసమానార్థకత్వం తద్వత్ యోఽపి వి
భక్త్యర్థసంబంధో మౌలవ్యుత్పత్తిసిద్ధశ్చ షష్ఠ్యాదీనాం కారకత్వసంబంధాదీనామపి భావనాన్వయాన్వయః
భావనాన్వయి కారకాణాం భావలక్షణాభావప్రత్యయస్య ఉపచారాదీనాం కారకత్వవిభక్తిభావనాభావాత్ సంబంధప
దం కృత్ సమానకారకతాన్వయభాగిత్వాభావాత్ పదసంబంధవత్ వాన్వయః షష్ఠ్యాన్తస్య కారకవిభక్తిభావనాభావాత్ సమానప
దార్థసంబంధ్యర్థాన్వయ ఇతి సంప్రదాయః॥ అత ఏవ కారకాణాం తు పరస్పరసంబంధే భావనాన్వయో వ ప్రాధాన్యేన కారకాణాం భావనాయాం ఉక్త

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

62

రతులనర్సింతౌ తియుగాదివిధానే కర్తా కర్తస్సాధుత్వాత్ అతఏవ తత్ర ప్రత్యయే ప్రథమం తావదియం కిం తు షష్ఠీతి సంప్ర
రాయః॥ తస్మాదాఖ్యాతప్రత్యయానాం వాచ్యతమితి సూత్రేణ సర్వేషాం కర్తృత్వాదినిరూపితం చ ప్రాధాన్యం భావనాయా
ఇతి సిద్ధం॥ కిం చాఖ్యాతే వక్ష్యతాం ప్రాధాన్యేన భావనాయాం బోధితే ప్రాధాన్యేన సర్వగుణాక్షేపకత్వాదియమేక భావనాయా ఏ
దకత్వత్వకమస్త్వాదాక్షేపకత్వం యుక్తం నైపరత్వం॥ అక్షేపలక్షణ సర్వశబ్దార్థాభావత్ త్రాపిష్ఠతి బోధితే రాక్షేపలక్షణ
త్వాచ శక్తిః॥ కిం త్వాక్షేపకత్వాదేవ అతఏవ తదాక్షేపకత్వం నైవ శక్తిః యథా సంభవాన్నదా॥ నైవం పక్షా పదమాః పదస్య నైరా
దకత్వకమస్త్వాదాక్షేపి భావనాయా వాచిత్వం లాఘవాదితి వాచ్యం॥ నామార్థయోర్భేదేనాన్వయాసుపత్త్రేరతత్ర ప్రకత్వేరిత్వ
దితాభసుతాసంజ్ఞికే అత్రయోః శక్తిః॥ నచాక్షేపేనాత్ దిష్టాధ్యాం లక్షణాయాం వా శక్యానవేదప్రయోగే శక్యాన్ గృహ్ణాతి లక్షణాయా
అసిద్ధేః॥ అతస్తత్ర కామ తేనైకసత్వప్రాధాన్యబోధకస్యత్వానలింగసంఖ్యానయోర్యోగాన్ సప్రధానభూత సమకత్వాపత్తే
పకత్వబోధ్యో ర్విధా ధాత్వర్థవిశాత్రప్రత్యయాత్ తత్ర కర్తార్థయోస్సపత్తేః అతస్తత్ర ధాత్వర్థమాత్రే శక్తిః సత్తే స్రాక్షేప
తఏవేతి సిద్ధం॥ అతో ధాత్వర్థాతిరిక్తా కర్తృరూపా భావనా వాచ్యతార్థః॥ అత్ర యస్రాక్షేపలక్షణః అక్షేపలక్షణవాచ్యదేవ
వ్యయా కర్మణోః కర్తృకర్మణాంచిత్వం సుప్తస్సుః శ్యమానిచభావే భాకమనిక్షన ఇతి స్మృతిరపి ఇతి షష్ఠం తథా త్రిత్వదేవ
రయో ద్విత్వ వచనైక వచనైకవచన బహువచన ఏకమిత్యనుశాసనైకవాక్యతయా లాడేశతిబాదీనాం కర్తృకర్మగతైకత్వాదివివ
ష్టాయాం తదాకారాదివిధానే వరావానస్యోత్యామా॥ అచ్ఛిహితాధికారస్మృతిరపి కర్తృకర్మగతసంఖ్యానకభిధానే ద్వితీయాం
దవిధానే పరావర్తనాదిస్మృతిస్మృతిస్తుకామార్థయోః మైత్రార్థయోః కర్మసపతిభాయోరక్తత్వతన భిధానే పరా॥ కిం తు కత్ర భిధా

త్వం చ పరశేషప్రవృత్తిజనకజ్ఞానవిషయప్రవర్తకత్వమేవ ॥ తత్రేష్టసాధనత్వకృతిసాధ్యత్వబలవదనిష్టాననుబంధిత్వానాం
ప్రవర్తకానాం త్రయాణామపి విధ్యర్థత్వం వదంతః ప్రాంచః ॥ మండనస్తు యాగాదౌ కృతిసాధ్యతాజ్ఞానే సత్యపి సిద్ధేరేవలభ్య
త్వాత్ తత్ర లిఙః శక్తిః ॥ బలవదనిష్టాననుబంధిత్వజ్ఞానం చ ద్వేషాభావజనకతయా ప్రవృత్తౌ హేతుః । అత ఏవ కామస్య
రకామధరాజ్ఞానేఽపి ప్రతిపత్తిర్నేకాబాధా ॥ అత ఇష్టసాధనత్వమేవ ప్రవర్తకమితి తాన్ప్రతి ॥ ...
త్త ఇతి గురవః ॥ ఇష్టసాధనత్వాదికం తు ... లభ్యాత్ ... తత్ర ప్రవర్తకం ॥ తత్ర లిఙః శక్తిరితి భట్టాః ॥ అ
భావనాభిధానే ... శక్తిరేవ ప్రవర్తకమితి ... ॥ ... భావనా ... లిఙాదయః ॥ అత్రైవ ... హేతుహేతు
మతోర్లిఙితి సూత్రాత్ ॥ యథా ... గురుశైత్యం ... తయోః ॥ ౨౦ ॥ భూతసామాన్యే లు
ఙః ॥ భూతే ఇత్యధికారే లుఙితి సూత్రాత్ యథా అభూదితి ॥ అభిజ్ఞావచనే ... క్రియాతిపత్తౌ హేతుహేతుమద్భావే లృ
ఙః ॥ లిఙ్నిమిత్తే లృఙ్ క్రియాతిపత్తావితి సూత్రాత్ ॥ ... హేతుహేతుమద్భావః ॥ యథా సువృష్టిశ్చే
దభవిష్యత్ తదా సుభిక్షమభవిష్యత్ యది ... అభవత్ తదా ద్రష్టదితి ॥ ఇతి గాగాభట్టకృతే భాట్టచింతామణౌ లకారవాదః ॥ సమా
ప్తః ॥ అథ ప్రాతిపదికార్థో నిరూప్యతే ధాతుప్రత్యయభిన్నత్వే సత్యర్థవచ్ఛబ్దత్వం ప్రాతిపదికత్వం ॥ అర్థవదధాతు
రప్రత్యయః ప్రాతిపదికమితి సూత్రాత్ ॥ విభక్త్యర్థాః ... త్వం జ్ఞానార్థాదయః ప్రత్యయాః ॥ త్రివిధం చ ప్రాతి
పదికం ... ధాతుప్రత్యయప్రత్యయాంతబహుశః ... ప్రాతిపదికానాం । తద్భావే ... తత్సంజ్ఞాయాః కృత్త పటు
ద్ధితేతి సూత్రేణ లాభాత్ తద్ధితయోగమాత్రవివక్షాయాం ... తత్ర ... ప్రత్యయయుక్తే ... ॥ ...

63

యసూత్రాత్॥ తత్ర ప్రాంశాం జి రాత్రప్రవృత్తి ప్రాగభావప్రతియోగవచతత్క్షణం సప్రతియోగినత్వవృత్తిత్వదు దనత్వత్వం। తద్భి
క్షత్వము ద్వతక తవం భూతత్వం తత్ర మూకథవం ప్రతియోగిత్వం కాంక్షాతదహె మాతేవతాదశ విశంయదాశాం రిక్తా
కాంతిషంయత్వం। తప్ప్రక్రియాం క్తం క్రియాం మిత్రకాంతక క్షం వాంక్రియా యాత్రపిం భూంతం యాంక్త్రా దశప్రతివిష ౩
యతావసంభవే పన్నవం యవశ స్తతసంభవాత్॥ అత ఏవ ప శవ వస్త గో ధావతి తనత్రధావకసన్న ధావకాత్ర యతాంతకసన్నవాంతా
దశజ్ఞకవిషయ వ్యాక్షవిటప్రంయోగః॥ వాన్న తె క్కః తత్రవతే మితి భూంతతావ రోంపెసొ పపారక్షంయం॥ అకద్భవ
క్షావిత్వం॥ లుడథః॥ భవిషదిత్వకు వత్రౌ అకద్వతకెలు ఉతిపాణినియసూత్రాత్॥ తథాంశో భవితెతి భవిషద్వ్యా
వంకనం లక్షోయార్థః॥ యథా అద్య శోవాంఘు టొభవిషవ త్తిఎవంచ ద శ పూంగాకమాంకాంవాతఘున వాసోకాల్
తంభగిరియాం వ్యపితసైనానెంకయక్షమాంగాంతదర్థితేత్తావ్దాలదాదేశశాకచం కంధాతసెవపిలసటశె షెటితసూత్రై
గావాక్షకాంథకానంయబాకదనతకభవిషత్వరత్వం॥ విజథక్త తిసూత్రా తవిధానదంయః అశీర్త తెదథః యథావాఙియాతా
తితిఅంయంతుభండాంమాత్రగోవరః॥ విధానదంయుఅశీత్ర లొటథః లొటచ అశిషిలిఙ్లొంటౌ ఇతిపాణినియసూత్రాత్
యు[illegible]మాభతతుభవతాదతి॥ తుపెథ్వస్త్రాతగ స్నాశిష్పక్షతతకాంవమితిసూత్రౌ గాఅశిషితాతజ విధానాత్ అకద్భ
తకభూతకమంత్రగాయం వశ్నకత్రాక్షాదాకయోగకతగాంఅమత్రగాం తామబాగాను జ్ఞాఅకదవతకత్వ కశక్తౌ లఙ్యోథః అకద్వ
తకెలజ్ఞిపాణినియసూత్రాత్॥ యథాఘుటొంభతెత॥ విధానదిఠంవిజథః॥ విధికమంత్రణామంత్రణాభీష్టసంప్రశ్నప్రార్థనేషువి
జ్ఞితిసూత్రాత్॥ భవతాప్రదెకక్షస్నప్ర[illegible]వతక సప్రక గాం విధానాక్తత్తల్ప గాపత్రెః కింత్వేతప్రతుష్టయువత్తిప్రవర్తకాం

వాచకత్వ శక్యతావచ్ఛేదకాః॥ శక్యా॥ అత్ర కేచిత్ వ్యక్తి సంకేత పక్షే సర్వాసు వ్యక్తిషు సంకేత ఏకో నానా వా నాద్యః అనంతా తరా
త్మేనా వ్యభిచారాత్॥ ద్వితీయః॥ గౌః శుక్లః చలో డిత్థ ఇత్యాది పదానాం వ్యక్తేన కేన ర్ అర్థభేదాభావాత్॥ సహప్రయోగాభావాచ్చ ఉపపత్తేశ్చ
అతో ధర్మ [illegible] శక్తిః ఇతి తత్రాపి శక్తిగ్రహ స్య పదత్వ ధర్మ [illegible] తావచ్ఛేదక [illegible] తత్ప్రకారక [illegible] యత్ర [illegible] తత్ప్రకారక
లాఘవం॥ అనన్తాగోత్వ [illegible] తావచ్ఛేదక [illegible] తత్ప్రకారక [illegible] యత్ర [illegible] తావచ్ఛేదక
గాదవ్యత్వ శక్తి [illegible] అనాత [illegible] శక్తి [illegible] భావే [illegible] శక్తిః॥ [illegible] వ్యక్తి
[illegible] పదాదా॥ [illegible] క్రియా [illegible] జాతి [illegible] శబ్దా [illegible]
[illegible]
[illegible] జాతి [illegible]
[illegible] సత్త్వ [illegible] లక్షణా [illegible] ప్రయోగ [illegible]
[illegible] ఉపపత్తిః॥ [illegible] లక్షణా [illegible] ప్రయోగ [illegible]
[illegible] ఘట [illegible] శక్తి [illegible] లాఘవం॥ [illegible]
[illegible] లక్షణ [illegible] వ్యక్తి [illegible] శక్తి [illegible] దోషః॥ తదుక్తం [illegible]
[illegible] లక్షణా [illegible] సంబంధో [illegible] శక్తి [illegible]
ఘట [illegible] ఘట [illegible] శక్తి [illegible]
[illegible] శక్తి [illegible] ప్రకార [illegible] పదార్థ [illegible]

భాష్య

త్రిష్ఠితాంత్రేషు అక్షర[illegible]శబ్దంగాదిసమాసేషు ప్రాతిపదికత్వం కస్మాదితి వాచ్యం ॥ కేవలతద్ధితసమాసౌ ప్రతి సూత్రేణ తత్ర సంజ్ఞావి
ధానాత్ ॥ ఆకేవతు ॥ అర్థవత్సూత్రేణాపి సమాసంతేనాపి సంజ్ఞాప్రాప్తౌ కృత్తద్ధితసమాసానాం పునః సంజ్ఞాకరణం వాక్యస్య
సంజ్ఞాభావార్థమిత్యాహుః ॥ తత్ర ప్రాతిపదికం చతుర్థా ఉపాధిసూత్రం రూఢం యౌగికం యోగరూఢం యౌగికరూఢం చేతి । తత్ర
64 విధమపి జాతిగుణక్రియాం యదృచ్ఛాశబ్దభేదాత్ ప్రత్యేకం ద్విధమితి మహాభాష్యకారాః ॥ యస్తు [illegible] బద్ధావధికావితి చంద్రా
లంకారః ॥ తథాహి సర్వేషు ప్రవృత్తౌ శబ్దపాదికేషు జాతిరేవ వాచ్యా వాచ్యతావచ్ఛేదికా వా ద్రవ్యం వా ప్రత్యేకశబ్ద
సంతే ॥ కింశుకాదిపదేషు గుణా వాచ్యసమానాధికరణేషు గుణ ఏవాభిసామానాధికరణ్యద్వయ పదత్రేత్ర ॥ వాచ్యతావచ్ఛేదకో వాగుణః ॥
ఏవం పాచకాదిపదేషు క్రియైవ వాచ్యతావచ్ఛేదకప్రవృత్తేః తత్త్వాత్ క్రియాయా వాచ్యత్వం వాచ్యతావచ్ఛేదకత్వం వా ఏవం డిత్థాదౌ డిత్థ
సంబంధిత్వావాచ్యతావచ్ఛేదకత్వాభావాయామకాదిపదేయామవకసవ్విశేష[illegible]తేవక భూతాదిహరణ సంబద్ధసవ్విశేష్యతేకభూతాద్య
రః ॥ డిత్థాదియదృచ్ఛాశబ్దేషు శబ్దస్వరూపమేవ వాచ్యతావచ్ఛేదకమేవం కం సపరిక్షితబాహుం దాదిపదేషు కేవల వాచ్యః ॥
శబ్దావచ్ఛేదకమేవ కేవల శబ్దావచ్ఛేదకత్వరూపం సంబంధత్వం ॥ యద్యాకం సమి తత్ర తం తాదృశం తాదృశ తేవకం సంబంధ ప్రతియోగితే తత్రకత
పదానాం తత్తదనుసారతస్సాకాంక్షప్రవృత్తిః ॥ సమాసే వచనాం తత్తదనుసారకతారతత్రైవ వాచ్యా వాచ్యతావచ్ఛేదికా వేతి ఏవం బాహుం దాతా
పదేపి తం దమాం దాతం యదవతావచ్ఛేదకసంబంధిత్వం యదేవ శబ్దం । ఏవం పరిక్షితాదిపదే పరిక్షితౌ ఉత జాత ఇత్యాదిసంబం
ధితద్వితిత్వం బోధనం ॥ ఏతేషు జాతిగుణక్రియాసంబంధాసిద్ధౌ నామధే[illegible]త్వం నామ యదృచ్ఛాశబ్దత్వం సంబంధ
[illegible]త్రిరశకనాత్ ॥ నామయౌగికత్వం శుద్ధతయా లసంభవే యోగక్రియాభావాత్ ॥ నాపి లక్షణా సంబంధాగ్రహాత్ తదవశేష
పదసన్నికృష్టపదార్థోపస్థాపకం సంబంధ[illegible]పి లక్షితలక్షణా లక్షితావగాహాభావాత్ అతస్తైవ

కారికాస్తు విషయుత్వమునాదనత్వశబ్దే నార్థః ప్రకాశ్యతే ఇతి మతావష్టంభేన పంచకం ప్రాప్తిపరిణామః। ఏవం తు శబ్దస్యాపి
ప్రాప్తిపరిణామత్వాత్ షట్ప్రాప్తిపరిణామః॥ గాముప్రాకటావతారాదివాక్ప్రయోగే సతి షట్కం త్రకం గాయత్రీ తాత్పర్య వైచి
కప్రగేచ శబ్దోపి భాసత ఇతి ద్వివిధో నార్థః॥ ఏకత్రి విషయువివ శాస్త్రబోధవిషయ ఇతి ద్వయమప్యుక్తం॥ తథాచ శబ్ద శక్తి విషయ
తయా భాసమానో గికాయుక్తం। తత్రస్థపోదిపర శబ్దరూపితాపి శక్తిసంకల్పనత ఇతి కేచిత్॥ అన్యేతు శక్తివిషయోర్థ
భాసతే శక్తివిషయుత్వం చాత్రయతాద్రూపత్వా సంబంధే శక్తిమత్వం తథాచార్థ శక్తి జన్యేష్వేవ పదార్థావపి భాసం
తేషు పదార్థపదానాం శక్తిసంబంధేషు ఘటత్వాదత్వ బదమపి శక్తం ఏవాచార్యస్తు విశేష్యాయుక్తం బంధమానభయు ద్రవ్యత్వే
సంబంధిద్వయోపస్థాపకత్వావిశేషాత్ పటత్వవత్ ఇత్రైవ విషుట పదవ ఘట శబ్దోపి తత్రైవ ప్రత్యాస్నపస్థాపితా
ర్థబోధతాత్పర్యయోః సతి చత్ర విశేషణతయా స శక్త్యా భాసతే తత్ప్రాప్తిషు ఘటత్వాది రూపేణ విశేషణ శక్తిరుపాదానాం ఏకత్ర
మనభయప్రకారకబోధః కలయుధిషిరాదిపదవ [illegible] ది విశేషణ శక్తిగ్రహం భావేమ శబ్దస్వాప్తివిశేషణత్వ
కేవల ఘటపద ప్రకారకో ఇలపదతాచన్యం। తత్పురితానకారకోపి బోధః। యత్రధూమోపాదాకరణేన శబ్దమాత్రాత్
త్వంయుక్తం॥ తదాహ కైవశ తానశబ్దస్యరూపి సవప్రాధాన్యేన భాసమితి ఏవం చతుర్విధా ఘటయు స్వశాబ్దే ఏవ ప్రాధాన్య
భాసైకత్వ చిత్రదీ భావేంథః విశేషణతయైవ సిద్ధిం॥ అతఏవాగ్రే త్రం ఘు పూర్తి తాన కాకాపోన్న విశేషణతయా
వయోరగ్రపేత్ర కామ కేది బోధః॥ దైవోకాగ్నిపేత్ర కాము కేరరూ థలక్షణేతి రస్తాం॥ ఏ సపదత్వభావా
తమత్వర్థ లక్షణా తాతేన సిద్ధాం త్వాకువాదాచ్చ॥ అతః శబ్దో నావచన్యం తేవ బోధే లనవాకామ స్త్రాత్రువి

ప్రకారత్వబోధాపత్తేః॥ కథం పరత్వేన సంబంధిత్వేన విధయా తేనైవ తత్తదాయోః రూపేణోపస్థితయోః సంబంధత్వే న
రూపేణోపస్థాపకత్వాద్భియమః॥ ఏవం చ ఘటత్వాంశే శక్తస్య గ్రహేపి తేనైవ రూపేణోపస్థితిరితి వాచ్యం॥ ఉపస్థితస్యైవ తత్ప్ర
కారేణాపి అన్వయాపత్తేరితి ॥ ఏవం చ ద్విత్వం ప్రాతిపదికార్థ ఇతి॥ యద్వా జాతివ్యక్తిలింగాని త్రికమర్థః॥ లింగం ద్వి
65 ధా శాస్త్రీయం లౌకికం చ అన్వయ అసంఖ్యావిశేషవత్త్వమత్వం తద్వ్యక్తివిశేషణం పదోపస్థితం ఇయం వ్యక్తిరయం పదా
ర్థ ఇదం వస్త్రమితి నపుంసకత్వపరాదపస్థితం లింగత్రితయం స్త్రీపుంనపుంసకేతి లౌకికం తత్ప్రసంగానుకాగు
ణానాం సామ్యావస్థా ప్రకృతిరితి పతంజలిసాంఖ్యమతే॥ స్త్రీత్వపుంస్త్వనపుంసకత్వాని జాతివిశేషాణ్యేవ తత్ర లౌకికే లింగే
శక్తిః లౌకికే గార్హప్రయోగానుపపత్తేః॥ పశునాయం దైవతత్వదాముఖనపుంస్త్వావివక్షాయాం తత్ ॥ స్త్రీప్రత్యయా
గప్రసంగ ఇత్యాహుః॥ అన్యే తు పశుశబ్దస్య లింగత్రయసాధారణ్యేన ప్రయోగే పుంస్త్వపరత్వే భాగపరస్య పశుత్వ పి
ప్రయోగే లౌకికపుంస్త్వశక్తిరపాదాయ ప్రయోగార ఇత్యాహుః॥ యద్వా శాస్త్రీయం లింగం శబ్దధర్మః లౌకికం
౮ తదర్థధర్మః అత్రార్థధర్మే శక్తిః॥ కేవలార్థవాచకపదానాం తత్రప్రయోగానుపపత్తేః తదవప్రాప్త్యా లింగం లింగత్వేన తత్రోపస్థితస్య
క్రిగతపుంస్త్వశక్తిః స్యాత్కారకే వలత్వేన ఉపమానః॥ శబ్దగతలక్షణేతి అత్ర పదానాం ద్వారా కారకాణాం ప్రభృతీనాం దేవానాం
కత్వమపేక్షతే ద్వారాణాం దేవానాం కత్వమిత్యపి చేతి॥ యద్వా జాతివ్యక్తిలింగసంఖ్యాకారకాణి పంచకం ప్రాతిపదికార్థః॥
దధి పశ్య ఇత్యాదౌ ప్రాతిపదికార్థత్వమాయాతి॥ ఏవం చ విభక్తేర్వాచకత్వమాత్రం తేనైవ చ నామార్థప్రకారకశాబ్దబోధే సుబా
దిజన్యోపస్థితేర్హేతుత్వేఽపి నైయాయికానామితి దిక్॥ తత్ర సంఖ్యా కారకే వా ఏవ అర్థాంతర ఇతి సూత్రే స్పష్టం॥౪౬॥

భాడు

[illegible] థాపత్తేః॥ [illegible] త్వతతోపి తెరా [illegible] పత్తేః। దివిభక్తవర్థస్యాపి ధాత్వర్థస్వరూపిరూపితత్వాదితత్వసుప్త
స్వస [illegible] యాం [illegible] విద్యాధ [illegible] ప్రు॥ అతః ప్రాతిపదికార్థస్య విభక్త్యర్థస్య షష్ఠీనిరూపితసంబంధే అన్వయబోధో
నాస్తీతి పునస్తత్వం త్రికల్పనె [illegible] తెనెదం శక్తిగ్రాహకం కింతు ప్రత్యయార్థానాం అన్వయాభావాత్॥ ఏవం తాదృశవి
భక్తేరితి సూత్రాశయః॥ ఏవం చ సూత్రపదం సంగచ్ఛతె॥ శక్తిగ్రాహకత్వే సూత్రపదవైయర్థ్యప్రసంగః॥ ఏవం సంబో
ధనేత్తత్రాపి సంబోధనత్వప్రథమాంతస్యాః శక్తిః భవతి॥ దేవదత్తపచితవత్త్రాపి సంబోధనవిభక్త్యర్థస్య ధాత్వర్థే కర్తృ
త్వేనాన్వయం దత్తేః। తిర్యామంత్రితాది సంజ్ఞా విధాయకప్రయుక్తా [illegible] ప్తస్యార్థః సంబోధనే యా ప్రథమా సా ఆ
మంత్రితం ఇతి సూత్రార్థః॥ అతో యం ప్రథమాయాం॥ కించిదావశ్యం కిం తాదృశానవాదు నత్రార్థాః సామర్థ్యేతి
॥ ఏవం షష్ఠ్యపి షష్ఠీ శేషే ఇతి సూత్రేణ విహితా కారకవిభక్తిః। శేషత్వం కర్మత్వాదిభిన్నత్వం తాదృశార్థే సంబంధే షష్ఠీ
త్రిషష్ఠీతి సూత్రార్థః॥ ఏవం చ సంబంధే షష్ఠ్యాః శక్తిః॥ సంబంధత్వం శక్యతావచ్ఛేదకం చైత్రస్య ధనమితి [illegible] సంబంధప్ర
కారకశాబ్దబోధః॥ స్వత్వస్వామిత్వవిషయత్వసంబంధత్వజాతత్వాదివిశేషేతు లక్షణా॥ ఏవం సతి షష్ఠ్యా ఇతి మతః॥
స్వరతీత్యాదౌ సంబంధత్వప్రకారకశాబ్దబోధః॥ తాత్పర్యగ్రాహకవిశేషబోధో లక్షణాయామేవ ఇష్యతే ఇతి నవ్యాః॥
నవ్యాస్తు షష్ఠ్యా స్వత్వాదౌ శక్తిః చైత్రస్య ధనమిత్యత్ర నిరూపితస్వత్వాదిప్రకారకశాబ్దబోధః॥ ఏవం చైత్రస్య ధనమి
త్యత్ర చైత్రనిరూపితస్వత్వాభావవద్ధనమితి బోధః। స్వామిత్వం నామ షష్ఠ్యర్థః। చైత్రనిష్ఠస్వామిత్వనిరూపితం ధనమి
తి బోధః। చైత్రస్య ధనమిత్యాదౌ చైత్రనిష్ఠస్వామిత్వనిరూపితత్వాభావవద్ధనమితి బోధః॥ ఏవం ఘటస్యాభావ

భాష్య

బం.త్రా

ణాత్వమితి చ। అత్రోక్తౌ పత్త్రౌ వపుహరాతాంతం తత్పతితావ శారత్త్వహాన్త్వమితి యుక్తావ్రియుతే తదా పదాం వ్యక్తప్రతి
పాదితః సవిరాధార్థాత్ర తత్తత్వమవ ప్రతిభాసత ఇతి కారక ప్రకాశోక్తేః సంగచ్ఛతే। అతః షష్ఠ్యాః ప్రాతిపదికార్థ ఇతి తదుక్తం
ప్రాథమ్యం గ్రాహకత్వం చ దేవత్త్రత్వే యథా తత్రైవ సవర్ణ శబ్దానాం మతే వర్ణ గవత్తితే ఇతి దిక్। అథ సుబ్విభక్తి స్వరూపం
ప్రాథమ్యం గ్రాహకత్వం చ దేవత్తేర్తై సౌయథాతత్రైవ సవర్ణశబ్దానాం తత్ర ప్రాతిపదికార్థ లింగ పరిమాణ వచన స్వరూపం త్రి ప్రథమా విం
తి। తత్ర ప్రథమా షష్ఠ్యా వచనం సప్త విభక్తయః కారకాణి। తత్ర ప్రాతిపదికార్థ లింగ పరిమాణ శక్త్యా విం గా
గవతి [illegible] మానాం వచనానాం లింగత్వ పరిణామ తత్ర సంఖ్యాత్వ ప్రకారకాణి। తత్ర ప్రాతిపదికార్థ లింగ పరిమాణ శక్తాన లింగా
విషు ప్రథమాయాః శక్తిః। ప్రాతిపదికార్థ ఇతి షష్ఠి ప్రథమాయామ్ అథో ప్రాతిసూచనాయ పుమాన్। దేవదత్తః। స్రోతోస్త్రీ సౌమ
తాః। ఏకో ఘట ఇత్యాదౌ పుంస్త్వ ద్రోణాదేవ కల్పనాం ప్రాతిపదికార్థానాం దేవదత్తాదీనాం సంబంధినాం తత్సంబంధే కారకయుః
సంభవతి। [illegible] మాత్రం తథాంతే దోషేయయుకాయమనత్యత్ర। అత ఏవ లింగాదికం ప్రథమాయాః। తత్ర చ ప్రాతిపదిక
ధార్థానాం పుంభేదే కారకయుః। విభక్త్యర్థః దేవదత్తాదాప్రకారకతయా బోధ। ఏవం చ పుంస్త్వాభిధేయ లింగాదిర్ దేవదత్తః। ఇతి
ణాభిధపరిమాణానాం ప్రవృత్తిః। ఏకత్వాభిధేయ సంఖ్యావాన్ ఘట ఇత్యాదౌ బోధోపపత్తిరితి వైయాకరణాః। అత్ర
వః। కారకాం ధ్రువతామాభేదాకారయా అన్వయిత్వాదియ విభక్త్యర్థ ప్రాతిపదికార్థయోః అభేదాన్వయ అనుపపత్తిక ల్పకం కర్మ
క్రమ। కింతు తం సతి కామార్థయోః [illegible] అభేదాన్వయః కొంపి కత్వావ త్। ప్రాతిపదికార్థతేః ప్రాతిపదికార్థే ప్రథమాయాః శక్త్యా
[illegible] తుంతే [illegible] ప్రాతిపదికార్థ సవన సముదాయ సంబంధినే ఘటే అన్వయాంత కథం వైశిష్ట్యాపత్తిః। ప్రాతిపదికార్థ
[illegible] కారకాంతం [illegible] సులిః పక్షతావదాత్ర ప్రాతిపదికార్థయోః పవిభక్త్యర్థ స్వస్వకర్మకారకతం

[illegible] ॥ ఏవం సర్వత్రాపి విశేషణ సుఖాన కింశక్తి వాచ్యః ॥
ఇతి [illegible] ప్రతి [illegible] రితి భావ [illegible] తాన్తకర [illegible] లాక్షణికత్వేన పునరపి పత్త్రే । సముభివ్యాహారవిశేషలక్షణం ఇతి యు
క్తః ॥ నాన్యశక్తి [illegible] ల్పునితి గాఢా [illegible] రాశ్లోకం యూపికప్రయోగః ॥ యథా నైష్ఠావిశతస్య నర్తకస్య భిక్షార్థక్షీరాం గా
మా ౦ థార్థి వాం అస్య కాసరాం ఇతి నా [illegible] ప్రయోగః ॥ యథా నైష్ఠావిశతస్య నర్తకస్య భిక్షార్థక్షీరాం గా
తి సముభివ్యాహారవిశేష రాజ్ఞే పతిః సపిణ్డః ఖాం నాభి సపిణ్డాపాదికర భక్షణం యతి తన్నిర్థః ॥ అథాగతస్య భాసాం కపిల నిష్ఠా
దక్షిణాయ కథాను సముభివ్యాహారవశాత్తులాతః స్వరతి సువర్ణం నానాండయుతెలి శాంకుష్టి ॥ కన్యః ప్రతియుక్తే నతేరా గురోవృత్తే
థాతం ప్రతియుక్తః ॥ కపూర్ణేస్తే దక్షిణాన్వసుఖయతే భుజాం తార్య నాం ముఖారపి దాంతస్య ఖరభి కూడా తదర్థస్య లవాం
దకపద సముభివ్యాహారవిశేషణం యుజః ॥ పాకః । అశిషిరాదః అర్ధరదర్థకరాద్దతాను సముభివ్యాహారవిశేష విశేషణం రాజ్ఞో నాథ
నాథలోం గాని ప్రవహనాం నాటకాదయిష్టాం విం నా యూం విం నాథస్య సర్వాం సరతాతేతా ॥ వస్త్ర సముద్రేప పూర్వస్య వాం
కథాతేతా ॥ నాటకాదయాం తో వ్యక్తి సముభి సముభి వ్యాహారవిశేషస్య దేవతా నామాన్య జ్ఞాన తెల్పాం కన్యా వాం విప్రతి వాం ప
నివాం తి నాటం యుద్ధా తం యుక్తి ప్రత్యక్షి ॥ వనపవారవ నైరాః సముభయదేశాం సమూర్ఖ వనకం తెలం ॥ వనవహరప [illegible] తైర్థ
ద్రాతోవ్య సముభి [illegible] వ్యాహారవిశేషణ ఇతి నవవనవహాభి తపన్వపానాతవ్యవహారోపాయ్యురోదాకం వదాం మున్యతం ఇవన్న
తర్యనన వనవ హరప నాథ్యకననదీవనతే ॥ సముభివ్యాహారవిశేష తనదీవనతిప్రిపవ్యవ్యపవాదవి హాదేవతా సంప్రదాయే [illegible]
వనవ్యక్తి పరనసముభివ్యాహా [illegible] తపావివారవకపదేకసు దేవతాదనః ప్రిపవ మొల నైరాకు వ్యాహిమావిషః ప్రిపవ
విన్నికుభ్యాహాయుక్తే వృకరణేయుజి సముభివ్యాహారవ్యావతపావివారవకపదే నైరా మన్వయుజం [illegible] తికవాచ్య తోయార్థప్రయోగ
నాతెధికరణే అధికరణారూపకాల వాచకపదస్య [illegible] నుచ్చత్వపితత్వం వ్యావాచ్యవరణసుభివ్యాహారవ్యావతే అధికరణాత్మతివ్యర 62

67

౬

పహరిం సుతాః॥ పక్షం ప్రతిపదిఅసువాని తొనతితిదునత్॥ భక్త్యా విష్టం ప్రతిపది వాంత్యేష్టీ హారిం పుత్రఅసువా
పక్షం ప్రతిపదిఅసువాం సించతి॥ హరిమభివర్తతెపిసానత్॥ తరెక్షదకిం యుసహిదె శవరచవరం తత్రసప్తమి॥ అత్రకర్మ
ప్రవచనీయుక్తె ద్వితీయా॥ అపపరాధ్యహరిగుణః॥ అధిభువిరామః॥ అధిరాతెభూః॥ పంచమానపాణ పరిభిః॥ ఎత్రైః
కర్మప్రవచనీయుత్త్యె యొగెపంచమి॥ అపహరిష్ణుం సైకరః॥ ప్రతిరధిప్రతిబాధెచతత్వాన్నత్॥ అత్రకర్మప్రవచనీయు
యొగెపంచమి॥ ప్రద్యుమ్నః కృష్ణాత్ప్రతి॥ తిలెభ్యః ప్రతియచ్ఛతి మాషాన్॥ గత్యర్థకర్మణి ద్వితీయా చతుర్థ్యౌ
చెష్టాయామనధ్వని॥ అధ్వని తెనురాతపదే కర్మణి॥ ఇతి స్త్రీ॥ విష్టాయాం తస్నహూనాః భయాం గ్రామం గ్రామాయ
గచ్ఛతి॥ ద్వితీయా కర్మాదెరవతియా॥ అర్థ తస్యత్వం కరణాత్వం చతుర్థ్యం తథాః॥ కర్తృకరణయోస్తృతీయెతి సూత్రాత్
సచత్రివిధః శుద్ధః ప్రయోజకః ప్రయోజ్యకర్మకర్తాచెతి॥ కర్తృత్వం చస్వాతంత్ర్యం స్వతంత్రఇతి సూత్రాత్॥ తత
సుకూలవ్యాపారాశ్రయః శుద్ధః॥ వ్యాపారాశ్రయత్వెసతి ఫలాశ్రయోద్వితీయః॥ ఫలాశ్రయత్వెసతి
తిఅనుకూలవ్యాపారాశ్రయః స్తృతీయః॥ కర్తృత్వం కారకత్వాశ్రయత్వం॥ తథావ్యాపారవిషయకపరిణామ
చికీర్షాకృతిమత్త్వం వాకర్మం పితిపతి॥ రథోగచ్ఛతి వాదావభావాత్॥ కాపికారకాంత్ర రాప్రయోజ్యకర్తవసతి
కారకాంత్రరప్రయోజకత్వం అక్షరహారపరిపాటాత్॥ కిం తు ధాత్వర్థవ్యాపారాశ్రయత్వం తయువ్యాపారాశ్రయ
వ్యాపారకయుగాదనసమభివ్యాహారెయుక్తావధీ॥ కతధమస్వత్వం యొధనతెపదస్యం తప్రియాకర్తృత్వం॥ త్రైత్రః

68

హాం కం ద్వితీయం॥ అకథ్యైవ తత్రైవ యసిద్ధధాన్యేకం యత్ తత్ర ద్వితీయం కర్మాపేక్షయా వయనః కరు(త్య జ్యైమాపేయాః॥
గతిబుద్ధిప్రత్యవసానార్థశబ్దకర్మాకర్మకాణామణి కర్తా స ణౌ గత్యర్థకర్మ ధర్మకత్రుత్యవసానార్థకానాం శబ్ద
కర్మకాణాం అకర్మకాణాం చ అయకారిద్రామం రాము రావం వ్రాగాం సమభివ్యాహారేయం కర్మాసత్తేషాం ణ్యంత్రాణాం
సమభివ్యాహార కర్మ గురుం గ్రామం గయతి శిష్యం శాస్త్రం బోధయతి॥ క్లిష్టియ(ఘ హాకం హా చయతి విష్ణుం
శాయయయతి॥ అత్రాపి వార్ణవష్ణుహంకథం తద్వత్మ్రౌరస్నవరశాత్ అహారార్థకానాం సమభివ్యాహారేత్యతి వ్యై
వ॥ శషేవ రాభారం హారయతి కారయతి చ॥ తస్మాదభనవం ద్వితీయాత్ ఇతి పార్థకం రధః॥ తత్ర చ ద్వితీయార్థ
కర్మత్వే ప్రాయ ఉక్తత్వా ఉపపదవిభక్తిత్వం యథా అంత రాంతరేణ యుక్తే త్వాం మాం చాంతరా అంతరేణాహరి

అ రన్తేత్రసంబంధే ద్వితీయా లక్షణ॥ ఉభయసంబంధనం తరాలవర్తి హారేతి బోధః॥ కాలాధ్వనోరత్యంతసంయో
గే కాలాధ్వవాచి పదసమభివ్యాహారే ద్వితీయా యా అత్యంతసంయోగో వానత్తిరత్యర్థః॥ మాసమధీతే క్రోశ
పదస్తత్రైతి॥ మాం క్రోశాభివ్యాప్తి శిష్యముధనయం క్రోశాభివ్యాప్తి పదస్తత్తి తిరతిభ[illegible]ర్థః॥ అభివ్యాప్తి పదస్త సంబ
ద్ధ వాచి ఉపపదవిభక్తిత్వం॥ అపవర్గే తృతీయా సంబంధే ద్వితీయా॥ మాసేనానువాకో అధీత ఇతి ద్వితీయాపవాదః॥ న
ప్రతియపంచతాన కారకత్వదనకత్వతి శక్తి రూపమధనత్తారాణాం ధనకాం భావం సత్వ మిహ తమావ అశవధుక్తార్హా
ర్థా వెరొద్వహరజ్ఞో త్రాతః॥ కర్మ ప్రవచనీయయుక్తే ద్వితీయా లక్షణేత్థంభూతాఖ్యాన ప్రతి వయాంద సమభివ్యా
హారే కర్మప్రవచనీయసంజ్ఞకానాం ద్వితీయా ॥ పమసుప్రావర్ష తిల(రి) వం కవ సి[illegible]హానికాంఅనుహరించ[illegible]రాః

ప్రకారకజ్ఞాక్రియాయాం యాం తు కవం తయాంతు ॥ పూజన తవరూం పక్రియాం కయః ఆశ్రిత్యం ఫలజ్ఞక్రియా నాన్యయోం వాతినాత్రాం
ప పదవిభక్తిత్వం । హేతాహేత్వత్వక్రియత్వం ॥ పు. సర్వగాథ్యష్టాహారిః ॥ అత్ర ప్రత్యయాం తన్న నహంకారితయ సర్వకక్రియ
యః ॥ పుగాన్స హాక్యతే . క్రియయా కరణ కారాత్రయః । అకర్మకపంచమీ ॥ కతేరబత్రః కరాష్ట్రః ॥ అత్ర కతేన
యుగాక్రియా దాపరాబం . ధక్రియా యాం తుకవయాంరుపపదవిభక్తి తవ ॥ కతాచిత్ర బలగాన్యయబం . ధవాత్రి
తిచేతాథః ॥ షష్ఠా హేతు ప్రయోగే హేతాశేష్వత్వ షష్ఠేన వ కతుత్యతియా । అథనయు నాచిత్రహేతు హేతురాసః ।
నవాసాయన్నన్నరతియాచ ॥ కస్వహేతోః కహేతుకావసతి ॥ ఇతి తత్వతియాథః ॥ సంప్రదానే . చతుర్థీ . చతుర్థ
థః ॥ చతుర్థీ సంప్రదానే ఇతి సూత్రాత్ ॥ సంప్రదానత్వం చ ధాత్వర్థకరణ వానప్యయా కత్వం తు చిప్రయుయం
కత్వం ధాత్వర్థకరు కన్న నాపాలోత్రకరణత్వ ఇతియా తు ॥ యుధావిప్రాయ గాం దదాతి దానకర్మా వయం
తగాజక్షరథయోపాదోధాం నాదివాన్నపాశోత్త్రేకన తావద్వప్రసన సంప్రదానత్వం రజకాయ వస్త్రం దదాతీత్యత్ర తు దదా
తితేలార్థనార్థత్వాత్ ॥ చతుర్థ్యపి సంబంధేలాక్షణికే । విప్రాయ భూమిం తగవాదిప్రతిగ్రహీతృత్వం సంప్రదాన
కత్వం తు చిప్రతి స సంప్రదానమితి సూత్రస్యాయమర్థః । దానకర్మణ గవాదినా కర్మణా భూమిం తగవాది
నాయమభిప్రాయేతి ॥ అనేన తు అధ్యక్షదాత్రకర్మ ధాత్వర్థాదిశేషత్వం సంప్రదానత్వం । ధాత్వర్థ
ఫలశాలిత్వం మితియాం ॥ తద్వం . సకర్మకధాతు వస్త్రదకం అకర్మకధాత్వర్థ సంప్రదానం . సూత్రస్య
ఇకర్మకధాత్వర్థత్వం ఇతి విప్రాయ గాం దదాతి పత్రేన హేతేర్దృష్ట్వాయ తిరాచతే భక్తి ఇతానదాము సంప్రదానా
గః । అత్ర విప్రస్య సతో ర్యత్వార్థం ఇతి నాదారా సుకర్మా ఫలనాపానః । అతవిప్రా పశుం యదండ .

పచతి । బ్రాహ్మణాతిరిక్తస్య తాదృశాపాకానుకూలవ్యాపారా [illegible] వత్వా త్రయం సమప్రతియోగితా ఏకవత తత త్రయాణాం కర్తృ
త్వం ॥ ప్రత్యేతం ఘటః ఇత్యాద్యాకారతత్ప్రవర్తకాయాయాగాదేశ సమభివ్యాహారేతేతి తేః స్థాలకాష్ఠాదాకవికర్తృత్వమి
లక్షణం । కరణత్వం తు సాధకతమత్వం ॥ సాధకతమం కరణమితి సూత్రాత్ ॥ సాధకతమత్వం చావన్ నత్వాదికఫలజనకవ్యా
పారవత్త్వకారణత్వం ॥ ఫలాయోగవ్యవచ్ఛిన్నత్వం వాతికాత్మనా బ్రాహ్మణాతి తాదృశాభావాసంపికరణాతసమవిరుక్తం । ఫలాత్తి
[illegible] శైప్రవృత్తివ్యాపారో [illegible] పకారకత్వం వా అస్తి చేదం । సుతరాం దాచ ॥ ఏవం చకుఠారాదేః కత్రదశేయసూగాసమాసాభ్యాం
వ్యాగనివితాబ్దసపతిః ॥ అత్ర కర్తృత్వకరణత్వయోః సాక్షాదావకయాం । సంబంధాత్ర దర్శకతాదియాంతారకవిభ
క్తిః ॥ భావకాభిశేషపదార్థకర్మపదవిభక్తిః ॥ యథా సహయుక్తేప్రధానే సాహితేసంయుక్తే ప్రధానేవాచకశబ్దసత్త్వ
భిన్నావృత్తత్తిరయాయాకరూపితత్వసంబంధేః ॥ శిష్యేణ సహ ఆగతో గురుః ॥ శిష్యకర్తృకం తత్సాహిత్యం వివక్షితం
గురుకర్తృకమాగమనం వివిత్సితోద్యః ॥ ఏవం చ తత్ర తియోగేః స్వభావాదుపపదవిభక్తిః । యేనాంగవికారః । వికారయుక్తాంగ
వాచకపదసమభివ్యాహృతతృతీయాయాసంబంధః ॥ అక్ష్ణా కాణః ఇత్యత్ర అక్ష్ణా సంబంధికాణత్వవిశిష్ట ఇత్యర్థః ॥ అ
త్రైకత్వకాణత్వసమవేతం పరాసంబంధేకత్రైత్రిప్రకారకతా ॥ ఇత్థం భూతలక్షణే ॥ ఇత్థం భూతలక్షణే ఇత్థం భూతలక్షణార్హా పక
ర్తృత్వం । జటాభిస్తాపస ఇత్యత్ర జటాజ్ఞాపనతత్వేనా ॥ ఇత్యర్థః । అత్ర జ్ఞాప్యత్వసంబంధేన విశిష్టేభ్యః అపత్యా ఏకతే ర
భయాంవత్రేణ సం జ్ఞా [illegible] తరసాంవేదయస్య శ్లో ॥ సంపూర్వ స్య జ్ఞాధాతోః కర్మణి తృతీయాయాః । వితియత్వోసాన్నమాత్రా
మాంవరం వాసం । జ్ఞాత్రే మాంద్యవిపయయుక్తపూజ్యతావిప్రకాశకజ్ఞా కరాదితర్థః ॥ అత్ర మాంతృపదా [illegible] సంపూజనీయ

తేనాః సముభివ్యాహారే వివిధప్రయుక్తేషు భూషు భూధికరణా సన్నసంప్రదానత్వం । కర్తృత్వం [illegible] రాధ్యతి ఇత్యత్ర తేనాగౌ
పృగక్ । గౌః [illegible] వివిధప్రయుక్త విషయే [illegible] సంప్రదానత్వం । రాధ్యతి । ఇత్యత్రా
వివిధైర్వా ధః ప్రదానాభావం శృణుః । పూర్వస్య కర్తా ॥ అజ్ఞప్రతి పూర్వస్య శ్రుధాతు సముభివ్యాహారే ధాత్వర్థప్రతి
జ్ఞాఖ్యకర్తా చ కర్తుః సంప్రదానత్వం దేవదత్తాయ గాం ప్రతిశృణోతి ॥ అథ [illegible] ప్రదానశ్రవణయతి ప్రతి
శ్రవణేరి ధాత్వర్థ [illegible] దానచకస్య అనుప్రతిగృహాణాశ్చ ప్రత్యనుపూర్వ గృణాతేః సముభివ్యాహారే
పూర్వకర్తా [illegible] దికర్తుః సంప్రదానత్వం ॥ అథ [illegible] హోత్రే అనుగృణాతి ప్రతిగృణాతి ధాతులక్షణప్రవా
[illegible] చతుర్థ్యర్థ యత్ర తు ధాత్వర్థ [illegible] సంభవంతి [illegible] । తత్రా
పదవిభక్తిః । తాదర్థ్యే లక్షణాయాం ఉపపదాద్యర్థస్య [illegible] ప్రధానక్రియాయాం [illegible] ॥ మమైవ హారిం భజ
తి భక్త్యై [illegible] అత్ర కల్పితప్రాప్తక్రియాయా [illegible] క్రియాయాం కారకత్వే [illegible] భా
[illegible] ॥ సాధన [illegible] అత్ర చతుర్థ్యా [illegible] పదవిభక్తిత్వం కిం తు
[illegible] లక్షణాయాం కారకవిభక్తిత్వమేవ అత ఏవ [illegible] భావనా
[illegible] క్రియయా [illegible] పరే తు అత్రాపి [illegible] పదవిభక్తిత్వమేవ [illegible]
[illegible] పదవిభక్తితా [illegible]
[illegible] క్రియాయాం [illegible] ఆహరణాత్ [illegible]

భా॰ప్ర॰   72   పా॰ప్ర॰

ప్రీయమాణ ఇతి తత్ర కారకస్య షష్ఠీ. తత్ప్రతిపత్త్యర్థత్వం. కిం మాంసం భోక్ష్యమాణాయ సంస్కర్తవ్యం సిద్ధాంతితం ।। అత్రేయ
యం హి నాహ్యం దదాతి తత్ర తు అత్రేయ స్య సంప్రదానే తస్య ... కర్మాధారే ప్రోక్తం తే వం మాంసభాషణం పఞ్చమే ... గా భావే ... శ
త్ప్రాతి దివి ।। యథా వాక్యాది ధాతు సమభివ్యాహారే తు ప్రీయమాణో నైవ సంప్రదానత్వం దేవదత్తాయ రోచతే మోదక తి స్వ
సేన భ్రాతరం సంబంధే కర్మణి షష్ఠ్యే వెవ సంప్రదానత్వం ।। శ్లాఘహ్నుఙ్స్థాశపాం జ్ఞీప్స్యమానః ఇత్యత్ర ... జ్ఞీప్స్యమాన ఇతి
జ్ఞీప్స్యమానస్య సంప్రదానత్వం గోపీ స్మరాత్ ... కృష్ణాయ శ్లాఘతే హ్నుతే తిష్ఠతే శపతే వా తి స్మరశేయం తుకి గోపీ కర్త
ఋ కాలి జ్ఞాపనవత్త్వాత్కృష్ణస్య ।। ఇతి ధాప్యే ... శయీత ఃపితా మం వి జ్ఞా ి తత్ర ధాతోః స్య శా ప జ్ఞాప ... కా భావాత్స
ప్రదానత్వం ।। ధారేరుత్తమర్ణః ధారయతి దేవదత్తః ।। దేవదత్తకర్తృకధారణాకర్మ ... ఋణ మాఁ భోక్తు వర్ణం ... తిమాన్య
ధనికస్తావత్ సువర్ణం ... సన దః ... ।। అతమవరే ధారయతేస్తత్ర వర్ణస్య తత్ర ఉత్తమర్ణత్వం ... ద్విష్ఠ
... ఇతి తేన దాహరణం సంగాత్ర ఇతి సిద్ధం ।। స్పృహేరీప్సిత
గిత్వం ।। ... పుష్పేభ్యః స్పృహయతి ... ఇతి తదుదాహరణం ... సూత్ర విరుద్ధం ।। స్పృహేరీప్సిత
హయతి సమభివ్యాహారే ... సంప్రదానత్వం ।। ప్రకృష్టే భావిషయ స్య కర్మత్వం పుష్పేభ్యః స్పృహయతి
పుష్పాణి స్పృహయతి కర్మణి ... భావః ।। క్రుధద్రుహేర్ష్యాసూయార్థానాం యం ప్రతి కోపః ।। క్రుధ దుహో
రుపసృష్టయోః కర్మ ... అసూయా ... ఉపసర్గ ... ధాతు సమభివ్యాహా
... సంప్రదానత్వం ... ।। రాధీ
... ప్రకారః ।। ... ఆ ... రాధీక్ష్యోర్యస్య విప్రశ్నః ... రాధ

27

తితి వికల్పితా చతుర్థీ ॥ కల్పిత చేష్టా ధ్యాది పదాం॰ ధ్యాంత్ర రాశ్వంశయా దుపపత్తి విభక్తేః ॥ పంచరాం పూరింభజ తత్వత్ర చేష్టా ధ్యా
ఘాతాత్ దివతింత్రైవ సాధ్యం రితి దిక్ ॥ అత్ర వివాదాం॰ సరాః ॥ చతుర్థ్యా(దేవతాత్వ శక్తేః॰ ॥ తద్విశేష చతుర్థ్యా(వాదాం॰ త్రస్వా
స్వాపుకః దేవతాసంగతి స్త్రత్ర దుంచ(లంతు పరం పరవింతి వాతి(రాత్ ॥ తథాహి ॥
సూక్తమంత్రమూస్త్రైంతెం॰ షాక్యాంలక్షత్వాదింతెంగాప్రసూక్త వావాత్యంతవజవవాంకహవిః॰ సంబంధ్యపూమాపంచది
దేవతాత్వం ద్వివిధం తద్విత హేచ్యాం స్వాసదేవతే త్వజు శాసక్షేకదేవతాద్విరాఠఅగ్నిభగితాన్వదిళ్ళిః సూత్రైః॰ అతెకధగాది
ప్రత్యయంయవిధానాత్ ॥ సాస్యదేవతేత్యత్ర సూక్తహవిషాం॰ షష్టం॰ రిదిస్తుత్యాదివిశేష ప్రతీతావపి ఋక్ప్రయోగా గేషుసావ
నాధుకరస్య కఅగ్నాఖదిపదా తత్వప్రతీతేః॰ తిథుకవిద్యా గాన్వదీనాం॰ దేవతాత్వమంత్రశేషా ధకత్వాత్ ॥ అకతద్ధితస్య
దేవతాత్వ విశిష్టఅగ్న్యాదివిశేష సూక్తహవిర్వాచకత్వసత్తిరాగస్యహశవిశేషణే ఽకారవయొ కదేవతాత్వశక్తిః॰ ॥ పదపుగ
ంతెంస్యావహో త్వాదాపి స్వాహాశబ్దార్థహవిర్దానే అగ్నేశ్వప్రవిశేషణాప్రతీతేః॰ సంబంధాత్మకమాస్యా వెకదేవతా వెన్నైవ
విశేషణాతే తి తత్రచతుర్థ్యా(శక్తిః॰ విషంపంత్రవగాంస్వవతిష్ఠతే॥ అత్రవిచరతే॥ క్లేదం వాతి(రం చతుర్థ్యా(దేవతాత్వ
శక్తిః చేష్టా ధకంః॰ తదేవతాప్రతిపాదకాం॰ త్రశేషాపక్షణాంచతుర్థీ(మంత్రవర్ణాదేవతాలాక్షణికకత్వంపరం॰ దుచ(లంతు
పరంపరవితన్యధానాత్ ॥ తథాహి దేవతా శక్తతద్ధితచతుర్థ్య(ద్వితీయావాస్తుమంత్రదేవతా త్వబోధకత్వా॰ తత్రాగ్నిదే
దేవతాదేవతేత్యాదౌ గాన్వదీనాం॰ దేవతాత్వప్రకారకబోధాత్ ఋక్పయరూపదేవతాత్వశక్తిః॰ సూక్తప్రకాశస్తు ప్ర
ష్వతాతగసంబంధివిత్తిబోధః॰ ॥ తద్ధితస్యతు హవిష్యాగ్నావిశిష్టత్వబోధాత్కం॰ త్రరం వానగాకల్పనాత్తెం దుచ(ల
త్వం చతుర్థ్యా(త్స్వజ్ఞమూకప్రమాత్రైశత్వవిశిష్టప్రతిగృహీతత్వరూపసంప్రదానత్వాంశా ప్రతిగృహీతత్వ

ఖంతెనోపపదవిభక్తిః॥ తుమర్థాచ్చ భావవచనాత్॥ యాగాయ యాతి యాతీత్యానశాత్యతదర్థ క్రియాదిక్రియాయా౯వ
యెనోపపదవిభక్తిత్వం॥ యాగసాధనకర్మయాగమిత్యర్థః। తుమర్థభావవచనాత్ సవిభక్తిత్వమేవ॥ నానావనానాదవినే
నానాదవిత్యత్రాప్యుపపదవిభక్తిత్వం॥ చతుర్థీకారకవిభక్తిత్వం చ॥ నమః స్వస్తిస్వాహాస్వధాలంవషడ్యోగాచ్చ॥ ఏతైర్యోగే చతుర్థీ స్యాత్॥
వదంతెరాగిచతుర్థ్యుపపదవిభక్తిః। యద్రాహాచంతెనమః స్వయంభువే నమస్సర్వత్వమారివనుకరూం లయిమిత్యర్థః॥ నాం
యనాంనమస్కృతెత్రభాందనః ప్రయోగః॥ ప్రజాభ్యస్వస్తి స్వస్తిపదెశలాన్యగానాచకనయం దివతయం నబంత్త
స్వస్తిశఇంద్రాయవృద్ధశ్రవాః॥ త్రైకాల్యకెనావసురక్షిః స్వస్త్యెతుమర్థయధాప్రయోగాత్॥ చభంయత్రాపి మంగలవాచ
కత్వెవళగ్నయెస్వాహా॥ పితృభ్యః స్వధా॥ స్వాహాచర॰ స్వధాపదం వషడ్వదం చప్రదానార్థకం॥ అలమితి దంయూర్యర్థకృ
సమర్థపర్యాయాదికపదానాం గ్రహణం॥ అతఏవ సామినాచ ప్రభువదకప్రభుపదసమభివ్యాహారెషష్ఠీవసాధుర్బెత్త
భాష్యఅదెనార్థకస్యమిత్రిశ్వరః పరిశితా॥ అధిష్ఠానాయకెనాశితావశః పరివృద్ధాధియుతానార్వక్రుశాశాతత్ర
భుపదస్యసామిత్వశక్తిగ్రహాత్॥ పశుపభుశ్యభువిశత్రుయస్నతిప్రయోగాత్ ప్రషష్ఠీవసాధుర్బెచతుర్థీ॥ తస్మైప్రభవ
తీతితులం॰ పరార్థకప్రభుపదసమభివ్యాహారాతచతుర్థ్యెవసాధుసాపితఙ్కాయితంవాలఇతు॰ వెతికల్పితక్రియా॰ త్ర
నాకయాతే॥ ఉపపదవిభక్తిరెవప్రభ్వాదియోగెషష్ఠీ॰ తమపిసాధుంతవాతికసనతంభావం॰ నాకలంయామ॥ మనస
కమన్యానాదరెవిభాషాప్రాణిషు॥ మన్యకర్మణసమభివ్యాహారెతద్వాచ్యధర్మకర్మణిం వికల్పితాచతుర్థ్యుపపదవిభక్తిః॥
కర్మాంత్వాతృణయత్వాం॰వామన్యెఅత్రవికల్పితాంనాదరితయూశన్యాదుపపదవిభక్తిత్వం॰ గ్రామం గ్రామాయవాగచ్ఛ

73

23

ణా ॥ ఏవం బాధః సంయోగానుకూలక్రియాశ్రయత్వే సతి తాదృశక్రియాజన్యఫలానాశ్రయత్వం తదర్థః ॥ ఏవం తేనా
దావపూర్వభ్రష్టేతి ప్రయోగే త్రాయతే అర్థయోః తద్వారాయతేయుతే చేతానిగాం వారయతి యోగాఽపియుతే అపాదానయా
దధితే ప్రహ్మణాః ప్రసూః ॥ ప్రసూయంతే హిమవతో గంగా ప్రభవతి తాన్నదా భయాది హేతుచోరాద్వాన్నపూర్వ విరతిః ॥ భువః
ప్రభవః ॥ ఇత్యాదానపి శాస నిత్యం పునర్న విపాపాదానత్వం ॥ భీత్రార్థానాం భయహేతుః పరాజేరసోఢః ॥ వారణార్థా
నామీప్సితః ॥ అంతర్ధౌ యేనాదర్శనమిచ్ఛతి ॥ ఆఖ్యాతోపయోగే ॥ జనికర్తుః ప్రకృతిః ॥ అత్రాపన్నాపాసుకూలక్రియా
శ్రితత్వః ॥ తదనుకూలత్వం గిత్రాయతే నవాఽదిజకక్రియాపరాజయతే దాంశేతే సంయోగానుకూలక్రియావారయ
తేఽర్థస్కాసుకూలక్రియాఽలయతే గురువతు చోపాధ్యాయాదనుకూలక్రియా అర్థః ॥ అత్రత్వనుకూలక్రియా జాయతే ప్ర
కాశ [illegible] వర్ణానవిక్రియాప్రపూర్వభవతి [illegible] రథః ॥ తదాశ్రయత్వే సతి తత్ర [illegible] క్రియాశ్రయాపకత్వం ॥ ఏవం చ
భీత్రార్థానాం భయహేతురితావద్వాస్యామదానాపాదానత్వచోదకతాయాం పంచమ్యాదిపదవిభక్తిత్వచోదకతేతి
క్రియాకరణః ॥ వివాపూర్వసకాశ్రయకర్మదేశాపకత్వాభావాత్ అపాదానత్వం ॥ అతఏవ అకర్మణి భ్రష్టేతి ॥ ఇతి ప్రయో
గః ॥ యది రాభ్రష్టేతి విప్రయోగః వదావక్షపరస్వవక్షితవాన్నపూర్వదాలక్షణమర్థాదవదన్ తీతాన్నదావిభాగప్రయోగాత్
క్రియా గాశ్రయసనతక్షరూపకసాంగధూభాగసన అపాదానత్వం ॥ క్రియాయికాస్తు విభాగాశ్రయత్వమేవ అపాదా
నత్వమిత్యం తేనా [illegible] వాన్నపూర్వభ్రష్టేతి తాదృశాలక్షణాంతరాక్రియాంతరకల్పనే అపాదానపదవిభక్తిత్వమిత్యంతి ॥ ఏవం ధావతో
శ్వాత్పతతి ఇత్యత్ర అశ్వే చక్రక్రియాశ్రయత్వేఽపి సవిభాగానుకూలాభావాదపాదానత్వోపపత్తిః ॥ చైవం మేషా

వాచి॰కానప్రతిగృహీతత్వాన్నాగ్నేతాన గిర౧రదేశలక్షణాయాంతతోంపి దుర్బలత్వం విస్పష్టం యుక్తితావద్వాదితియాస్తు ఉక్తిత్వ
తవాచికావిశిష్టలాక్షణికతాంవత॥ దుర్బలతము త్వమం ప్రవర్ణస్య మంత్రకమర్ధసంబంధజ్ఞానానుపపత్తిశ్చ మంత్ర
కాశకసంబంధజ్ఞానానుపపత్తిరం దేవతాత్వమిత్వం తదుర్బలత్వం తేన సంప్రదానత్వ ఏవ చతుర్థ్యర్థశక్తిశ్చ దేవతాత్వే
నతావద్భావః॥ అత్ర తద్ధితాదిలక్షణం త్వానైవ షష్ఠీ దేవతావిధిరపూర్వ ఇతి చేత్॥ యాగవిధిస్త్వైవ ద్రవ్యదేవసంబంధే దేవ
తాసంబంధస్త్వసాధారణ్యాత్॥ ఇంద్రాదిదేవతావిశేషణయోః పరయోర్విధిర్తావహః॥ తద్ధితు త్వార్థవిభక్త్యా పునస్త్య
తానస్యప్రకృత్యర్థస్య దేవతాత్వం ప్రతిపాద్యతే॥ ఏవం ఇంద్రాగ్నీతిప్రాతిపదికోత్తరతద్ధితేన ఇంద్రాగ్నియోః ప్రాతిపది
కార్థయోరేకత్వేకం వాన సంబంధత్రిదేవతాత్వం ప్రతిపాద్యతే॥ ఏవం మహేంద్రపదోత్తరతద్ధితేన మహేంద్రస్య దేవతా
త్వమితి॥ అత్రేదం చతార్గావహత పూర్వకత్వాత్ సర్వాచరణ్యపదోచ్చారణాత్వం తేన దేవతాయాః ప్రయో
గసంబంధిమితిప్రకృతివికృతిసంబంధినీగమేషుపిత్రైథపరసిద్ధిరితిదిక్॥ అధికం ము త్వాతము సంవాం॰ జ్ఞాలావధేయం॥
ఇతి కారకాదిచతుర్థన్యాసనిరూపణం॥ అపాదానత్వం పంచమ్యర్థః॥ అపాదానే పంచమీతి సూత్రాత్॥ అపాదా
నత్వం చ పరసమవేతప్రియాజన్యవిభాగాశ్రయత్వం॥ విభాగహేతుప్రియాణాశ్రయత్వేసతి విభాగాశ్రయత్వమితి
తదర్థః॥ ధ్రువమపాయేపాదానమితి సూత్రాత్ అపాయో విశ్లేషః॥ విభాగ ఇయోగాది శబ్దవాచ్యః॥ అన్యసవి
భాగవియోగాదిప్రియాశ్రయస్య విభాగాదౌసతి విభాగవియోగాశ్రయత్వే ధ్రువమస్తి॥ తం విభాగవియోగా
ధారకమితియావత్॥ తదపాదానమితిసూత్రార్థః॥ అయం ధ్రువత్వాంశాత్ పరాంగం పరిరథః సంయోగాసకల ప్రియా

శ్రీ

బి.ర్తా

శాపసరతి త్వత్ర తథను పాదా శత్వం ॥ ఉభయుపుతవు(గ్లా విభాగ స్సినకేన కత జ్ఞు శక త్రింయూ కాత్రయుత్వే భూవాదిబివాచన్నం ప్ర
భాగజ శక త్రింయూ ఖె దాదిత త్రింయూ మూదా ంయూ పాదా శ తేసం ॥ అ కెరాన కన కేన్న దప సతత ఇత్వ తూర్య భయుతవు(బ్ర విభాగ
సాన పితత్ర జ్ఞు శక త్రింయూ మూదా ంయు పరప్పుర సనతద కాత్రయు తెరావ పక పాదసా త ॥ వ్యాఖ్యాదవ ప్రుం పతత్తి త్వత్ర పత శక త్రింయూం
ధా త్వథ్య మూ రాంయు సంగమ కంయు ం (శభైనం తాన్హా థ్యుం ద త ఇతాన పత్తిః ॥ గ్యహంచ ప్రుతి తూం రా జ్ఞాన చ్ఛుతి త ఇతాన దివది
క్షతావ త ॥ కెదిత్రు పంచమాజ కాన పాదా శ [illegible] సం జ్ఞాయూ కమ (సం జ్ఞుయూ బాధై [illegible] క దివతి యూం ంయూః సాధు
75
తాన్యదితానవహః ॥ బలాం హాకాదివ దువ దుబియాన వతె ఇత్వత్ర శ సతెవ తన ధాన హంరెగ్రెహాం పపదవిభక్తిః ॥ అవపు సాన దివ
దసపుభివాన శాహం రెతువం చమయున పపద విభక్తిః ॥ అ కాదదాదిత రత్రే దిక శబ్దాం యూ వ్రశ పదా జ్ఞాం యుకె ఇతి సూ
త్రాత ॥ అ శన పరె శ అకానథ్య క ఇత్తరాదిపద గ్రహణం కవ ష్టార కన [illegible] సిత్త త్రఅ అరాదవాత శష్టాది దర: బుతెరస మాంతరాం లాం ఠె
సమభివానహంరె గ్రామూ మూల సిత్తు గ్రాత్యూవః ॥ అం భూంత్రశపరం ప్రాక్ప్రత్యయుగాదిపరం తత్ర మ భివాన హంరె గ్రామా తాప్త
క ॥ అంచుప్రత్యయూం తదక్షిణా సమభివాన హంరె దక్షిణా గ్రామా తదూరం వాం అం చకఅ పర సమభివాన హంరె దక్షిణా రాహా హ
గ్రామూత ॥ అత్రపంచమువథ్య క సవదపదార్థ కయుః ఇదం చ ప్రుభృతావదిపదాత్రావయుపలక్షణం ॥ యూవా త్రుభృతి అరభ్య
గ్రామూ ద్రుహిః ॥ ఎవం వికాప్యథ గతాన దివదసమభివాన హంరె దివర ంయూత్వ వింయూం భానం విశల్పితాపం చమ్యున పపదవిభ
క్తిః ॥ ఎవం దూం రాతి లాంథ క వద సమభివాన హంరె దిశ ంయూ షష్ఠీ భానం వికల్పితాపం చమీ వపపదవిభక్తిః ॥ గ్రామస్య గ్రామా
త ॥ గ్రామస్య గ్రామాత గ్రామం దూరాశ రం ఠికెరి ॥ ఇతికారకవాదె పంచమ్యవథ్య ఇ ఠూపరాం ॥ సప్తమ్యా అధికరణార్థము క్తః ॥ స
ప్తమ్యధికరణె చెతి సూత్రాత ॥ అధికరణగాత్వమూధారత్వం ॥ అధారొంధికరణమితి సూత్రాత ॥ తత్ర అత్రయు తు ఏతప్ర సంఖ్యా

ద్విశిష్టాన్యపదార్థప్రధానత్వమవ్యయీభావత్వం తేషాం తత్ర గంగం సూపప్రతీత్యన్యవ్యయీభావేనాతివ్యాప్తిః తథా త
త్పురుషలక్షణాతిప్రసంగః ॥ సరూపసమానాన్యపదార్థప్రధానత్వే సతి సంఖ్యాతయోః పూర్వపదస్య భావప్రత్యయం తత్పురుషత్వం
తే రాజ్ఞః పుత్రో ఽక్షిపి పృష్ఠ తావతి తత్పురుషే లక్షణాతివ్యాప్తిః తథావ్యయీభావలక్షణాతిప్రసంగః ॥ నివమసన్యపదార్థ
ప్రధానత్వే బహువ్రీహిత్వం ద్విశి ఇత్యత్రాపి అవ్యయీభావే సంఖ్యాయాః ప్రధానాన్నాతివ్యాప్తిః ॥ న చ ... అవ్యయీ
భావ ఇతి సూత్రసంజ్ఞయా ప్రధానత్వేన సంజ్ఞావాచక అవ్యయాది పదానాం బహువ్రీహి విధాయకాన్ సంగచ్ఛ
తే ॥ ... అవ్యయీభావానాం ... ఇత్యాది ... న్యపదార్థప్రధానేన బహువ్రీహి విధాయకానాం ... ॥ యద్వా
తత్పురుషాదౌ ... ఇతి అత్ర ... సంబంధి తత్ర మన్యపదార్థ ... ॥ అత ఏవ ...
... చిత్రగుః ... ఇత్యాద ... సమానాధికరణ ... ॥ ...
... ఇత్యత్ర ... న్యపదార్థ ... ॥ అత్రాప్యన్యపదార్థప్రధానత్వమాత్రం సమా
... బహువ్రీహి ... ప్రధాన ... లక్షణా ...
... బహువ్రీహి లక్షణాతివ్యాప్తిరితి ... ॥ అత్ర ... గంగం ... ఇత్యాదీనాం బహువ్రీహిత్వం ... ఇత్యా
... అవ్యయీభావ బహువ్రీహి ... సప్తమ్యాది ప్రాప్తత్వాత్ ॥ అత ఏవాత్ర ...
... లక్షణే ... ॥ రాజపురుష ఇత్యాది తత్పురుషాణాం ... పురుషాద్యర్థ ... ॥ ...
... ॥ ... పదద్వయ ... అవ్యయీభావలక్షణం ... సమాస
... ॥ విగ్రహవాక్య ... ప్రాప్త ఇతి

షష్ఠ్యా నిర్ధారణం తద్యసంభవాత్॥ అతఏవ మథురాః పాటలిపుత్రకేభ్యః ఆఢ్యతరా ఇత్యత్ర నిర్ధారణస్యైకదేశస్య చాప్యలక్ష
ణే॥ అభేదస్యాభావాత్॥ ఏవం మాంసశరీరాద్యుపస్థాప్య పత్రోపహితానో పాదత్తః ప్రత్యయః॥ మాంతరీయా హం తేందివ
త్రాపి లక్షణేతి దిక్॥ అత్ర చేమా పదవిభక్తిః, కారకవిభక్తిః బలీయసీత్యత్ర కారకవిభక్త్యర్థస్య శ్రుతక్రియాన్వయిత్వాత్
ఉపపదవిభక్త్యర్థస్య కల్పితక్రియాన్వయిత్వాదితి దిక్॥ ఇతి గాగాభట్టకృతే భాట్టచింతామణౌ కారకవాదః॥ ॥
సమాసశ్చతుర్విధః॥ అవ్యయీభావతత్పురుషద్వంద్వబహువ్రీహిభేదాత్॥ తత్ర పూర్వపదార్థప్రధానో ఽవ్యయీభా
వః పూర్వపదార్థప్రధానస్తత్పురుషః ఉభయపదార్థప్రధానో ద్వంద్వః॥ అన్యపదార్థప్రధానో బహువ్రీ
హిః॥ ఇతి లక్షణం న సంభవతి పురుషః॥ ధవఖదిరౌ చిత్రగురితాన దువదాహరణే॥ నీలోత్పలమిత్[illegible]తమ
ధారయః॥ పంచపూలీతి ద్విగుః॥ తత్పురుషస్యైవ భేదౌ॥ అత్ర గంగమిత్యవ్యయీభావే తల్లక్షణాసమా
ప్తం॥ అతివ్యాప్తం చ బహువ్రీహిలక్షణం॥ ఏవం స్వరూపప్రతిపాదనా వ్యయీభావే సుప్రతి నామాభావ ఇతి సూ
త్రవిహితే తత్పురుషలక్షణాతివ్యాప్తిః॥ తత్ర శబ్దార్థప్రాధాన్యత॥ ఏవం అర్ధపిప్పలీ ఇతి సూత్రవిహితే అర్ధ
పిప్పలీ పూర్వకాయ ఇత్యాదితత్పురుషేవ్యయీభావలక్షణాతివ్యాప్తిః॥ ఏవం ద్విత్రా ఇతి బహువ్రీహౌత
ల్లక్షణాతివ్యాప్తిః॥ ద్వంద్వలక్షణాతివ్యాప్తిశ్చ॥ ఏవం శకులపలాశా ఇతి సమాహారద్వంద్వే సమాహారప్రాధాన్యే ద్వంద్వ
లక్షణానవ్యాప్తిః బహువ్రీహిలక్షణాతివ్యాప్తిః॥ ఇతి చేన్నైతేషాం ప్రాయికత్వేన లక్షణత్వాభావాత్॥ తత్ర
ధికారకపరితమేవ తత్తల్లక్షణమితి వక్తుం యోగ్యం కరణం॥ వస్తుతో ఽనేకపదార్థప్రధానత్వాద్ద్వంద్వసమాసో నార్థత్వ

తన్నామవాఽఽతి చేంధః॥ శక్తికల్ప్యకం వినా సుతరాం మసుపపత్తేః॥ అతః సమాసేషు విశిష్టశక్తిః కం గ్రీయతే కించ శక్త్యర్థం
గీకారే అర్థవత్వాభావే ప్రాతిపదికసంజ్ఞా కస్యాత్॥ కచిత్రగుమాం కంఠేకాలాదిషు కమయత్వాదివ బోధకత్వం స
మస్తసమాసాంత్ర్యపదార్థ [illegible] గస్యార్థబోధకత్వం వా సమాసాంత్రవిభక్తి కామితి వాచ్యం॥ అర్థపి వృత్తిత్వా
కాం వ్యభిచారాత్॥ క్షుత్ర వృత్తి భంగాపత్తేః కించ సమాస సప్రాతిపదికతయా తత్తదీకపురుషాదివరార్థ సవపురు
షాదేః ప్రాతిపదికార్థత్వాభావే కతమ్ప్రకారకబోధాకాసౌ॥ కదాచ్ప్రసమసనమాకపదార్థ ఉభాః పరస్పరా
చయః విభక్తి జరైవ్యాపకత్వాభావే రాజకగ్రాహప్రకారకబోధాభావాత్॥ అద్వైతాతిరిక్త సంబంధే కాసమాస్త్ర
కారకబోధే విభక్తి జన్యోపస్థితేహే తుత్వాత్॥ కించ రాజపదస్య రాజసంబంధి సంబంధినా లక్షణా కార్యాః॥ రాజ్ఞః
౮ పుష్యే రాజ్ఞ సనసమాసఖి రాధార్థకతయా తేవివరరా[illegible]రో ధార్థ॥ ఏతేన విరుక్త విభక్తి రహిత ప్రాతిపదికార్థ ఏవార్థతే
రాజయుపన వృత్తార్ధ రాజసంబంధి రూపః పురుష ఇతి బోధాపత్తేః॥ అతః సమాసేషు శక్తి కం గ్రాయతే వాన్ధ హమః॥ అత్ర గౌ
తమీయాః సమాసేషు క్షుప్త రాజపదాదేరేవ సంబంధిలక్షణాయాం రాజసంబంధ్యభిన్నః పురుష ఇతి బోధసంభవే శక్తి కల్ప
కంయుక్తం॥ పూర్వాధికారస్థ ప్రాజపరాంశ్వర్థలక్షణాప్య పేక్షాయాం పరంపరంగ్నిషేధ్ సమాసోఽభిధాసోపపత్తేః॥ పరెరాదేత్తేశేర
విధియమాకః సమాసాదిః సమర్థః స్యాదర్థ వా చకపదస్థ ఇతి సూత్రార్థః॥ ఏతేరాజపదాదౌ స్వాభారాదివిశేషణత్వయా పత్తేః॥
విష్ణుశాంబిః సోరథ ఇతాంధరాత్రాంత [illegible]యుక్తాదిపదకల్పనాపత్తి ప్రపరాస్తా॥ రాజ్ఞః పదాత్తైకదేశతయా తత్ర విశేషణ
త్వయాత్॥ లక్షణాయాం త్రాతాత్పర్యస్థితి సంభవాచ్చ॥ లక్షణా శక్తిభావం బోధిభాయాం సమాసవిగ్రహ్యా ఇంయుమేవిభాషా

సూత్రార్థః ॥ కార్యభావత్వ సతు సమానాధికరణ్యం తు సమానాధికరణత్వాన్ని వైయ ... ర్థప్రతిపాదకత్వం సమానాధి(

కరణ్యం తు నిత్యం భేదాన్వయ సంబంధవాచ్యాంతమితి భేదకం పః ॥ సంసర్గకాంపత్ర ॥ షష్ఠ్యంతరాద్యాదిపదాదేవ తా

దృశేషాం ప్రస్థితి సంభవాత్ కిం సమానాధికరణ్యేనేతి వాచ్యం రాజపురుషాదివదేవ ... ప్రస్థితం చిత్రగా

వదేవ కార్యమితి వాచ్య ప్రస్థితం చ తత్ర ... ॥ ఆబాధిక్యస్య ... పదేన ... ప్రస్థితం ... శక్తి కల్ప

నం న కార్యమ్ ॥ కిం చ సమాసగతరాజపదేన రాజ్ఞః స్వతంత్ర్యేణ ప్రస్థితేః రాజపురుష ఇత్యత్ర విశేషణత్వం తాం పత్తేః (

న చ సవిశేషణానాం వృత్తిర్న వృత్తస్య విశేషణాయోగ ఇతి [illegible] ... ఋద్ధస్య రాజ్ఞః పత్తేః ॥ తస్య విశేష

ణసిద్ధ్యర్థం ... శత్వత్వతాం ... సమాధేయత్వాత్ ॥ ఆపి త్వేవం వాచ్య సమాస ... స్తులాభార్థత్వే విశే

షాం ... సమాసే ... పదార్థత్వం కల్పనమితి గౌరవం కిం చ ... విశేషః ప్రాప్తా ... తాం ...

... షష్ఠ్యా ... త్రి ... విశేష ... ప్రాప్తి ... గ్రాహ్యః ॥ ... తాం ...

... దాదిత ... సంభవాత్ చిత్రగ్వాదిత ... చిత్ర ... పదార్థ

... సంభవాత్ ... లక్షణాయాం ... ప్రసక్తిః ॥ ... యాం ... లక్షణే

... ॥ ఏకైకపదానాం ... పదార్థప్రతిపాదకత్వాభావే ... గావత్తైః ... గ్రాహ

... తు ... పదార్థ ... తాత్పర్య ... గ్రాహకతయా ...

పత్తేః ॥ కిం చ ... గానాం ... పదార్థప్రతి ... సమాసే ... చ ... గాం ... ఘా

త్రయాణాంగికేశక్తిప్రసన్నమితాభిధీయతే ఇతి తాత్పర్యం ॥ సతేషాం కృత్తద్ధితసమాసరూపయౌగికశబ్దానాం ప్రసన్నశక్తిమూలకత్వం ॥ ప
రేషు ౨ జ్ఞాతశక్తికైకదేశయౌగికపదపదార్థసంబంధాత్ తత్సంబంధేనాన్యపదార్థబోధకత్వాత్ ప్రసన్నవాచితేపి బహువ్రీహౌ
స్వతంత్రవాచిత్వం తత్రాపి విశేషేణ ప్రవాహవిరోధాభావసంబంధేన బహువ్రీహౌ శేకహరయోః పింగాక్ష్యాదిపదే ప్రసన్నవాచితత్ప్రవాహసిద్ధి
పక్షేవదాంచిత్రగురిత్యాదౌ తదసంభవే ప్రసన్నలక్షణయా అన్యపదార్థబోధః ॥ అతః కేవలబహువ్రీహౌ లక్షణా ॥ అత్రైవ మిత్రప్రీత్యాది
పదాదిరూఢిః ॥ ఇంద్రప్రీతపదే తత్పురుషే పిపూర్వపదలక్షణాయాం పీతపదే బహువ్రీహౌ విశేషలక్షణాయాం లక్షణాద్వయం
పదార్థలాక్షణికబహువ్రీహౌ పేక్షయా తత్పురుషస్య దుర్బలత్వాత్ తత్సిద్ధిః ॥ అత ఏవ నిష్ఠాధిక్యపదార్థకరణేలక్షణాపదార్థ
తత్పురుషాపేక్షయా కర్మధారయస్య ప్రాబల్యముక్తం ॥ అన్యథా ప్రజ్ఞానైపాయాం న్యైపలాఘవేన బహువ్రీహి తపర్వపదే దురుక్తర
త్వాత్ ॥ అతః కేవలబహువ్రీహౌ లక్షణైవాభవాః ॥ యే సర్వత్రబహువ్రీహౌ శక్తిం మన్యంతే తేషాం భావం న కలయామః ॥ అ
నేన తు తు తుల్యపిసంబంధేనాన్వయః ॥ తస్యత్రైత్రప్రకారతయాన్వయః ॥ ౼ సంబంధి శిష్టలక్షణాతే బహువ్రీహౌ మిత్రుతుబద్ధ
తమన్యాదావభావః ॥ అభావం తు బ్రువే ॥ సమాసే శక్తిం న లక్షణా కిం సమాసోపస్థితవిగ్రహవాక్యాదివబోధః ॥ శ్లోకాదావ
ర్థాంతరయమనాంతరే ॥ ఇత్యాదౌ వాక్యవశాత్ సోపస్థితైవవబోధః ఏవం చ విగ్రహసం తత్తత్ బోధసంపత్తేః పునపదమితి అతః సమాస
స్యవిగ్రహవాక్యోపస్థితబోధకత్వం యుక్తం ॥ తథా బహువ్రీహౌ విగ్రహవాక్యాత్ పురుషప్రతీతౌ ౼ తమో బోధః ॥ సమాసస్య
పురుషసన్నిధిశేషతైకార్థీభావకల్పకత్వం వైషమ్యమితి నావకాశః ॥ విగ్రహాంగకానాం యః ప్రాప్తసమాసరూపతన్యయః స తస్య విశేషణయుక్తః ఇతి విగ్ర
హాంశస్యాపి తాత్పర్యశక్తానంగీకారాత్ ॥ అత్రైవ సర్వప్రకృష్టోం బహువ్రీహౌ పదార్థవిశేషం బహువ్రీహి రీతి సూత్రాకుపపత్తి రితి వాచ్యం

సూత్రాపత్తేః॥ రాజాదిపదశక్త్యగ్రహే రాజపురుష ఇత్యాదితాన్వయబోధాభావే తత్ర శక్తిగ్రహస్యావశ్యకతయా వంశజా
దిపదేష్వపి శక్త్యగ్రహే పి బోధోదయేన తత్ర శక్తిగ్రహస్యానావశ్యకతయా పంకజాదిపదేష్వలక్షణాయా ఏవ సత్త్వాత్ కిం ప్రతి
త్రగురితి సమాసస్య నిత్యశక్తేః॥ సంభవతి తత్పురుషే సమాసే శాదిప్రతీతావ్యయమేవ తదప్రతీతేః తదర్థశక్తికల్పనాయాం ప్రా
ధకతాపత్తేః॥ పద్మత్వస్య తు ఇయత్ప్రతీతావత్ర శక్తిరితి లక్షణాయాం కించ ప్రాప్తోదక ఇత్యాదావపి ఉదకపదే లక్షణా ప్రాతిపదికస్యాధా
రు ప్రత్యయతదర్థజ్ఞానే విభక్త్యర్థే తత్ర లక్షణాయాః విభక్త్యర్థత్వాత్॥ ప్రత్యయార్థస్య సంఖ్యాదిపదార్థగతత్వేన బోధా
జ్జ॥ అత ఏవ చిత్రగవాదిపదే పి స్వాపదే లక్షణా॥ విభక్త్యర్థవిభక్తిరహితప్రాతిపదికార్థయోః అన్వయాయోగ్యతాముపగమ్య చిత్రగా
జ్ఞాదిపదార్థాన్వయసిద్ధిః॥ లక్షణా ఏకదేశ పద ఉపస్థాపితార్థ ఇతి నాన్వయబోధః॥ తేనాదిశబ్దేన పదార్థైకదేశే సమా
సాసు శాసనాదివిరోధం॥ పూర్వపదశేషవాదీన్యయుగ్మాహకతయా పరంపరయా అన్యపదార్థబోధకతా తదతోన్య
పదలక్షణాను పాదిపదశక్తిస్తు విశిష్టస్యాంకేతి తదా వ్యుత్పత్తిః కల్ప్యతే॥ అస్తు వాన్యత్వవశేన శక్తిః॥ అతః స్మప్ర రాజాదిపదేవ లక్షణాయా
తాదృశార్థబోధసంభవే శక్తికల్పనే మానాభావం॥ యత్తు సమాసే అర్థవత్త్వాభావాత్ ప్రాతిపదికసంజ్ఞా న స్యాదితి తన్న॥ తత్రార్థవత్స
మాసశ్రేతి తద్విధానాత్॥ శక్తిశంగమితాన్వయార్థకేషు తద్విధానప్రయోజకత్వం॥ ఏతేన తత్ర సమాసత్వేనాయుదూషణమపాస్తం॥
సమస్యమానపదలక్షణార్థగతసార్థబోధకతాపన్నత్వాంగీకారాత్॥ విశిష్టశక్తిస్వీకారే ఉక్తరీత్యా ఉక్తస్య విరోధః
విశిష్టస్యార్థకత్వయోగ్యత్వాసంభవాత్॥ అత ఏవ లక్షణైవ యుక్తేతి నవ్యాః॥ అ బాయో దయ స్తు శహుప్రహే
త్రివచనలక్షణం ధసమాసార్థకత్వాత్ తమమపః॥ స్వసంస్త్రత్ర ఇతాని తాదృశబోధాయాయ సంబంధినా విశేషేత్
యాత్॥ అత ఏవ సంభవాదికరణేతత్పురుషాద్యపి మహా బాహునసంకీర్ణత్వమిత్యాహుః॥ అత్ర మీమాంసకైకదేశినః॥ సవ

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

భాష్య

తసామర్థ్యావనయోర్భావాదిసంజ్ఞాసమాసవిధేర్వచనాత్॥ అతఏవ విశేషార్థపదవిధిత్వాచ్ఛాబ్దికరణాత్తత్పురుషాంతసమాసాధికరణా వ ౧౦.త్రా
ద్విపుషస్య భావం యుక్తం॥ సంగృహీతే సామాసాధికరణ్యే వ్యధికరణబహువ్రీహి విగ్రహవాక్యవతి॥ విశేషణపదే సామాసాధికరణ్యం ప
విశేష్యసమాసే విశేషణసమాసే పదార్థయోరభేదసమాసే విభక్తివిశేషస్య అభేదే వచనత్వస్య పదత్వాన్నవ ఇత్యత్ర విశేషణం గతార్థభావాద్వచనత్వం॥
పదతాత్పర్యాసమాసే విభక్తి తాద్రూప్యాభావాన్నిప్రసంగః॥ సామాసాధికరణ్యం చ భిన్నప్రవృత్తినిమిత్తకానాం శబ్దానామేకస్మిన్నర్థే ప్రవృత్తిః॥ అత్ర భిం
న్నయమాసకుశిష్టవిశిష్టం తద్విశేషణయం॥ తేనైవ తత్త్వాం మిత్రం ఇత్యాదౌ సమాసాభావాద్ ఇతి వదేత్॥ అతః రాజపురుష ఇతి తత్పురుషే పూర్వ
79 పదలక్షణాయా వదత్ప్రయుక్త ష[illegible]స్య సంబంధమాత్రాన్వయిత్వే శక్తిరాలక్షణేతి వాచ్యం॥ షష్ఠ్యాలోపస్య సంయోగోపస్థిత్యా ప్రత్యయార్థః॥ కిం త్వేవం సాధుత్వ
షష్ఠీస్థలేపి కాపత్ర్యం శబ్దం వంతేయోపంతేయో గవదిగ్రహస్థలే సమాసాత్రిత సమాసేనాదంతేయో గః సోదరస్య సంబంధస్య సంసర్గతయా భానేన
పపత్రేర్గంసిద్ధేతివాచ్యం॥ విగ్రహసమాసయోర్భిన్నార్థకతాపత్తేః॥ విగ్రహవాక్యే సంబంధస్య ప్రకారత్వం సమాసే సంసర్గతయా
భానాత్॥ అతో లక్షణావశ్యకీ॥ అత్ర పక్షధరః॥ రాజపదే రాజసంబంధిలక్షణా తేన రాజసంబంధిపురుష ఇత్యన్వయబోధాత్ విరుద్ధార్థవిభక్త్య
ర్థయోః ప్రాతిపదికార్థయోర్నాన్వయ ఇతి వ్యుత్పత్తిసిద్ధత్వాత్॥ ఏతం ధుత్యోర్వైపరీత్యాపి ప్రతిపదసు ప్రవృత్తిరయోగ్యలక్షణా
యాం ధుప్రతియోగికాభావం తేనైతదయోగసుభగ అత్యంతరాజపదే సంబంధిలక్షణత ఇత్యాహుః॥ అన్యే తు రాజపదే సం
బంధవలక్షణాన్నదోషాత్॥ రాజ్ఞేత్యస్య యథా సంబంధస్య ప్రతీతిః తథా తత్పులమిత్యాదిసమానాధికరణతత్పురుషేపి లక్షణైవ సమాసాయ
నప్రకారతాప్రకారకయోః ఏకం తచ్ఛక్తప్రవృత్తి నిమిత్తం సతి ఏకధర్మస్య వస్త్వపరతాపత్తౌ సామానాధికరణ్యేన లక్షణైవారా
నీలమిత్యాదివస్తుప్రకరణేష్వపి జనకత్వేన లక్షణా పదయోస్తదయోరాశ్రయ విశేష ఇతి వాచ్యం॥ సమాసే సమాసవిభక్తిరాభావాన్
వ్యధికరణప్రత్యయా [illegible] యోగే సంబంధమాత్రం లక్షణేతి [illegible] రాజపదే సంబంధలక్షణేత్యాహుః॥ పర

గకారాత్ ॥ కేచిత్తు ఏవం సతి తత్పురుషే ఘటః పట ఇత్యాదౌ ఘటప్రతియోగికాన్యోన్యాభావే ఽభేదాన్వయే లక్షణత్వప్రాప్తత్వ
ంబితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్వస్య పునః ప్రవిష్ట[illegible] లక్షణతావచ్ఛేదకాన్యోన్యాభావమాత్రే లక్షణైవం ఘటప్రతియోగితా
కాన్యోన్యాభావవాన్ పట ఇతి బోధః ఏవం ఘట ఇతి వాక్యేపి లక్షణైవ స్వతంత్రం సంసర్గాభావే శక్తతాయా ఇతి దిక్ ॥ ఇతి సమాసవాదః
అథ స్వార్థద్యోతక విభక్త్యర్థః ఘటో నాస్తీత్యాదౌ నఞ్పదసత్త్వే ఘటప్రతియోగికాభావే లక్షణాస్వార్థే తాత్పర్యగ్రాహకత్వా
దితి ప్రాచీనవ్యాఖ్యాతారః ఇతి కేచిత్ ॥ తత్ర త్వాపదశక్యస్య భావత్వవదవచ్ఛేదకత్వం తదలుప్తాలప్రాశస్త్యం విశేషణత్వస్య ఘటాభావప్రతి
తా ఇతి తన్నిష్ఠప్రసక్తిరిత్యన్యే ॥ సంసర్గాభావ ఏవ స్వార్థః ఘటాభావే ఽభేదః ఘటో ఽపట ఇత్యాదౌ స్వార్థస్య భేదస్యావచ్ఛేదకాతిరి
క్తసంబంధేనాపి అన్వయాసంభవాత్ తన్నిష్ఠవృత్తి లక్షణయా ఽవచ్ఛేదకతా ఽవశ్యక ॥ అతః సంసర్గాభావ ఏవ నఞర్థః ఇత్యన్యే సంసర్గా
భావోన్యోన్యాభావశ్చ నఞర్థః ॥ తాదాత్మ్యసంసర్గావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావత్వం ॥ తాదాత్మ్యభిన్నసంబంధప్రతి
విషయాభావత్వం ప్రతియోగవచ్ఛేదకదేశకాలావచ్ఛేదప్రతియోగిసమానాధికరణాభావత్వం వా అన్యోన్యాభావత్వం
తదన్యాభావత్వం సంసర్గాభావత్వం అయం పక్షః ప్రత్యక్ష ఇతి శాబ్దప్రామాణ్యం తేనాత్ర ద్వయోః ప్రతియోగికాభావే
నానాత్వం ॥ అభావబుద్ధౌ ప్రతియోగ్యనుపలబ్ధియోగ్యతయా తదాకారతయా మతః తథా సంయోగాదౌ ॥
ఘటో భవితి ఘటో నాస్తీత్యాదౌ ప్రతియోగివిషయతయా ప్రాప్తావధ్వంసయోః ఘటత్వావచ్ఛిన్న ప్రతియోగితాక
త్వం ఘటో నాస్తీతి అత్యంతాభావస్యైవ ప్రతీతేః అత్యంతాభావాన్యాభావావేవ నఞర్థౌ సంసర్గాభావత్వేనైవ నఞ్
శక్తిరితి పిత్వవరణః ॥ ఏతేనాపి తు ఘటవతి భూతలే ఘటో నాస్తీతి ఘటప్రతియోగిత్వశక్తి ఘటత్వ ఉపాసనా తత్త్వతః సంబం
ధ్రాదిమూలకాస్తి తత్ప్రకరణ సంయోగాదిమత్త్వేన తద్దేశవృత్తి నానావయవితావచ్ఛేదకత్వే ఘటాభావాత్ ప్రతియోగితావచ్ఛే

ధవెఖదిరౌ బాంధవయు:॥ తత్ర ధవత్వఖదిరత్వావచ్ఛేదకం ద్వంద్వపదార్థ ప్రత్యేకధవఖదిరత్వావచ్ఛేదకతావచ్ఛిన్నవిభక్తేః ప్రకృత్యర్థతావచ్ఛేదకవ్యాప్యన
సంఖ్యాభిధాయకత్వనియమాత్॥ అతో ధవసాహిత్యాశ్రయత్వయో ధవఖదిరాలక్షణాయో పక్షాపయుక్తసాహిత్యానవచ్ఛిన్నత్వా
నయు:॥ కృత్స్నం ఖదిరపదస్త్రైయనర్థకం సాహిత్యాశ్రయవిశేషలాభతాత్పర్యకతాయాః॥ వాక్త్రిత్వంపునివిశేషాదావతాత్పర్యపిలక్షణాసంభ
త్వః ఇతరేతరంతయోగద్వంద్వలక్షణావశ్యకం॥ ఏవం చ మిత్రావరుణాపద్మప్రమిత్రయోరుణయోః ఇతి విగ్రహేపదద్వయసాకాంక్షయుపపద్య
తే॥ అత ఏవ ధానిషదయో సుదపత్రైః ఏవం సముదాయార్థ్యం చైవపినకత్వాయేతయార్థః సాహిత్యనలక్షణావశ్యకపరం తిర్యతరేతరద్వంద్వసాహి
త్యాశ్రయయోలక్షణా ఏవం చ విభక్తేః ప్రకృత్యర్థగతసంఖ్యాభిధానార్థకత్వపునత్వాత్త్రిః పరిత్యక్తాభవతి ఏవం సముదాయప్రకారేశేషణం యోరపి॥ సాహిత్యయోన
పక్షిత్వాద్వ్యత్యాశ్రయాయపక్ష్యేతాద్వయో:॥ తస్మ॥ ప్రత్యేకసమూహేకశేషపదేతరేవాపస్థితే ధవఖదిరయోద్వయత్వాశ్రయత్వసంభవాత్॥ ఉపయోగవత్వ
వచ్ఛేదకప్రకారకత్వజ్ఞానసంభవాశ్రయో ద్విత్వాద్యవచ్ఛేదకాభావాత్ విభక్తేః పదార్థతావచ్ఛేదకధర్మస్య సమానాధికరణసంఖ్యాభి
ధానాయకత్వప్రసక్తేర్నఘటేరవలఘంయాదాహరణప్రథమత్ర చేత్తస్యాకాంక్షాపస్థితేః కిం తు ఘట త్వ రైవ ఘట ఇత్యువ ఘట ప్ర ఇతి ద్వితీయాయ
యత్ర ఏకైకసంవిభక్త్యాదేవసంఖ్యాభిధాయకత్వలక్షణాసామానాధికరణ్యనియమాత్ ఏకత్వేనోపస్థితే ద్విత్వాద్యవచ్ఛిన్నానాం
ఘటానాం ద్విత్వం త్రిత్వం ఘటత ఇత్యాదౌ చ తాసాం సాహిత్యాద్యయం ద్విత్వాద్యన్వయో ఏకత్వాంశేనాయం ద్విత్వాద్యవచ్ఛేదకత్వే
త్:॥ అతఏవ ఏకత్వేనోపస్థితే ద్విత్వాద్యవచ్ఛేదకాదావివ ప్రకృత్యానపత్తిరితివరాస్తాం॥ వస్తుతో యత్ర సుబుపస్థాపనసంభావ
సుప్తిజుపస్థాపనసంభావనియోద్విత్వత్ర సామానాధికరణ్యాసుపపత్తిసుచట్వంతయోపస్థాపకత్వద్వయయస్వతి జుతస్థాపనద్విత్వ
నవిశేషాభావాత్॥ ఘటఘట ఇతి ప్రయోగోయుక్తః ఏకత్వేనోపాదానాత్ తత్రైకత్వస్యవిశేషాద్విత్వాద్యవిశేష సమూహాలక్షణాయాం సాహిత్యానాం ప్రయోగాత్ ... వం ద్వితీయం అనభ్యాసప్రయోగా [illegible] యదా

సంసర్గాభావయోః॥ తత్రాత్యంతాభావప్రతియోగినః యత్రాభేద సంసర్గాభావయోస్తత్రాత్యంతాభావానామితి ప్రవృత్తిః॥ తథా
నపచతిత్రైత్ర ఇత్యత్రాత్యంతాభావబోధః సుపచః కిం చాత్యంతాభావబోధకానాం కదాచిదర్శనాదేవానాం కాన్యథా
నుకూలకృతిమత్త్వే చైత్రే ఇత్యస్యాన్యాన్యభావస్యాపి బోధాత్॥ అతస్తాదృశానాం తాదృశబోధకత్వాదితి కల్పనా
నత్రైవం ప్రతిషేధపంథయోర్దాసంతయోస్తుల్యత్వాపత్తిః॥ ఇష్టాపత్తిః॥ నామాంయాం ఖైపరమతాశం వరత్ర ఇత్యత్ర వాక్యభేద
శరాత్యన్యషంగవికల్పపరిహారాణాం పంథయోర్దాసభేదత్వాత్॥ కరాపశావితత్ర పశుప్రకరణాపా[illegible]కస్యాదిథమిత
తావతపవం చనహాంసె వాకేనవాకాలతనేవికెలిత్తద్ధితిస్తుస సంసర్గాభావత్యంతాన్యాన్యభావతః కరాః శకన్యాపధైర్య
మితికస్తాంకాన్కృత్యంతథాదన్యఘటఇతిసహాంసెఅనాన్యాన్యభావవదుపస్థితత్వాత్॥ కస్మాలతరా అతఏవ ప్రతిషేధాన్న
యాదయోర్దాసాదుభేలితేరగింయతెంనామాంయాణితిసత్యత్ర ప్రతిషేధేపివికల్పాపత్తిః॥ అథవాంతివాద్యథరావ
ప్రతియోగివాద్యస్యాపివిశేషవిధిరిహత్యతాంశహిత్వాన్యకనజ్ఞానలకత్వరియునసప్రవృత్తిరితి వయాత్రాదిభి
ప్రతిషేధయోరుత్రైవతావధైర్యేనవిధయప్రతిషేధవావధైర్యేన వికల్పస్యయుక్తావాత్॥ యథాతిరాత్రేషోడశి
గ్రహణంతికాతిరాత్రేషోడశినంగృహ్ణాతీత్యాస్తాకతాపశాకశాతిత్యత్రచతత్రాపత్తిదేశశాస్త్రస్యపశూనాన్త్రైకాల
భాగస్యాపకారవిశేషవిధపరత్వేనవిధిరిహతంతెంనెవిషయయావ్యత్కామాంయాజైమిత్యత్ర తథాభావేనవైషమ్య
త్॥ అతోత్రపూర్వోక్తం యుక్తమవయవసదాసపిబంరానహంకెచిత్తురిషేధస్యప్రసక్తిపూర్వకత్వయమాఇత్తి
థస తెనకప్రమితస్యరిషేధవిధంయత్వరియుయః అవంతవిత్వవతితెబోధకరిషేధకాఃకృస్యాధకవంరిప్తులిప్యంవారి
హిధస్యబోధనత ఇత్యుంచంతెంః ప్రామాణ్యంతెనాగాత్ప్రమితంశాస్త్రయువ శాస్త్రంతెంరవాంశతఃపాక్షికప్రామాణ్యం

తదమితి వాచనం। ఉపస్థితస్యైవ ప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వే [illegible] లాఘవాత్॥ అకసు ప్రవిష్టత్వే కగౌరవాన్నాపాద్య॥ అథయి
తావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదకపర్యాప్తసంబంధేన బోధనం। తేకషు ఘటవత్సు ఘటపటౌ కస్త ఇతి ప్రతీతయుప్రయోగా ఘటత్వపటత్వవ
ద్విత్వయోః కప్రతియోగితావచ్ఛేదకత్వాపత్తేః పర్యాప్త్యధికరణావృత్తిధర్మస్యైవ తావచ్ఛేదకత్వే కప్రతియోగితావచ్ఛేదకతా
త్॥ ఇతి కేచిత్॥ కంబుగ్రీవాదిమాన్నాస్తీత్యత్ర అకప్రతియోగితావచ్ఛేదకం కప్రతియోగితావచ్ఛేదకం గౌరవాత్ ఘటపటౌ
స్త ఇత్యత్ర అకప్రతియోగితావచ్ఛేదకమపి కప్రతియోగితావచ్ఛేదకం ప్రతిబిలాదితాన్నవాయుః॥ అత్ర వాయ్వాద్యధికరణాభావ
తలాదిప్రకారకాకరణాభావవిశేషణకబోధః అధికరణప్రకారకప్రతియోగివిశేషణకబోధః స్వామస్తి హేతుః సాచ నవ
ప్యన్తభూతలాదిపదసమభివ్యాహారః। ఏవమభావప్రకారకాధికరణవిశేషణకబోధేపి తేషు భూతలే ఘటాభావ
తేకషు ఘట [illegible] చైత్రః పచతి కపచతి చైత్ర ఇత్యాదిప్రయోగప్రత్యయాః అన్యథాభూతలం ఘటః చైత్రః కపాక ఇతి తత్ర
త్ర అధికరణాన్వయిసప్తమ్యన్తపదాభావేపి తదభావబోధః స్యాత్॥ అతఏవ వ్యాప్యవాన్ గంధవాన్ జలం ఇత్యాదౌ గంధ
విశేషణకమేవ బోధః॥ అతఏవ॥ కస్తోయం అభావమాత్రే శక్తిః శక్యతావచ్ఛేదకత్వం లాఘవాదభావత్వే। అతోయం నాస్త్యేవ నాన్యభావ
లక్షణా॥ కత్రైవ మపి ఘటపదార్థలక్షణాప్రకారకప్రతియోగితా ఘటపదలక్షణా నాన్యభావప్రతీత్యర్థం। లక్షణావశ్యకత్వే అన్యథా
కఘట ఇత్యత్రాభావప్రకారకప్రతియోగితా ఘటః పటో నేతి ప్రతీత్యర్థం తదర్థం ఘటః పటో న నేతి నం శంకా: నాన్వయ్యేకప్రకారకత్వే
నాభావవిశిష్టయం నాన్యప్రతిబంధకతాన్తత॥ ఏవం నాకేన ప్రతిషేధస్య తపినం స్వాభావప్రతీత్యర్థం। లక్షణావశ్యకత్వే వాచనం। ప్రతి
యోగినధికరణాన్వయపదంయోరసమానవిభక్తికనాన్వయ్యేన నాన్యభావబోధతం యోః ప్రథమాదివిభక్తికపదనాన్యత్వం వా
భావబోధ ఏవ తు నాకలక్షణా [illegible] యుత్పదార్థయోరాధారాధేయభా

82

గికావెంగావికలాప్పపతాన్నసాంషూంగ్నవిధివిశేషవిధిసమభివ్యాహారేరాతదితరపరత్వరూపపంచయుక్తాసాం. గికారకా
ఇత్యాన్యహు:॥అత్రదహూంభూతిసమస్త్రకర్మధర్మస్వంబంధితావచ్ఛేదకతావచ్ఛేదప్రతియోగితాకత్వమన్యత్రతి:॥ అనన్యధా
కిలఘటావితిరెహంఘటఇత్యన్రభూమన్యవహారసన్నికర్షతెరఘటఇత్యన్రెవాన్నకాన్నభావవ్యవహారస్యాపత్తి:॥ నవద
త్రైకదేశస్యఘటతవసనకత్వభూవాంచంయు:॥ఏభావన్రైన్యఘటెనసమంచంతెనఘటత్వావచ్ఛేదప్రతియోగితాయా:
సంసర్గతాన్యత॥ఏంచవిలక్షణప్రతియోగితావిశేషఇతికేచిత॥యత్రాసుయోగితావచ్ఛేదకసప్తమీరత్రావ్యంతా
భావబోధాయప్రథమాత్రాన్యాన్నకాన్నభావబోధఇతిమన్యవతిమహు:పరేతుతాదృశమన్యత్రతి:॥ నపదతిబ్రైత్రఇతాన్య
దావత్వంతాభావప్రత్యయెవస్థితాదేవ.సమభివ్యాహారాభావెంయుత్వరాధికరణెరారాధ్యెంయు:॥ తత్రాపత్వంతా
భావప్రత్యయ:॥యత్రఘటసంసర్గాభావయు: తత్రాన్యాన్నకాన్నభావభూమితిఏవంచవైత్రప్రతిత్యాన్యరావాభావపా
థయత్నసమవాయెత్రైత్రభూంశంనపదతిత్రంయుతాన్యభావ:॥ తత్సంబంధావచ్ఛిన్నవాధారాధేయంయాభావాదియు
మకస్యరూపసంబంధేకభాసతఇతిఏవంచైత్రస్యధనమితతత్రాపిషష్ఠ్యర్థస్వామిత్వస్యకేరూపతత్వసంబంధావచ్ఛి
న్నప్రతియోగితాకోభావోధకైభావవిశేషణతయాభాసతెయదితుస్వత్వంషష్ఠ్యర్థస్తదాచైత్రకేరూపితస్వ
త్వాభావఆశ్రయతాసంబంధేకభాసతఇతిఏవంనఞ్సమభివ్యాహారాభావెప్రతియోగిన్యనుయోగితావచ్ఛేదకవిభ
క్త్యర్థవిశేష్యకత్వాన్నియమయంతెయే:॥అథైతాన్యతిమన్యత్రతి: తత్సమభివ్యాహారేత్రజాన్యాన్యభావబోధాత్ అతఏవసహా
నవిభక్త్యప్రతియోగిన్యనుయోగితావచ్ఛేదసమభివ్యాహారేతపరజాతవబుద్ధివిషయతావభావలక్షణావిషాయపాయా
అరెవతుభూతతెనఘటఘటెరావటఇతన్రఘటేతరాంధరేంరెంక్షమోప్రతియోగిలో అభావపటప్రతియోగికే

57

పటేషు ఘటత్వం నాస్తి తత్ర కర్తృత్వసత్త్వేషు ఘటనాత్ర ప్రవృత్తిత్వవిశిష్టభావప్రత్యయార్థః (ఘటం) ఏవం భావప్రత్య
యస్య సముచ్చితార్థకత్వాత్ ప్రకృత్యాత్ర ప్రవృత్తిత్వవిశిష్టప్రతియోగికాభావబోధకత్వం సంభవతి ॥ ఏవం సత్యు
పాదునత్ర ఘటభావప్రత్యయో ఘటనిష్ఠలాత్మత్వవిశిష్టత్వం లాత్మత్వం ఇతి బోధః ॥ సమాసేనాత్ర ఘటభావప్రత్యయప్ర
త్యయస్య ప్రత్యయార్థప్రవృత్తిత్వవిశిష్టత్వ (బోధః) సంభవతి తావత్ కర్తృత్వ త్వతిలాత్మత్వవిశిష్టబోధః
తావన్మాత్రః ॥ ఏవం మునిత్వ తత్ర సమాసేనాత్ర ఘటభావప్రత్యయస్య పక్షార్థ (తావద్ భేదక) రూపం సామానాధికరణ్య
త్వేన లోకే పాచకత్వం జ్ఞాపకత్వం లాత్మత్వం మిశ్రాదిదేవదత్త (తత్ర) దేవదత్తం పాదస్థపతిత్వం మిశ్రాదిపాచ
కత్వం సమాసేన పదసం ... తాత్పర్యేణ త్వయా లాత్మత్వం త్వయా ఇతి ఘటాత్ర త్వయా ... ఇతి
దేవదత్తం మిశ్రాత్వం పాచకత్వ పతిత్వయా సామానాధికరణ్యసన్నివేశరూపం తయా భా(వ) సాత్ ఇతి చేత్ ॥
అత్ర తు సామానాధికరణ్యసమాసే తత్ర భేదార్థః తావద్ భేదక విశేషణం తయా భా ... సామానాధికరణ్యసమాసేన శక్తిః ॥
ప్రత్యయానాం ప్రకృతత్వం ... సంబంధో భేదకత్వం యత్ తత్ప్రత్యయార్థః ప్రాధాన్యం యస్య సు భావప్రత్య
యార్థః ఇతి సమాసేన తత్ర పదార్థ్యలత్వ సమానాధికరణానాం లాత్మత్వమిత బోధః తావత్ తు ప్రశ్న
దేవదత్తాదిషు సుదీతరాదివిశిష్టేన సమానాధికరణ్యశక్తిః సమానార్థ (శ్రు) ... ప్రత్యేకవిశేషణం పయస్త్వాదివ
సం ప్రాతిపదికార్థో (విశేష్య) దేవానాం దేవతాత్వదేవతాత్వేన ... ఇతి ... విశేషణాత్వాదయః స
సంబంధి కర్తాదిక దేశ ... త్వయా ... ॥ ఏ మిశ్రాపదే తు ప్రకార విశేష్య పక్షే తద్ధితసన్నిధానం ప్రాపక
మితి ప్రాం ప్రకృతి తద్ధిత సమాసేన సామానాధికరణ్యశక్తిః దేవతాద్యేషు ... లక్షణ ... ప్రత్యయానాం ... ప్రత్యయానాం
నాం విశేష్యదేవప్రాతిపదికార్థస్య లక్షితదేవతాత్వ ... ప్రవృత్తిస్తు చిత్రాదివాచకత్వం ॥ అత్ర తు తద్ధితార్థః

ఖం౮ విశిష్టవిభన్నంగీకారాత్ తత్సాన్నత్వబుద్ధిగోచరాత్ ఇతి విశిష్టాంగస్య నసాంక్యం తథైవ స్వాన్వయ తదర్థః॥ ఏతత్ప్రదర్శనమ చింతా
స్ఫుటం॥ తథాప్రపసంగాద్దీనాం తథాదీనాం తథానామకానాం ప్రత్యేకం విరోధం యతి తాన దీ ప్రత్యక్షవిరోధం దోషం జ్ఞాతావ్య
83 కలహస్యైవోపపత్తేః॥ తత్ర శక్తికల్పనే గౌరవాత్॥ ప్రతితిష్ఠత ఇత్యత్ర గమనే ప్రశబ్దార్థే విభక్త్యర్థా(న్వ)యం ప్రసం
గాత్ ప్రత్యయార్థానాం ప్రకృత్యర్థా(న్వ)య చ శాబ్ద బోధ కర్తావత్॥ కర్తృత్వం కర్తా వ్యాపార ఇత్యాది విభాగం చ న సంభా
తలం॥ ఘట ఇత్యత్ర ఘట పదలక్ష్యతా ఘటత్వ నామార్థయో చ దాశ్రయం యత్ర పుస్త్వ తాత్పర్యాత్ యత్ర యోపపత్తేః॥ ప్ర
దస్య కర్త్రర్థత్వే తు కర్మార్థ త్రిశక్తి తచ్ఛిరం యుక్తం చ ద్వయోరుపపత్తేః॥ కర్తృఘటపదస్య ఘటశక్యలక్షణాయోగా
భావత్ తదా కల్పనోక్తవిషయం చ ద్విదప్రకారక బోధస్యాపి భావికత్వాదితి కేచిత్॥ అన్యే తు ధాతోః శక్తిలక్షణాంతర
సమభివ్యాహారాత్ హేతుకత్వసంబంధేన కర్తృత్వశక్తి స్వకల్పనాయాం గౌరవాత్ వాచకత్వం చ యుక్తా॥ వ
ర్త్రకారకార్థా న్వయతో యోగవృత్తిభేదాద్యోగవృత్తిభేదం త్రకారాది కారకార్థాశక్తి ప్రదర్శనమపి పక్ష
మతవివాత్రప్రధానార్థ తత్తత్వ వ్యాపారస్య తత్తద్ద్రవ్యప్రయోగస్య తత్త్రయాణామితి తదా కాకాభావ ఇతి తాకీక
ప్రయోగస్యోపపత్తేః॥ తథా చ కర్తవ్యతా న వా॥ తత్ర లాదిభావప్రత్యయానాం ఘటత్వం ఘటత్వ మితాద్య
తాఘటత్వ ఘటత్వాదికమర్థః॥ ఘటత్వం ఘటపదశ్యాం [redacted] సమవేతత్వస్య సతి ఘట విశిష్ట ఘటనాశానాభావ ప్రతియోగి
తానాశనాభావప్రతియోగితా॥ ఘటత్వం సమవేతత్వం॥ అత్ర తత్సమవేతాభావ ఘట విశిష్ట ఘటనాశనాభావప్ర
యు తియోగితా ఘటత్వాభావ సమవేత తత్వ [redacted] పశక్తేః॥ సంసర్గః సమభివ్యాహారలక్షణః॥ తత్వమివానదావేకదేశే లక్ష
ణా॥ తత్ర సది తదా సమవేతత్వానాం ప్రసిద్ధేః॥ ఏతత్ప్రవేయుక్తమితి తత్ప్రాప్యానానాం॥ కేచిత్తు భావప్రత్యయం సధర్మ త్వేకధర్మ
శక్తేః॥ ధర్మత్వమాదేయత్వం శక్తతావచ్ఛేదకత్వం [illegible] యత్వం ఘటత్వమితి తాదాఘటధర్మ ఇతిసో 53

చవయుమిత్యనేకశేషాదక్షతాత్సంయస్కేపి॥ సవేశేషాణాంపితసావతంత్రస్యప్రతీతిః॥ ఏవమిద్ధమువచ్ఛిన్నాదః శబ్దస్య శక్తిః యుత్తం
బిభక్తస్య పయూర్పిసంబంధేన బుద్ధివిశేష్యేషు ఘటాద్యర్థవచ్ఛిన్నే శక్తిః॥ యుష్మం బిత్తాప్రుచేన ముగ్ధప్రామిరాంయాం యుత్తం చత్వా
మవిష్టమిత్యాదౌ తద్వైవబోధాత్॥ అతఏవశేతవాచ్ఛేదకస్యవిషయుతస్యైవకార్యకవాన్యస్యచ్ఛేదం యుత్తందాశయోత్యాదౌ పవన్ని
ప్తిసంబంధేనోపిత బుద్ధివిషయత్వవిశిష్టలక్షణేవలక్షి విద్యదస్య అజ్ఞాతప్రకారావచ్ఛిన్నే శక్తిః ఏవం సర్వపదస్య పయర్పి
సంబంధేన బుద్ధివిషయవచ్ఛిన్నే శక్తిః॥ సవేశేషు ఘటేషు ప్రవృత్తమిత్యత్ర ఘటత్వసంయుక్తివ్యాప్తిః సవేశేషు ఘటేషు ఘటాభావమిత్యత్ర
వ్యాపకత్వలక్షణత్వస్యావిరూపస్య సర్వఘటవృత్తిత్వాభావాత్॥ సవేశేషు సత్త్వప్రమేయత్వమిత్యాదౌ చ ప్రతియోగితావ
చ్ఛేదకత్వలక్షణా॥ ఏవం సర్వే బ్రాహ్మణా భోజయితవ్యా ఇత్యత్ర ప్రవృత్తస్య పరిమాణతత్వాద్యపేక్షితేః॥ తత్ప్రత్యయస్య
సమూహకత్వకత్వే [illegible] పూర్వకాలత్వే చ శక్తిరితి వేద్యానుకరణేః॥ క్త్వాయాయిరాస్తుభుక్త్వా వ్రజతీత్యాదౌ భోజనోత్తరకాలత్వే
వ్రజనవిశిష్టబోధాదుత్తరకాలత్వసమూహకత్వే చ శక్తిః॥ సమూహకత్వత్వం సమవచ్ఛిన్నవ్యాపకతత్వాశ్రయత్వం
శకర్తృత్వం కర్తృగ[illegible]తావిశిష్టత్వాదిప్రయోగః॥ ఉత్తరకాలత్వం చ ప్రాగభావవిశిష్టయావన్నవత్తాకవృత్తి
కాలవృత్తిత్వశక్తిరిత్యాదిప్రయోగః॥ ముఖం వ్యాదాయ స్వపితీత్యాదౌ సమూహకత్వకత్వమాత్రేణ సమానాధి
కరణత్వమాత్రలక్షణా॥ సంప్రాప్య నగరం ఇతి ద్వైపరీత్యేన బోధ ఇతి కృత్తి॥ దర్శపూర్ణమాసాభ్యామిష్ట్వా సోమేన యజేతే
త్యాదౌ కాలవ్యవహితత్వసంభవ ఇతి దిక్॥ అపవర్గసప్తమ్యా కాలోత్తరత్వవాన్తత్వాం శక్తిః॥ అంతాయఅపదస్యయుద్ధసాధకత్వ
శక్తిః॥ సాధకత్వమాత్రలక్షణా॥ సిద్ధామపదసన్నిధాత్రసాధకబుద్ధిసముదాయో శక్తిః॥ త్రివృద్భిః పశుభిర్యజేతేత్యత్ర
అకళంకభవత్తలక్షణా॥ ఏవం పంచదశాదిపదానాం సంఖ్యాపదస్య తద్విశిష్టంయుక్తవ్యాప్తిపరమే శక్తిః॥ అకం భవదస్య ఆ

త్వ

84

శ్రవణవిశేషవిషదేవతాత్వం తుప్రాతిపదికార్థే తద్ధితార్థత్వేనాం సంసర్గస్యైతాన్వయః॥ పక్షేతు దేవతా తద్వాన్ తద్ధితార్థస్సర్వ
నామార్థస్సర్వశక్తిర్నామైకబోధ ఇత్యాన్వయః॥ అపరేతు తద్ధితేనా ... దేవవిశేషద్రవ్యసామాన్యప్రతీతేః ద్రవ్యవి
శేషణానిత్యం కిం తాత్పర్యాదాదేవవిశేషస్య గ్రాహ్య ఇత్యాన్వయః॥ దేవతాత్వబోధకానిచ దేవతాశబ్దస్తద్ధితప్రత్యయ
స్వతియూయం మంత్రవర్ణాస్తుతిదేవతాస్త్వయుక్తిప్రజాపతిప్రకృతవేదాన్తేతానదా రాత్రౌ దేవతామేకేస్మృతౌ దేవతాస్మృత ఇత్యాన్
దౌ తద్ధితాన్గుణక్తేశవ తద్రూపదేవతాత్వ స్వదేవతాపదవాచ్య సాన్వయః॥ ధాతవర్థ సాన్వగాం తేం సుబాదకం వివాదస్యాంయు
ఇత్యాదితద్ధితదేవతాత్వవిశిష్టద్రవ్యవాచిత్వాత్॥ తద్ద్రవ్యవిశేషవాచిత్వమిహాసిద్ధమితివాచ్యం॥ బుద్ధిస్థప్రకారావచ్ఛిన్నబో
ధకస్య సర్వనామార్థత్వాత్ సదేవతేతి తద్ధితవిధివచ్చ తద్ధితస్యదేవతాత్వవిశిష్టే బుద్ధిస్థప్రకారేష్వాకపాంతవద్వృత్తిత్వాచ్ఛాక్తిస్వ
శవభిస్సనవద్వృత్తిత్వాయోగాభావః॥ బుద్ధిస్థత్వేనభానాభావాత్తు బుద్ధిస్థత్వశక్తిః॥ తేషాం ప్రకారాణాం నానాత్వే బు
ద్ధిస్థత్వస్యోపలక్షణత్వేన శక్తిగ్రహసంభవః॥ శక్తిగ్రహోపలక్షణస్య శక్యతావచ్ఛేదకత్వమితిదిక్॥ తదాదిపదానాం బుద్ధిస్థ
త్వేన బుద్ధిస్థశక్తేః॥ బుద్ధిస్థస్యాయోగబోధాపత్తిః॥ పదార్థస్మరణాన్వబోధయోః సమానప్రకారకత్వాదితి
వాచ్యం॥ పదాంతరేతాదృశస్మృతిజనకపితదాదిపదేషు ఘటత్వాదిరూపేణైవ పదార్థోపస్థితేశాబ్దబోధస్యచకల్యశంప
లాభాయోధారితికేచిత్॥ అన్యేతు తదాదిష్వఘటత్వాదిరూపశక్తిరితి నానార్థత్వేవేత్యాన్వయః॥ తత్వం పదస్యతత్తాదృశసంబోధ్యత్వవి
శిష్టచైత్రాకాశతాం పరస్యతత్వాదిస్వతంత్రోపాదేయవిశిష్టచైత్రాకాశశక్తిః స్వాతంత్ర్యం వాక్యబోధకతాత్వంతోర్గారసుప్రా
ధిమిత్యాత్వంతేరానతాత్పర్యంతోర్గసోపాదాయితావచ్ఛిన్నవయోయుపద్యచరాత్యంతానదాలక్షణాయామేతాంప్రతీతిస్యవిప్ర
తిపత్తిః బప్రాధియివత్పప్రతిపాద॥ అత్రాపిసంబోధనతావచ్ఛేదకత్వస్యస్వరూపత్వేనసంబోధ్యయోః ... ఇతన్త్రసభాపాం బత్వం

ప్రథమశ్రవణే పదార్థప్రతీత్యప్రసంగాత్॥ అథ శ్రుతైః పురుషైరిదమత్ర శక్తమితి వృద్ధవ్యవహారతశ్చ బోధకైః పురుషైః
కృతస్య సంబంధస్యాపదార్థే పితత్వకల్పనమితి వాచ్యం॥ అథ శ్రుతైః కల్పితేపి సర్గాదావకారణత్వకల్పనసంభవాత్ స్వర్గ
దావపూర్వకాభావః సకృత్కృతవ్యవహారేణ ప్రబోధం తెలంగుమితి నానదానికామ్నసదానాదితి శాతరేదవాంతరాన్యత్ర
తదాదిసర్గే ఛాభగవతా స్వవరం జంగమస్య జగతః ధర్మాధర్మావ్యవస్థాపనార్థం చతుర్ధా వేదాం। తరేతరా ధ్వస
బంధంకల్పయిత్వా ధర్మాధర్మప్రతిపాదకపదవేదాత్కల్పయిత్వా పురతతాదితేషాం ప్రాంతిపదికేష్వం ప్రతిపాదితాస్త్రక్రే
ధనైశ్చ ముత్రశాత్ర శాత్రరం శబ్దార్థప్రతీతిరితి సిద్ధాంతస్తు ప్రథమశ్రవణే ర్థప్రతీత్యభావస్సర్వత్ర సంబంధాగ్ర
హణపూర్వకత్వేనోపపత్తేః। కర్తృకాత్కల్పనే నాంగాభావాత్॥ సర్గాద్యవ్యవస్థాపనమపునక్షిప్త తేన సర్గాదౌ సా
కాభావాశ్చంప్రాప్తవాదితి వృషపూర్వాణాం పిహారుషేయసంబంధాపేక్షితయా పౌరుషేయత్వం చాంకవృక్ష
వదతీంద్రియార్థప్రామాణ్యసంభవే మన్త్రమాంత్రప్రతిపాదితసర్గాదౌరాదితాత్॥ అతీంద్రియాదివర్తాతే పదపదార్థ
సంబంధకరణాం సంభవతి॥ కించ సర్వపదానాం ముఖ్యార్థసంబంధనిత్యా వాతేనైవ సంబంధ ... కరణాం సాధ్యత్వం॥ అర్థాతా శ్వసంబ
ధఋషు పితరాం కేన కథం సంభావాత్ రత్రైవంత్రాత్మ్యాదపుప్రసిద్ధసంబద్ధసంబంధాచ్చ తదేవంధవిశేషకముధశ్చ పవేనుపపత్తి
రితి వాచ్యం సతః సంబంధస్యాపాయభావాద జ్ఞాతసన్నాకేవ జ్ఞాపకాసంభవాద్వక్తృవచనప్రమాణత్రో ... బంధజ్ఞానసంభ
వేజ్ఞాపకవాక్యకరణానావశకతాప్యపృథక్త్వ పౌరుషేయః। సంబంధస్త్వనిసంబంధస్య నిత్యతయా పురుషాపేక్షాభావే
తి సిద్ధాంతోదశాప్రామాణ్యం ఘటతథా చిత్రాదిగామశ్చ తత్ఫలాధకరణే నిరసంవాదాదప్రమాణ్యమితి వాచ్యం।

దనపదార్థశక్తిః [illegible] రితి కేచిత్ ॥ అదన్యప్రవృత్త్యాశక్తిరితన్యే ॥ అన్యత్వం తత్ప్రమాకవిషయకప్రవృత్తిధకం సప్పధికరణాత్వం ॥ విష
వసకదూహాన్ని ॥ ఇతి శ్రీగాగాభట్టకృతభాట్టచింతామణౌ శబ్దఖండః ॥ జ్ఞాతృత్వత్రిక స్తుశబ్దస్యార్థస్య సంబంధతస్య జ్ఞానమ
త్రిశూన్యతి కేవ స్త్రుఅ అథ తూపలక్షిత త్రుమాణాం ॥ బాదరాయణాన్యాశ్చ కపేక్షత్వాత్ ॥ ఏవం ప్రత్యక్షాదిలక్షణాకథకేశతె షాంధ
మాంధమప్రమాణాత్వమితునక్తం ॥ ఇదానీం చోదనాసూత్రప్రతిజ్ఞాతస్య విధిప్రామాణ్యస్య పరీక్షా క్రియతే
కారణదోషబాధకజ్ఞానరహితం గ్రాహిజ్ఞానం ప్రమితి పూర్వముక్తం ॥ విధిజన్యజ్ఞానే తథాత్వమస్తి నేతి చింత్యా ॥ తత్ర పూర్వ
పక్షః ॥ త్రైతాద్యశప్రమాణాం జనకత్వం విధీనాం సంభవతి స్వర్గాదావమిష్టకఫలకమచోదకానాం పత్తిరూపప్రమాణా
పేక్షత యాం కపేక్షతజ్ఞానకరూపాప్రామాణ్యసంభవః ॥ విహితఫలచిత్రాదికమచోదకానామపి ప్రత్యక్షాదిప్రమాణం తి
లగాభావాత్ ॥ కహింతత్రాపి రాజ్యరభూమ్యాదదృష్టకల్పనం [illegible] వాణ్యాభావాత్ ॥ కారీర్యాదిపాతాత్ఫలదర్శనాత్ ॥ హింసావధా
రణాస్య బ్రాహ్మణవధువర్ణానామ్ [illegible] కేదృష్టద్వారత్వసంభవేతత్కల్పనాయోగాత్ ॥ అతో బాధకరాహిత్యం న విషయజ్ఞానయ
థార్థాజ్ఞానాం కాంస్వర్గశబ్దాయాం తతియజ్ఞాయము ధపదవాచ్యస్య లాదిసంయోగవిశిష్టద్రవ్యపదవాచ్యయజమా
నశరీరస్య దాహేనభస్మీభూతస్య స్వర్గలోకగమనవారకేణ శకనపరిహారప్రమాణాంతరవిరోధః ॥ కిం చాత్ర కారణదోషా
పస్తి ॥ తథా హి విధిస్థ సోమాదిపదానాం శక్యార్థసంయోగతాదాత్మ్యాదిసంబంధాభావసంభవాత్ ప్రత్యాయకత్వం సంబంధః ॥
తజ్జ్ఞానం చ శబ్దానాం వాచక ఇతి పురుషాంతరేణ పరేశార్థకేవాక్యజ్ఞానం ఏవం చ విధివాక్యార్థజ్ఞానస్య పురుషాపేక్షా
ధీకర్తృకపురుషాణాం చ భ్రాంత్యాదిసంభవే మో ॥ తస్యాః శంకాభావితం సంబంధః సంభవతి ॥ 87

రత్నస్యైకస్యయాంత్ర। సవంతయుగపజ్జ్ఞానదేశోత్పలం. త్రైరాస్త్రాత్వస్య భవ:॥ పదంచవర్ణ। కాలంయుగపజ్జ్ఞానదేశోత్పలం. ప్రా
త్రిరసిద్ధి:॥ తన్నెన్న(ప్ర) తద్భిన్నాఘాత్మకస్య తద్వత్త్వసిద్ధిరితి చేన్న॥ అకాశ్యపత్వం గన్ధస్యస్యాపి సిద్ధత్వం యాం హి తేనాం న సిద్ధే:॥ ప్రయంవణాభివ్యక్త
స్యైవాం గకారాతే॥ నచత్రోత్త్రో వరత్నప్రహారాయో గన్తాఘాతస్య సంస్కారత్వాచ్చరత్వ। తద్గత్రుహారాప్రతిబంధకత్వాపత్తే
రకారాతరణే నచాభివ్యంజకత్వ శ్రోత్రస్యావరా శ్రే దాం తారదగన్త తరయాం ప్రసన్నత్వ వాన్వారతశత్తస్ననా సంస్వవతాంవ వనైగ్యవ
రాపత్తిరితివాచ్యం॥ అదభిదకత్తేనా। శబ్దస్య లాఘవము వనం స్యాత్త్వాత్త్వవ్యంగకారాంతదిత్యాదాదిప్రతీతేరభివ్యంజకధ్వనే స్యా
దివిషయత్వేన ప్రత్యభిజ్ఞాయా జాతివిషయాత్వాచ్చ॥ నచాదికోత్త్యాదాదిప్రత్యభిజ్ఞయా కాం విషయభేదకల్పనమపేక్ష్యైకత్వ
ప్రత్యభిజ్ఞాయాం జాతివిషయకల్పనే మహత్ గౌరవమితివాచ్యం॥ తదుత్పత్తివినాశప్రత్యయస్య వక్ష్యమాణభేదప్రత్యయస్య చావి
రోధాత్॥ ధ్వంసే కాంభేదనాస్వస్య యుక్తత్వ। గకారాదివర్ణత్రకల్పనాధికాన్న ప్రకృతిత్త్వదాద్యదవినాశప్రత్యయయో
రూపం తిత్వకల్పనేవ్వం జనకత్వం రత్నయో: స్వయో: పరంపరాసంబంధేనావరా। రత్నభారమభ్యుపేయత్వే॥ తథాచ వరా
హకత్వాంతేనారపి విషయతాం పరావగౌరవం ప్రత్యభిజ్ఞయాం గత్వగతాం జాతిదా విషయత్వర్ణజాతివిషయత్వకల్పనే
పిరాతి రిత్వవిషయత్వయాం కల్పనమితి లాఘవమహం వా:॥ తదపి గకారాదివర్ణత్వ వత్వప్రగభావ భూం సకల్పనా గౌరవే నరస్తం॥
చింత్రామనసిస్త్వ॥ తారత్వమంద్రత్వవిరుద్ధధర్మాధ్యాసేన ప్రత్యభిజ్ఞయాం ప్రామాణ్యం॥ సంభవతి జాతివిషయ
త్వం తసాధ:॥ తథాహి సజాతీయసంజ్ఞాతార ప్రతిబంధకతావచ్ఛేదకతంతేనాం తత్ప్రతిబధ్యతావచ్ఛేదకతయాం నాగత్వాదివాన
వ్యక్రారాతారత్వమంద్రత్వాదిజాతిసిద్ధా ఫూంవ। గకారాపేక్షయో తత్రవాతారరేవాం మంద్ర ఇత్యను భవ:॥ పూర్వాపరవగకా
రయో: శ్రేవా: నసంభవతి అతోస్తు గకారంతవ(ప్ర)తీప(స్వ) గకారస్యైవ పురుషజా: వత్వాదవచ్ఛేదవై జాత్వభేదకత్రైజాత్య
ర

శబ్దోనాధకః తత్వతోత్ర స్వాపూర్వకార్యాభావే గతా లాంత్రరేషితైలపాకవత్సంభవేనాప్యసంపాదాత్ ॥ అపూర్వాదృష్టకత్వస్యాంగప్రధా
నవిలనాశనధానుపపత్యావార్యాపత్త్యభావాధసంసర్గాలక్షణతాదత ॥ పశూనాపుత్త్రపూర్వత్రస్వాపఫలతయా తదుపవృతయాగస్యఫలత్వే
నతాంతు యః తస్యాపిదావ్యకల్పనాపశ్యాం భావేః అపూర్వస్యాధ్యాపు అతోనవిసంవాదః ॥ తథాపిసర్వమ్మాయుర్
తన్త్రద్యష్టవిరోధాదప్రామాణ్యమితివాచ్యం శరీరశరీరాణామ తత్వంతథైదాభ్యాం త్రైవతపత్వపవిశసమాశరీరస్య సేనయుక్తా
యుక్తైః పరంపరయా యుక్తాయుధరథఆశ్వైః స్వర్గగమనరిప్సితమోగస్యావిరోధాభావాత ॥ ఫలవాచకఫలపో
త్రవాచకపదం యోః స్యోపూర్వాధికరణన్యోకగ్నింభిగుతెజ్యాజ్యారుభ్రూత్వాత్వదివరాత్రిగాంయుక్తే స్వర్గలోకవలాకమైతాన్వదాచ
హాంతోదశస్యాత ॥ ఏవమత్రాపియుక్త పూర్వః స్వర్గంయత్తత్వపవజంపం సంకల్పాదివాసనపితక్షః సవయత్రిషణతిన
కల్పితరూపితకత్యయోధకపక్షాస్తస్యంకల్పంప్రతికత్యత్వం ॥ శబ్దాన్వతసన్వయాడుసంభవతీతివాచనం ప్రయుక్తదాన్యరాహ ప్రయో
జకత్వసంభవాతిసర్వధాత్వర్థనక్రియాత్వైకవత్రకత్యత్వసంభవాత్పత్తిరస్త్యత్రశరాదిరాషభాధకజ్ఞానశహాయముగ్యపిరతగ్రాహ్యత్వే
నవేదప్రామాణ్యాన్నంబాధరాంతు నాగ్రహాణాంపూర్వార్థః ॥ ఏవమస్తునన్నర్థశబ్దనపరార్థత్వాత ॥ నను కర్థం పరార్థసంబంధస్నవ
రార్థసంబంధసన్యిత్యత్వంవరారా వతస్యతవ్వైశపదాదాసామావాయిత్వతాత్ ॥ తథాహి వర్ణలిప్తాం యువాన్నభివ్యంగమేసతిప్ర
తీత్యత్రవమపలభ్యమానాస్తాంతేష్మపాదితవనుమానైర్నత్పత్వంత్వసవానాయుం గకారస్తిపృవపక్షరూపప్రత్యభిజ్ఞాలాచ్ఛల
నిత్వం గవత్వకల్పనామితివాచ్యం అల్పమెదాగకారోదిస్తాంగకారస్తిప్రతీతావప్రత్యభిజ్ఞాంతరాంవజాతివిషయత్వకల్ప
నాత ॥ అత ఏవ తజ్జాతి మేవాయమితి ప్రత్యభిజ్ఞాపవత్తమైకార్థకత్వక్త్వకతైవాతజ్జాతిరభావాప్రాదశప్రత్యభిజ్ఞానుపపత్తిః
సరూపేషా జాతువపక్షితేస్సాయమితిప్రత్యభిజ్ఞాదిప్రత్యయోనుపత్తేస్తజ్జాతియోయమితిశేషః ॥ కించభావత్వతి

ఖేనాస్వత్వం బంధస్య చేత్యత్వం॥ తథాపి వాక్యస్య వాక్యార్థప్రతిపాదకత్వాసంభవాత్ కప్రామాణానాం సంభవతి॥ తథాపి
చేతావత్సు పదాదిపదానాం ప్రతిపన్నేషు పదార్థేషు తత్పరత్వం పదానాం వాక్యార్థప్రతిపాదకత్వం సంభవతి॥ సంబంధాభావాత్తు అన్యం
తదాకాంక్షాయోగ్యతాసన్నిధిరూపపదానాం వాక్యార్థవిశేషసంబంధాభావాత్తు॥ ఏతేన పదసంపాతరూపవాక్యస్య ప్రామాణ్యయుక్తత్వ
మపాస్తం॥ తథాపి వాక్యస్య వాక్యార్థప్రతిపాదకత్వాసంభవాత్ప్రమాణాన్తరం సంభవతీతి [illegible] చేత్ ఉచ్యతే॥ అత్ర వైయా
కరణాః॥ స్ఫోటైకదేశ్యాపేక్షయా పదరూపావయవవిభాగే కారకపదానాం పూర్వాపరసంగమేనోపచారేణ అత్రస
తే పదానాం భావాత్॥ పదసముదాయస్య వాక్యత్వం కింత్వవయవవిరూపం తస్యైవ విశిష్టార్థశక్తిః॥ స ఏవ వాక్యస్ఫో
టః॥ ఏవం ఏకం వాక్యం సూక్ష్మం వాక్యం మహదాకాశమితాన్యదనభావితి సంఖ్యాపరిమాణప్రవృత్తిరుపపద్యతే॥ అన్యథా
పదసముదాయస్య వాక్యత్వే సముదాయస్య సముదాయిభ్యో భేదాభావాత్ ప్రవృత్త్యనుపపత్తిః॥ అత్రాపి వా
క్యశక్తిః॥ ఏవం ఘట [illegible] ఏతావతి పదే ప్రకృతిప్రత్యయభాగే తదంశే శక్తికల్పనే యోగ్యాభావాదవయవవిరూప [illegible] స్ఫో
టః॥ ఏవం భవతి పచతీత్యాదౌ భూధాతుల కారాద్యపేక్షితా పూర్వాభావాదపూర్వాపరభాగానాం శక్తిరితి [illegible]
వ రాన్నిర్భావ [illegible] ఇతాన్యపాః॥ తత్క్వం తం విశిష్టపూర్వాపరసంగమేఽంత్రి స్వరాదిష్ఠతివర్ణే పదానుపూర్వ్యం చేమాంసాభావాత్
కిం చైవం పదార్థవదాకాంక్ష [illegible] పి ఖండితే భాగః స్యాత్॥ తదా ప్రసంగో భాగే తదైవమాం ప్రతిశాది క్రియాంగమాః॥ త
యుక్తత్వేష చైదా సర్వవిరితి వాక్యే తవయు ఏతస్య పక్షవాంస్తోన్నాం ధర్మే ఏవ చేంద [illegible] నతి తదవయవాంశప్రదర్శ
నే తథా యమాం తే స్తోన్నానా ధర్మే భవ విరుద్ధత్వాత్॥ పూర్వాపవజ్ఞాతానాం వాక్యశక్త్యేవాకాంక్ష సుభవజకతాప్య [illegible] యోగా
పూర్వాపజ్ఞా సంకల్పే స్వార్థతాప్యపత్తిః॥ వాక్యశక్తిర్జ్ఞాతత్వే తు కదాకాంక్షాసుభవత్వేకదావిరుద్ధం॥ ఏవం పదాదివిరుద్ధం॥ గాత

87

ఖిదే నాపి తత్రైవః ॥ అనధా తత్ప్రసంగః సాధ్యస మితి కేచిత్ ॥ అతః ప్రతవచ్ఛిన్నం తయా విశిష్టా త్రి విషయత్వ కల్పనే ఖ్యాతాన్
తాత దపి వసేరు తదనుసారే సిద్ధ రశ్మం ద్రంజ కయా తిదన దపి తవచ్ఛిన్న శిష్టాయాం వంద్రవాన్ విశేషణ సనసవశనిష్ఠ త్రైవ్యాక్తి రకేః చిత్ర
తం ॥ అదేవతు విసేషం అదిత్వేః స్వాధి కరణాదిష్టా పితాం దిరూపక సంబంధావచ్ఛిన్నవాన్ స జ్ఞప్తవత్తి ధవాన్ దవచ్ఛిన్నప్రతియోగి
తాకా భావప్రతియోగి గుణత్వం భావాత్ ॥ సంయోగసంబంధావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాక గగన వదిరవాం భావ ప్రతియోగిదీ
వచ్ఛిదాం రవాదరాయా ద్వయం తాదిరూపక సంబంధావచ్ఛిన్న సంబంధావచ్ఛిన్నేతి ఘటం తయాభావప్రతియోగి త్రైవచ్ఛి
దాం రవాదరాయాం వస్త్రేతి ఖిర్దవత జన్ము సనసాహ్న ప్రవృత్తిత్వం సంయోగాభావసనగుణాత్వమితి సంయోగవ
దాష్టాం త్రి సాదితన వాహవః తదపి గుణత్వా భావే రహితవసిద్ధాన్ ప్రతంయుక్తం ॥ వసేత్యత శబ్దస్య సాశవదాధ్యా పరత్వేన ప్రసవ
తాం గిసాదాయ సామానధికరణ్యం తి పునరాచ్ఛేదం ద్రుంయుక్తం తాదిక ప్రతవత్త విషయత్వాదితి హేతుస్వాద్రసా శతాలాదిశాం పది
ప్రయుక్త ప్రతవత్త విషయత్వే రక్త్రైకాంత్యేకః ॥ ఇదవతి హి విశేషగుణ సంబంధి రాత్రే దవ భాపావిషయత్వే రహాలాదిప్రవృ
త్తివాం ఇదానీం పుట్టాజ్ఞాతోష్టపా నాశే ధర్మయు తదధ తవిక స్తైవ వాదిత్వే సన దూరక్షతయా సవసాధు న్నేద్రసా
నాం ॥ విదంవాపసకవగ్రాసాపు పిత ధర్మిక్రిస్త త్రిదిశా బిద్రవస్తా సాం పవసాహాపే స్వరాదిత్రపిగాభ్రగ్రహనా వున పఠభకే
శస్త్ర దతిశం శబ్దః అనుమానం చ దతః శబ్దః ధర్మనిత్యత తేసతి శ్రావణత్వాత్ ॥ శబ్దత్వవత్ ॥ దిగవజు ॥ అరైవాసువరాదేశ
రాసాం ప్రవన తవసిద్ధిః ॥ తదైవం సైతేం తం గుణవిప్రతవచ్ఛిన్నానాధవి రావపిరత త్వం సాపదితి వాచనం రథం త్రరాదికిరణ
పరాం అత స్త్రైశాను పి రహాధకం ॥ దశన సన అత్వతాన్ దిశ ॥ రసన పదార్థ వాచ్య ధర్మ విషయత్వాద్భవి తవధః ॥ ఉత్పత్తౌ వాచ
నాం రసున్నర ధర్మసానాదిమిత్త తాపత్ ఖిదశ్శతా సాం వయాధిక సనా భానుధి ర్మా సనతిరిమిత్త తావత్ ॥ రస స్తుపదదాధవ

దిః సంసర్గప్రతియోగ్యభావః సంభవతి ప్రకారవిశేష్యత్వతేనాకేవశాఖ్యత్వాత్వత్తం సంసర్గసనదభయ సమభివ్యాహారాన్వయారగమ
త్వాత్తుం సంసర్గముయోర్దాలభ్యాన్విత్వానవయః ॥ [illegible] ॥ సిద్ధాంతసంఘటనాంతయాసితాన్వదాంఘుటపదాం పక్షితఘటి
సాంసూంకసనలరయుకాంటదయుభేదాధాసంభవాత్ ॥ సుతాం కయుకవిశేషణవవాకాన్వర్థః ॥ సచలాక్షణికః ॥ అత్రా
లాక్షణికవివాకాన్వర్థః ॥ తత్రచకాముసుకారకవిశేషణతాంసవర్త్రచభావకాంవిశేషణతాంకయూమః ॥ యథాతిగమన్యః
వితికాంతాన్వతసమభివ్యాహారాద్ప్రథమాంతవిశేషణత్వబోధకయూమాంవదతత్రస్తాం ద్వాశకయూమేనాంకాభావేకవసా
స్తాం ॥ కహాంప్రథమాంతపదార్థస్వస్వాధాన్వయబోధకం న్యాయదివాకమస్తివాకాన్వర్థసంసర్గసూచ్యయవిధ
త్వకవికగమూకాంతియాగాత్ ॥ తథాచలాక్షణికవాకాన్వర్థః పదనముదాంయుతాంపదాకస్సపదభ్యకపదార్థాంపప్తతిద్యాదా
ఘకకద్రుమితిదాంకనసనవాకాన్వర్థేబోధిప్రామాణ్యమితియుక్తం ॥ విధికాంధవేంప్రామాణ్యం ॥ [illegible]వేదా[illegible]త్రైకేసంక్షేపః ॥ పురుషా
[illegible]వార్న ॥ దు[illegible]క్రత్రుశబ్దపూర్వత్వం ॥ కచస్తుపదానాం పదపదార్థసంబంధసనకత్వవం వాకార్థప్రమితెత్రివాకవఘ్న
తయాంవిధ్రిగాంప్రావయాగ్న ॥ తథాపికాకుపూర్వరూపవిదాంకాం కన్నవాసంభవాంతాకకాదిసమానయాంఠత్వత్యక్తప్తి
త్రయాంప్రపాకపెయుతం సంభవతిపురుషదోషత్వసంబంధసంభావకంయుకప్రామాణ్యం సంభవతి తథాహిఖిదం ప్రాగభావ
ప్రతియోగితావచ్ఛేదకధర్మవాకాన్వాయాత్ ॥ భావకతదతనకువాకకపాయుషెయత్వం కచసామాకన్ధర్మస్వప్రాగభావప్రతియో
గితావచ్ఛేదకత్వే కవిశద్యస్వాన్వతథాత్వాతలసిద్ధివిహాచ్ఛన్నవిశద్యస్వాన్వతాదకశత్వన్నదాకంవకవిశవ్యక్తకాంఠదవచ్ఛేదకయాం
సిద్ధిః ॥ అకధాషుతాదికాంవుష్మపాకుషెయుత్వప్రసంగః ॥ వస్తుతోవిదతవం ప్రాగభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకంతాంయువృత్తిధర్మ
వాకర్మ్యసుమాకెవిశదవస్వాన్సపితథాత్వాతలసిద్ధావిదాకాం పౌరుషేయత్వం ఖం చకాంకతకాలాంపకాదిసమానావచదక్షు

భాండ్ప్ర

మీంత్రా

[illegible]

ప్రాగభావాశ్రయకాలవృత్తిత్వాద్యనవచ్ఛిన్నత్వేన సంబంధేన ప్రసజ్యతే।తత్ [illegible] ం ౭ [illegible] లావదా ఇదానీం తత్
ఇతి తత్ర బాహ్యదాదీనాం కత్వతాత్ప్రసంభవాదా [illegible] దివదిశవరవివకతా।ఏవం [illegible] తెహా వెదాం అతాంయుంతా
గేన బహుగ్వడాహాంయోంయుఋవేకఇహాసదదశఃకపుపపత్నతెఅతో [illegible] తః ప్రాహాగ్నవింతిబెకన్॥
దక్తాకుపూంకన్నవైతత్త్వంకప్రాగభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకసావహాకవథపూ॰।తద్విద్వత్వకుపూంనైకసత్ప్రతిపక్షి
తతాపత్।ప్రతియోగితావచ్ఛేదకచ్ఛిదాభ్యాంవైకసకలఘుట ప్రాగభావైక్యప్రతియోగికువఘుత్తికాశవాసంభవ్రైకబా
తనతాపపత్తేః॥ఇష్టాపత్తౌ ఘత్వష్టన్నపు॰కయుత్పత్తిప్రసంగః॥ప్రాగభావకాశసిద్వ్యకాశఘటాసు ఘుత్తిప్రసం
గః॥అవయవశ్వకాశకసిద్వకాహాంకథయయవత్వాదంయుక్తం॥ప్రతియోగిచ్ఛదికాభ్రావనానాత్వకల్ప
నెనం సగాంభావానైగ్ననానభావయోగాత్రైకప్రసంగః।అతోంకావాంకన॰॰థవకస్వప్రాగభావప్రతియో
గితావచ్ఛేదకప్రథమాకవవాకమపివేదాః ప్రాగభావప్రతియోగితావచ్ఛేదకథమాంభావవంతః॥అష్టయుమాం
నాకత్వకతాపత్తి॥అత్ర వదితనకవయుకాఅష్టయుమాంనాకవాకస్వతాదితివనతెకఃనాచసత్ప్రతిపక్షితం॰తెకశాగ్న
కాలాభావైకతైదప్రా॰గభావాసిద్ధేశ్చ॥తథాహి॥పూర్వకాలఃకవైకశాంకనఃకాలతాన్తత్।తతమాంకాలవ
త్వ॥పూర్వకాలీకంవైదాథనకయుకంగువక్ష్యనకపూర్వకంవైదాథనయుకతాన్తత॥ఇదానీంతకవైదాథనయుకవ
త్తివేదాః అహాకుషేంయుహాం అష్టయుమాంనాకత్వకతాపదితనకుమాంనైకహాకుషెంయుతసిద్ధేశ్చ॥కష్టకథమాంనాక
త్వకమాంపాశాత్తభిహాకం॥తత్రఓకామాకనతఃకత్వష్టకాంతఅతఃహాకుషియుతావసంభవాదహాకుషెంయుతక॰
ఏవంబావికాంపకవతెతిశ్వతిః।సుంయుంభూకెనభ్యగహాకతైహాం॰గతన్వంయు॰పు॰॰ాశవాదాన్బహుషిపయుక॰

తా: స్మృతాః హో సనకాదయః ఇతి స్మృతిశ్చోపపద్యతే ॥ కాశకాది సహితా శ్చాన్యతు ఉశ్యతి స్మృతి విరో
ధాత్ప్రవచనమిత్యత ఆహ ఉపపాదయిష్యామః అగ్ని మరుద్దేవదత్తాన్ విశ్వతి కపిల గర్గాదిభిః ఇతివా
89. శైనందయా ఖ్యాతయా నం వేదాంగ సాప్తపిత్ర్యాపహ తన్నామా వర్ణానా వేదాపశాదయః ॥ ప్రకీర్తి తా తన్న
తేన చనక్షాత్రియ ప్రాగభ్యా తసను హౌప్రసక్తాత్రియు ధ్రు: నరత దగోపం ॥ యుదాచసు తిరాదివాక్షనవద
సతనకరాదిగావి దేయ స్మృతిపద తేన హోప పాదయిష్యా మతః పాలుషైయవా వేదా ఇతి సిద్ధం వేదప్రామాణ్యం
విశ్వామిత్రకుల ధర్మ: సనవాసవజాన్యభప్ర॰॰ నారాయణా: తదు: శసనకరదతాదదదరయ: విశేశ్వరా
ఖ్యా: కృత్తిగాంగాభట్టి ఇతి ప్రథాదికరరారాప్రష్ఠ: పితు లాకల్కాంత తద్ధ్రు: శైత్ర ధమాదివేరా ఫురళవత్ప్రా
ప్పుచింతామణౌ ॥ అపిలచమపరాక్రమ: కశశీయు మితదైకవసుతశ కఘుఖ తెకరశశీలా కభకతస
దకతుహాృదయా కుభా: నవిదయాలు లచ్ఛాం తన్సరా: పుహ ధుృతకరా: చుక్రా కగకవహా కక్రా సుభయచ: ॥
గాగాభట్టి కచింతామణౌ ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమ: పాద: ॥ శ్రీగణేశాయ నమస్తు ॥

पत्र ८६ समाप्त चिंतामणि ५६